

Diàleg interreligiós i educació social

Diàleg interreligiós i educació social

Enric Benavent Vallès

L'encàrrec i la creació d'aquest material docent
han estat coordinats pel professor: Jordi Planella Ribera (2012).

Primera edició: desembre 2012

© Enric Benavent Vallès, del text.

Tots els drets reservats

© d'aquesta edició, FUOC, 2012

Av. Tibidabo, 39-43, 08035 Barcelona

Realització editorial: Editorial UOC

Dipòsit legal: B-33.448-2012

Els textos i imatges publicats en aquesta obra estan subjectes –llevat que s'indiqui el contrari– a una llicència de Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada (BY-NC-ND) v.3.0 Espanya de Creative Commons. Podeu copiar-los, distribuir-los i transmetre'ls públicament sempre que en citeu l'autor i la font (FUOC. Fundació per a la Universitat Oberta de Catalunya), no en feu un ús comercial i no en feu obra derivada. La llicència completa es pot consultar a <http://creativecommons.org/licenses/by-ncnd/3.0/es/legalcode.ca>

Enric Benavent Vallès

Llicenciat en Filosofia i en Comunicació audiovisual. Diplomat en Teologia i Màster en Societat de la Informació i del Coneixement. Professor de la Facultat d'Educació social i Treball Social Pere Tarrés de la Universitat Ramon Llull. Educador social habilitat.

Índex

Introducció	13
Capítol I. La dimensió espiritual de la persona	
Un canvi de mentalitat	17
Objectius	18
1. Antropologia de l'espiritualitat	19
1.1. El gran salt	19
1.2. La raresa humana	21
1.3. La pregunta pel sentit	22
1.4. La voluntat de sentit, segons Viktor Frankl	23
1.5. La paradoxa del sofriment	26
2. Espiritualitat i religió	27
2.1. L'espiritualitat	27
2.2. La religió	29
2.3. Diferents maneres de viure l'espiritualitat i la religiositat	31
3. Necessitats espirituals	34
3.1. Les necessitats, segons Maslow	34
3.2. Les necessitats espirituals	36
3.2.1. Anàlisi de les necessitats espirituals de l'ésser humà	37
4. La intel·ligència espiritual	40
4.1. Intel·ligències múltiples	40
4.2. La intel·ligència emocional	42
4.3. La intel·ligència espiritual	43
4.4. Bases neurològiques de l'espiritualitat	44
Resum	46
Bibliografia	49

Capítol II. L'acció social i l'espiritualitat	
Reconeixent la importància de la dimensió espiritual	51
Introducció	51
Objectius	52
1. Conèixer per actuar amb respecte	53
1.1. Aproximació holística a la persona en una societat multicultural	53
1.2. Reconeixement progressiu de la dimensió espiritual	55
1.3. Tenir en compte la dimensió espiritual o religiosa	57
1.4. Incorporar la dimensió espiritual en la pràctica professional	59
2. Espiritualitat i qualitat de vida	61
2.1. Dimensió espiritual i benestar	61
2.2. Resiliència i espiritualitat	64
3. Relacions entre espiritualitat i educació social	66
3.1. Integrar la dimensió religiosa o espiritual en l'atenció a les persones ..	67
3.2. Atendre la dimensió espiritual en l'àmbit sanitari	68
3.3. Atendre holísticament	69
4. Dimensió comunitària de l'espiritualitat	70
4.1. Les comunitats i les formes d'espiritualitat	70
4.2 Expressions comunitàries de l'espiritualitat	72
4.3 Comunitats espiritualment sanes	73
5. Ritus i rituals	74
5.1 Ritus de pas	75
5.1.1. El viatge en pastera com a ritu de pas	75
5.2. Altres tipologies de ritus	76
6. L'atenció a les necessitats religioses	78
6.1. L'assistència religiosa en els hospitals públics	78
6.2. L'assistència religiosa a les presons	79
6.3. L'ensenyament de la religió a les escoles	80
6.3.1. Religió en centres escolars concertats catòlics	80
6.4. L'atenció religiosa en l'àmbit dels serveis socials	81
6.4.1. L'atenció religiosa en entitats catòliques d'acció social	81

Resum	82
Bibliografia	84
 Capítol III. Intervenció socioeducativa i espiritualitat	
Més enllà de les creences personals	87
Introducció	87
Objectius	88
1. Espiritualitat en infants i adolescents	89
1.1. L'expressió de l'espiritualitat en els infants	89
1.2. Superar les adversitats	91
1.3. El Manifest de Montserrat	92
1.4. La religió o l'espiritualitat com a eina per a la resiliència	94
2. Espiritualitat i exclusió social	96
2.1. El buit existencial	96
2.2. El procés d'esdevenir persona	97
2.3. Alimentar l'espiritualitat	98
3. Espiritualitat i persones amb discapacitat	99
3.1. L'espiritualitat, una dimensió perduda	99
3.2. La vida en comunitat com a oportunitat de creixement espiritual ...	100
4. Espiritualitat i immigració	102
4.1 El factor religió en el fenomen migratori	102
4.2 Necessitats espirituals de les persones immigrants	103
5. Espiritualitat i salut mental	105
5.1. Quina mirada?	105
5.2. Desencaixament espiritual	106
5.3. Depressió i espiritualitat	107
5.4. Psicopatologia i religió	107
5.5. Salut espiritual	109
5.6. Per a una bona salut mental	110

6. Acompanyar espiritualment les persones grans	111
6.1. Fer-se gran	111
6.2. Els canvis i les pèrdues	114
6.3. Al final de la vida	114
6.4. Acompanyament holístic	115
Resum	116
Bibliografia	119
Capítol IV. Les tradicions religioses i l'acció social	
Budisme, cristianisme i islam	121
Introducció	121
Objectius	122
1. L'acció social en el budisme	123
1.1. La solidaritat universal	123
1.2. La compassió	124
1.3. El sofriment	125
1.4. Budisme i compromís social	126
2. El cristianisme i l'acció social	128
2.1. L'acció social en el nucli de la doctrina cristiana	128
2.2. L'opció pels pobres en el missatge de Jesús	129
2.3. Al servei de servir	130
2.4. Entitats socials de l'Església catòlica	132
2.4.1. Càritas	132
2.4.2. Xarxa d'entitats socials d'Església	134
2.5. L'activitat social de l'església Evangèlica	134
2.5.1. Diaconia catalana	134
2.5.2. Formació del voluntariat	135
2.5.3. Ministeri evangèlic a les presons	136
2.5.4. Comitè Evangèlic per a la Immigració a Catalunya	136
2.5.5. Pastoral Hospitalària Protestant	136

3. L'islam i l'acció social	137
3.1. El concepte de caritat	137
3.2. El benestar de la comunitat	137
3.3. Les tres formes principals d'almoïna	140
3.3.1. El Zakat	140
3.3.2. Waqf	141
3.3.3. Sadaqa	141
3.4. Llibertat individual i compromís social	142
3.5. L'islam i les persones malaltes o amb discapacitat	143
3.6. L'acció social en les comunitats islàmiques	145
3.6.1. Les mesquites	145
3.6.2. Islamic Relief	146
 Resum	 146
 Bibliografia	 149

Introducció

Educació social i espiritualitat

Quan una persona està sent acompanyada per un professional de l'Educació social és clar que es troba en una situació de manca o de vulnerabilitat. En aquestes circumstàncies les persones experimenten diversos tipus de necessitats, les que estan clarament vinculades a aspectes materials, les que estan vinculades als sentiments o emocions i les que estan vinculades al sentit. Una persona que ha de viure al carrer, té necessitat d'una casa, té necessitats afectives i de seguretat i, també, té necessitat de trobar o donar sentit a la seva vida, a allò que li està passant. És molt important poder atendre els tres tipus de necessitats descrites per tal d'oferir un acompanyament complet a la persona.

Les necessitats espirituals són les que estan vinculades al sentit i a l'objectiu que cada persona posa a la seva vida. Al llarg de la història de la humanitat s'han desenvolupat diversos sistemes culturals per donar resposta a les necessitats de l'esperit. Les religions, les filosofies, les espiritualitats han fet aquesta tasca d'ajudar les persones a mirar el seu interior i a trobar el sentit de l'existència. La nostra societat occidental, ha desenvolupat un tipus de pensament molt racionalista, centrat en el «logos», en el qual el pensament discursiu de vegades ha deixat poc espai a la introspecció i a la mirada interior.

Parlar d'espiritualitat en entorns no religiosos, en una societat secularitzada com la nostra, és encara molt poc habitual. L'espiritualitat és vista per molts com una cosa de caire religiós i no és habitual vincular aquest terme a la pràctica professional. Amb tot, algunes professions com és el cas de la infermeria o la medicina han vist necessari introduir elements que ajudin els professionals a treballar tenint en compte les necessitats espirituals dels pacients. En el camp de l'Educació social i del Treball social, podem observar com en països com Regne Unit, Canadà o Estats Units, ja fa temps que s'està investigant sobre la dimensió espiritual de la persona com a aspecte que cal tenir en compte en la pràctica de la professió.

L'assignatura Diàleg interreligiós i educació social vol oferir als futurs professionals un espai de reflexió sobre la dimensió espiritual de la persona i també de coneixement sobre les principals tradicions religioses i espirituals que estan configurant el món contemporani. Amb el recorregut per aquesta matèria l'estudiant està convidat a tenir una mirada oberta sobre el concepte d'espiritualitat, entenent que és una dimensió de la persona i que la religiositat, en tot cas, és una de les maneres que els humans han desenvolupat per expressar aquesta dimensió d'interioritat.

Objectius

- 1) Aproximar-se al concepte de dimensió espiritual de les persones.
- 2) Evidenciar el progressiu reconeixement que té la dimensió espiritual de la persona en diverses professions.
- 3-)Aprendre com es pot incloure la perspectiva espiritual en l'acompanyament a les persones.
- 4) Aproximar-se a la vivència de l'espiritualitat que manifesten diferents col·lectius de persones usuàries dels serveis socials.
- 5) Conèixer la proposta d'espiritualitat que ofereixen les principals tradicions religioses del nostre entorn.

Bibliografia

- Bentué, A.** (2006). *Déu i déus: història de les recerques religioses de l'home*. Barcelona: Claret.
- Bermejo, J. C.** (2005). *Sufrimiento y exclusión desde la fe :espiritualidad y acompañamiento*. Maliaño: Sal Terrae.
- Canda, E. R. i Leola, D. F.** (2010). *Spiritual diversity in social work practice*. Nova York: Oxford University Press.
- Caritas Barcelona.** *Càritas diocesana de Barcelona*. Recuperat el setembre de 2012, a <http://www.caritasbcn.org/>
- Consell Evangèlic de Catalunya.** *Diaconia catalana*. Recuperat el setembre de 2012, a http://www.consellevangelic.cat/diaconia_catalana.htm
- Cots, J., Lázaro, A., Puiggalí, A., Vilar, J. i Urmeneta, M.** (2010). Manifest de Montserrat. Les necessitats no materials de la infància, fonament de la seva protecció. *Revista d'Educació Social*, (44), 126.
- Crabtree, S. A., Husain, F. i Spalek, B.** (2008). *Islam and social work*. Bristol: The Policy Press.
- Crisp, B. R.** (2008). Social work and spirituality in a secular society. *Journal of Social Work*, 8
- Dalai Lama.** (2000). *Una ètica per al nou mil·lenni*. Barcelona: Empúries.
- Estruch, J., Griera i Llonch, M. d. M., Caixa Sabadell i Caixa d'Estalvis de Sabadell.** (2007). *De la secularització al pluralisme, o, De quan la religió torna a estar de moda* (1a ed.). Sabadell: Obra Social, Caixa Sabadell.
- Font i Rodon, J.** (2006). *Espiritualitat i salut mental :una aproximació psicològica*. Barcelona: Fundació Joan Maragall.
- Fortuny, R. i Genovard Clar, J. J.** (1997). *Els coixos caminen: engrunes, per una cultura de la no-exclusió*. Barcelona: Claret.
- Frankl, V.** (1991) *El hombre en busca de sentido*. Barcelona: Ed. Herder
- Furness, S. i Gilligan, P.** (2010). *Religion, belief and Social work*. Bristol: The Policy Press.
- Griera i Llonch, M. d. M., Urgell, F. i Fundació la Caixa.** (2002). *Consumiendo religión :un análisis del consumo de productos con connotaciones espirituales entre la población juvenil*. Barcelona: Fundación "La Caixa".
- HAL.** (1990). *Sonrisas de Dios entre los marginados*. Madrid: Ed. San Pío X.
- Justícia i Pau** (2005). *L'assistència religiosa i la llibertat de culte en les presons de Catalunya*. Barcelona: Justícia i Pau
- Mathews, I.** (2009). *Social work and spirituality*. Exeter: Learning Matters ltd.
- Vanistendael, S.** (2003). *Resiliencia y espiritualidad*. Ginebra: Bice.
- Vidal Fernández, F. i Martínez Martínez, J.** (2006). *Religión e integración social de los inmigrantes: la prueba del ángel*. Valencia.
- Webislam.** *Webislam*. Recuperat el setembre de 2012, a www.webislam.com

Capítol I

La dimensió espiritual de la persona **Un canvi de mentalitat**

Introducció

L'ésser humà és clarament un ésser biològic, podem aproximar-nos a la seva realitat des d'aquesta dimensió i definir quines són les seves característiques pròpies i diferenciades de la resta d'éssers vius. És innegable que la dimensió somàtica de la persona està a la base del seu ser. Com també acceptem sense dilemes la dimensió social de la persona com a fet constituent i inevitable del que és. No concebem l'ésser humà com a plenament realitzat sense la interacció entre iguals. Una tercera dimensió humana que fàcilment veiem en la constitució de l'ésser humà és la seva dimensió psicològica, en la qual trobem des de les emocions i sentiments fins a les capacitats de percepció i relació amb l'entorn.

Hi ha una quarta dimensió que forma part de l'ésser humà des dels inicis, és la que es refereix a la recerca del sentit. Quan apareixen els primers humans, i amb ells la capacitat d'autoconsciència, es fa palesa la necessitat de donar sentit a la vida. La consciència de la pròpia finitud i de la pròpia mort va portar els primers humans a fer-se, ja aleshores, les grans preguntes que han acompanyat la història de la humanitat. Els relats mítics construïts en totes les cultures han tingut la funció de fer reflexionar i donar resposta a aquestes preguntes. La dimensió espiritual entesa en un sentit ampli i sense reduir-la a la religiositat, és la quarta dimensió que ha d'abordar qualsevol antropologia que no vulgui quedar coixa.

La recerca de sentit en la vida té a veure amb els objectius que val la pena tenir, arribin o no a ser satisfets. La felicitat i el sentit de la vida no es poden equiparar. L'assoliment d'alguns objectius pot aportar felicitat, però el sentit de la vida rau a tenir objectius valuosos pels quals lluitar. Aquesta és la realitat de

l'ésser humà, un ésser que està sempre en camí, que està sempre en projecció personal. Aquí és on situem la dimensió espiritual de la persona, en el lloc on dóna valor i es compromet amb la vida.

Objectius

- 1) Definir la dimensió espiritual de les persones.
- 2) Diferenciar les nocions d'espiritualitat i religiositat.
- 3) Comprendre les relacions que hi ha entre religió i espiritualitat.
- 4) Interioritzar el significat de les diferents necessitats espirituals.
- 5) Relacionar el concepte d'intel·ligència espiritual amb altres formes d'intel·ligència humana.
- 6) Aproximar-se al concepte de neuroreligió.

1. Antropologia de l'espiritualitat

El nuevo principio que hace del hombre un hombre, es ajeno a todo lo que podemos llamar vida, en el más amplio sentido, ya en el psíquico interno o en el vital externo. Lo que hace del hombre un hombre es un principio que se opone a toda vida en general; un principio que, como tal, no puede reducirse a la «evolución natural de la vida», sino que, si ha de ser reducido a algo, sólo puede serlo al fundamento supremo de las cosas, o sea, al mismo fundamento de que también la «vida» es una manifestación parcial. Ya los griegos sostuvieron la existencia de tal principio y lo llamaron la «razón». Nosotros preferimos emplear, para designar esta X, una palabra más comprensiva, una palabra que comprende el concepto de la razón, pero que, junto al pensar ideas, comprende también una determinada especie de intuición, la intuición de los fenómenos primarios o esencias y, además, una determinada clase de actos emocionales y volitivos que aún hemos de caracterizar: por ejemplo, la bondad, el amor, el arrepentimiento, la veneración, etc. Esa palabra es espíritu.

(Max Scheller, El puesto del hombre en el cosmos)

1.1. El gran salt

L'aparició de l'ésser humà incorpora a la història del món una qüestió cabdal: la pregunta pel sentit i la capacitat de comprometre's. L'ésser humà, tot i que, com qualsevol ésser vivent, té una clara dependència de la naturalesa, manifesta una manera peculiar de ser en el món. Hi ha una singularitat humana en la manera de viure aquesta condició d'éssers naturals que el fa capaç d'escapar dels cercles repetitius que caracteritzen la vida animal eliminant del seu horitzó qualsevol mena de destí d'espècie, fugint del que podríem considerar una existència merament biològica. Quan pensem sobre l'home hem de poder tenir en compte aquestes dues realitats, la innegable dependència de la natura i a la vegada la singularitat amb què viu aquesta realitat natural.

Max Scheller diu que allò que fa que l'home sigui veritablement home és un principi que no té a veure amb l'evolució natural. No vol associar-lo al concepte de raó i busca un concepte que sigui més general, més fonamentador: esperit. Aquest concepte permet donar explicació a tants judicis de la ment humana que s'escapen de la racionalitat. La creativitat, la llibertat, la imaginació, l'art o la intuïció són processos humans que no es poden circumscriure exclusivament als dominis de la racionalitat. Hi ha en l'ésser humà quelcom que el fa emergir de les lleis de la natura, distanciar-se'n i viure-les amb sentit.

Entre les diferents maneres d'explicar aquesta singular forma de ser en el món hi ha la que descriu l'home com un «animal mancat». Arnold Gehlen, és un dels antropòlegs que s'inscriu en aquesta línia i parla, a la seva obra *El hombre, su naturaleza y su lugar en el mundo*, de les carències de l'home com el punt de partida de la seva complexa realitat:

La no especialización física del hombre, su mediocridad orgánica, así como la asombrosa falta de auténticos instintos, forman entre sí un conjunto, con respecto al cual «la apertura al mundo» (en palabras de Scheler) o, lo que es lo mismo, la carencia de medio ambiente, sería su expresión conceptual. Al revés, en el caso del animal, la especialización orgánica, el repertorio de instintos y el encadenamiento al medio ambiente se corresponden entre sí. Es lo decisivamente importante desde el punto de vista antropológico. Tenemos así un concepto estructural del hombre, que no descansa solamente en el rasgo de la razón del espíritu, etc. y nos movemos, por tanto, más allá de las alternativas mencionadas más arriba; a saber: o una diferencia gradual entre el hombre y los animales superiores cercanos a él o hay que poner la diferencia esencial en el espíritu. Por el contrario nosotros tenemos en este momento el «bosquejo» de un ser carencial desde el punto de vista orgánico, por eso mismo abierto al mundo, es decir, incapaz por naturaleza de vivir en un ambiente fragmentario concreto. También entendemos qué tiene que ver con aquellas definiciones de que el hombre sea «no terminado» o «una tarea para sí mismo». La pura capacidad de existir semejante ser ha de ser cuestionable y la simple permanencia en la vida un problema para cuya resolución el hombre ha sido dejado a sí mismo y ha de sacar de sí mismo las posibilidades. Esto sería, pues, el hombre práxico. Ahora bien, dado que el hombre es capaz de vivir, las condiciones para resolver el problema tienen que estar en él y si en él ya la existencia es una tarea y una difícil operación a realizar, esa operación o producción humana ha de poder mostrarse a través de toda la estructura del hombre. Todas las facultades especiales humanas han de referirse a esta cuestión: cómo puede vivir un ser monstruoso; y así queda asegurado el derecho al planteamiento biológico del problema. Así pues, un examen biológico del hombre no consiste en comparar su physis con la del chimpancé, sino en responder a esta pregunta: ¿cómo puede vivir este ser que por esencia no es comparable a ningún otro animal?

(A. Gehlen, 1980)

Gehlen parla de l'especificitat humana com una característica no lligada a la seva biologia. La comparació entre l'home i el ximpanzé no s'ha de fer a escala biològica, ja que la diferència essencial es troba en una altra escala. L'ésser humà no té un medi específic on viure, les seves carències biològiques l'han obligat a estar obert al món, l'han fet ser capaç de viure en qualsevol

ambient. L'home per viure ha transformat el seu medi i l'ha convertit en un el seu «món». El món humà és una construcció cultural que parteix del medi i el transforma, l'adapta, li dóna significat i sentit, és un entramat de conceptes, significats i valors.

El gran salt que es produeix en l'escala evolutiva de l'espècie humana no té a veure amb la seva condició biològica sinó amb la seva capacitat simbòlica. L'ésser humà és l'únic que es comunica amb llenguatge verbal, és l'únic que sap que morirà i és l'únic que es pregunta, generació rere generació, pel sentit de la vida. En aquest context és on podem situar la dimensió espiritual de l'ésser humà. A més de les competències científiques, de coneixement de l'entorn, i tècniques, de creació i de modificació i d'adaptació de l'entorn que ha desenvolupat l'ésser humà en el creixement de la seva autoconsciència i de la consciència de la seva pròpia finitud, ha hagut de desenvolupar competències que podem anomenar de caire espiritual, vinculades a donar resposta a la gran pregunta que conviu amb l'ésser humà des dels principis dels temps: quin sentit té la vida?.

1.2. La raresa humana

L'home és un animal que, des d'un punt de vista estrictament biològic, no hauria pogut sobreviure a la selecció natural de les espècies. Disposa d'un cos deficient, feble, mal dotat per adaptar-se a l'entorn, sense gairebé cap arma de defensa natural. Amb aquestes característiques l'haurien fet desaparèixer de la terra si no fos per allò que el diferencia de la resta d'éssers vivents, la seva intel·ligència, i en especial una de les característiques d'aquesta intel·ligència humana, la capacitat de reflexió.

La capacitat tècnica, la capacitat d'inventar, de transmetre els coneixements, el progrés, totes aquestes qualitats pròpies del desenvolupament de la intel·ligència humana són dependents de la capacitat d'abstracció i de reflexió, que fan particularment especial la capacitat de raonament dels humans. El pensament humà no té una mirada particular o concreta sinó que té un abast universal, no està lligat a una finalitat determinada sinó que obre la seva mirada també a l'ideal i als valors.

El pensament reflexiu ha fet l'ésser humà independent de les lleis biològiques del món animal. Aquesta independència es concreta d'una banda en la capacitat individual d'exercir la llibertat i de l'altra en la capacitat d'introspecció, de preguntar-se per si mateix, de preguntar-se pel sentit de la pròpia existència.

1.3. La pregunta pel sentit

És en aquest context de reflexió, de valoració, de tria, on situem la pregunta pel sentit. Una pregunta que no té cap raó de caire biològic, una pregunta que parteix d'una necessitat profunda. No té cap relació amb la curiositat. Les preguntes que l'ésser humà es fa per curiositat, i que formen la base del seu progrés científic i tècnic, són preguntes que parteixen del mateix home, que fan un recorregut de l'interior a l'exterior. No tenen res a veure amb la pregunta pel sentit. Les preguntes relacionades amb el sentit l'home se les troba, li vénen de fora, li cauen al damunt. Les preguntes que parteixen de la curiositat poden tenir resposta o no, és irrellevant. A més són preguntes a la resposta de les quals es pot arribar gràcies al camí que altres han fet. Les preguntes relacionades amb el sentit cal respondre-les, és necessari poder donar una resposta mal que sigui provisional, a més són preguntes que hom ha de respondre individualment, fent el propi camí. L'home va a la recerca de saber, això fa que es preguntí pel món, la resposta a aquestes preguntes, però, són intrascendents.

Albert Camus, en la seva obra *El mite de Sísif*, comença dient que l'única gran qüestió filosòfica és preguntar-se si la vida val la pena ser viscuda o no:

No hi ha sinó un problema filosòfic vertaderament seriós: el suïcidi. Jutjar que la vida val o no val la pena ser viscuda és respondre a la qüestió fonamental de la filosofia. La resta, si el món té tres dimensions, si l'esperit té nou o dotze categories, ve després. Es tracta de simples jocs. (...) Mai no he vist morir ningú per l'argument ontològic. Galileu, que defensava una veritat científica d'importància, l'abjurà amb la major desimboltura quan va veure que posava en perill la seva vida. En un cert sentit va fer ben fet. Aquella veritat no valia la foguera. Que la terra giri al voltant del sol o al contrari és profundament indiferent. Per dir-ho sense embuts: és una qüestió fútil. En canvi, veig que hi ha molta gent que mor perquè estima que la vida no val la pena ser viscuda. En veig d'altra que, paradoxalment, es fa matar per les idees o les il·lusions que li donen una raó per viure (el que en diríem una raó per viure és el mateix temps una raó per morir). Crec, doncs, que el sentit de la vida és la qüestió més apressant.

(A. Camus, 1987, p. 5)

Fora d'aquesta pregunta res és realment important. En el moment en què l'home pren consciència de la seva finitud, de la seva condició mortal, necessita donar sentit a la seva vida, als seus dies. Aquesta és la gran diferència entre l'home i la resta d'animals, l'ésser humà no s'esgota en el seu ser biològic, hi ha quelcom en ell que s'escapa de la condició natural de l'home i que l'obre a un tipus de realitat diferent.

La pregunta pel sentit és un dels trets característics de l'ésser l'ésser humà. Tothom desitja viure una vida amb sentit, tothom té necessitat de trobar sentit i de donar sentit als seus dies, de donar valor als seus actes. Viktor Frankl, psicoanalista austríac que va sobreviure als camps de concentració nazis, remarca que el que ajudava molts dels presoners a fer front a les atrocitats del camp era la voluntat de sentit, és a dir, el desig de donar sentit, significat i valor a la pròpia vida, fins i tot en circumstàncies tan adverses. La recerca del sentit de la vida és una força primària de la vida humana que està estretament lligada a la felicitat. No es tracta d'un fenomen de caire cultural o religiós sinó d'una necessitat intrínseca de tot ésser humà que s'expressa de maneres molt diverses.

1.4. La voluntat de sentit segons Viktor Frankl

Dudo que haya ningún médico que pueda contestar a la pregunta sobre el sentido en términos generales, ya que el sentido de la vida difiere de un hombre a otro, de un día para otro, de una hora a otra hora. Así pues, lo que importa no es el sentido de la vida en términos generales, sino el significado concreto de la vida de cada individuo en un momento dado. Plantear la cuestión en términos generales puede equipararse a la pregunta que se le hizo a un campeón de ajedrez: «Dígame, maestro, ¿cuál es la mejor jugada que puede hacerse?» Lo que ocurre es, sencillamente, que no hay nada que sea la mejor jugada, o una buena jugada, si se la considera fuera de la situación especial del juego y de la peculiar personalidad del oponente. No deberíamos buscar un sentido abstracto a la vida, pues cada uno tiene en ella su propia misión que cumplir; cada uno debe llevar a cabo un cometido concreto.

Por tanto ni puede ser reemplazado en la función, ni su vida puede repetirse; su tarea es única como única es su oportunidad para instrumentarla. Como quiera que toda situación vital representa un reto para el hombre y le plantea un problema que sólo él debe resolver, la cuestión del significado de la vida puede en realidad invertirse. En última instancia, el hombre no debería inquirir cuál es el sentido de la vida, sino comprender que es a él a quien se inquiere. En una palabra, a cada hombre se le pregunta por la vida y únicamente puede responder a la vida respondiendo por su propia vida; sólo siendo responsable puede contestar a la vida. De modo que la logoterapia considera que la esencia íntima de la existencia humana está en su capacidad de ser responsable.

(V. Frankl, 1991, p. 107)

Frankl va ser el creador d'una doctrina terapèutica que va anomenar logoteràpia. L'eix central d'aquesta nova forma de teràpia, i de tota la seva antropologia, és l'afirmació d'un sentit existencial. Frankl observava com en el món

occidental hi havia una progressiva pèrdua de sentit existencial, un augment de sensació d'absurd envers la pròpia existència.

D'altra banda, Frankl no creu, com Maslow, que l'autorealització sigui el fi últim de l'existència. La realització de la persona no es pot considerar com un fi sinó com una conseqüència de la plenitud de sentit. Per a Frankl, el dinamisme bàsic de la persona, la seva força primària és la voluntat de sentit. Qui posa com a fi la seva autorealització està condemnat al fracàs. La recerca de sentit s'ha d'orientar vers allò que és considerat valuós i aquí entra en joc un altre dels conceptes clau del pensament de Frankl, que és l'exercici de la llibertat interior.

En contrast amb l'eudemonisme clàssic, que diu que el que tota persona busca en la vida és la felicitat, Frankl apunta que no es tracta tant de buscar la felicitat per si mateixa sinó de trobar uns fonaments sòlids per a aquesta felicitat. La felicitat i el plaer quan es busquen per si mateixos són fugissers. La clau per a la felicitat no és cercar-la per si mateixa, mirar-se a un mateix, sinó viure vers alguna cosa o vers algú oblidant-se d'un mateix. El dinamisme més profund de l'home, diu Frankl que no és ni el plaer, ni el poder, ni tan sols la felicitat, sinó el desig de sentit. El desig de plaer o de poder s'imposen quan s'ha frustrat el desig de sentit.

Frankl defineix el sentit com una possibilitat considerada valuosa, sobre el fons de la realitat. El sentit té un clar component axiològic, una resposta a les qüestions que la vida va plantejant. El sentit no es troba com a fruit d'un projecte voluntarista que hom inventa o es proposa sinó com a resposta a la crida que la vida va fent, als interrogants o als valors que un va descobrint i trobant. Inventar el propi sentit o els propis valors porta cap a l'absolutització d'un projecte i ineludiblement en molts casos cap a la frustració o la desesperació pel fracàs o per la distància entre l'ideal projectat i la realitat viscuda.

No és l'individu el qui ha de preguntar sinó deixar que sigui la vida la que formuli les seves preguntes.

Lo que de verdad necesitamos es un cambio radical en nuestra actitud hacia la vida. Tenemos que aprender que en realidad no importa que no esperemos nada de la vida, sino si la vida espera algo de nosotros. Tenemos que dejar de hacernos preguntas sobre el significado de la vida y en vez de ello, pensar en nosotros como en seres a quienes la vida les inquietara continua e incesantemente. Vivir significa asumir la responsabilidad de encontrar la respuesta correcta a los problemas que ello plantea y cumplir las tareas que la vida asigna continuamente a cada individuo.

(V. Frankl, 1991, p. 78)

Amb l'expressió «voluntat de sentit» Frankl es posiciona en contra de conceptes semblants com el de «voluntat de poder» de Nietzsche o «voluntat de plaer» de Freud, que havien estat proposats com a motors últims del comportament humà. Respecte al plaer, i recollint el que Aristòtil ja deia, Frankl afirma que no pot constituir el fi o l'horitzó de la persona ja que una excessiva recerca del plaer en si mateix acaba impeding-ne la consecució. És el mateix que passa amb la felicitat, l'objectiu no ha de ser tant la recerca de la felicitat en si mateixa sinó dels fonaments, les raons, d'allò que fa valuosa la felicitat. Per tant, segons el pare de la logoteràpia, la recerca de sentit és una qüestió de moralitat, de valoració, d'exercici de la llibertat interior, que en el fons és allò que ajuda la persona a sentir-se més plena.

Més enllà del plaer, del poder i de la felicitat la persona pot trobar un sentit últim a la seva vida. Cada moment de la vida és prou significatiu per poder donar-li sentit. El sentit, diu Frankl, no s'inventa sinó que es descobreix com a possibilitat que és valuosa. La persona que dona resposta als valors que va descobrint al llarg de la vida es fa responsable de la seva pròpia existència. En això consisteix el fet de donar resposta a la pregunta pel sentit de la vida.

Frankl assenyala tres vies per les quals es pot trobar el sentit de la vida:

- 1) A través dels valors creatius, és a dir fent coses, produint activitat.
- 2) A partir de la trobada amb els altres, en què «l'altre» importa pel seu propi valor, no es busca benefici propi en aquesta relació.
- 3) En situacions de sofriment en què també es possible trobar resposta a la pregunta pel sentit.

Aquesta tercera via de recerca de sentit és la que Frankl va desenvolupar amb més amplitud. La seva experiència en els camps de concentració el va portar a reflexionar molt profundament sobre la recerca de sentit en situacions de sofriment límit. Considera que és en aquestes situacions on més clarament es fa present la pregunta pel sentit. Davant del sofriment inevitable la persona sempre és capaç de prendre una postura o altra sobre el seu dolor o la seva limitació. L'humà és un ésser que pateix, aquesta constatació d'un dels elements clau de l'antropologia, porta a pensar en el paper del sofriment i de la consciència de finitud en la vida de les persones. No voler integrar la dimensió sofrent de la persona, i per tant rebutjar la possibilitat de trobar sentit al sofriment, porta a la desesperació davant de les més petites dificultats.

1.5. La paradoxa del sofriment

El sofriment forma part de la vida humana i l'ésser humà per naturalesa tendeix a allunyar-se'n el màxim possible. La nostra societat, a més, ha fet del sofriment un tabú i ha generat una imatge de vida humana exclusivament centrada en el plaer i en la satisfacció.

Això contrasta, per exemple, amb la mentalitat oriental clàssica en la qual el concepte de sofriment forma part del nucli de la seva antropologia. Diu Buda quan explica la primera de les nobles veritats del Budisme, la veritat del sofriment:

Néixer és sofriment, envellir és sofriment, morir és sofriment; la pena, el plany, el dolor, l'aflicció, la tribulació són sofriment; estar lligat al que et desplaça és sofriment; estar privat del que et plau és sofriment; no assolir allò que hom voldria és sofriment. En una paraula, els cinc agregats d'aferrament a l'existència són sofriment.

(Dîga Hikâya, 22)

Per als budistes és clar que l'home és un ésser que sofreix i que ha de treballar per evitar o eliminar les fonts del sofriment.

La limitació és un element clau per al creixement de la persona. Allò que fa patir ens fa madurar, els obstacles de la vida ajuden al creixement personal. Cal saber veure aquest vessant del sofriment que, paradoxalment, apunta cap al bé. El dolor fa evident la limitació humana, la imperfecció. Una hipotètica vida sense cap sofriment, sense tensió, sense atzar, amb total seguretat, generaria una persona feble, immadura i avorrida. Encara que l'home intenti evitar el sofriment es bo reconèixer que aquest és necessari per viure. La consciència de ser finits, limitats i sofrents és el que impulsa l'ésser humà a haver de donar sentit a la vida.

2. Espiritualitat i religió

La dimensió espiritual y la dimensió religiosa, íntimamente relacionadas e incluyentes, no son exactamente coincidentes entre sí. Mientras que la dimensión religiosa comprende la disposición y el modo en que una persona vive sus relaciones con Dios dentro del grupo al que pertenece como creyente y en sintonía con unos modos concretos de expresar la fe y las relaciones, la dimensión espiritual es más vasta, abarcando además el mundo de los valores y de la pregunta por el sentido último de las cosas, de las experiencias.

(J. C. Bermejo, 2005, p. 86)

2.1. L'espiritualitat

A l'hora de definir l'espiritualitat, en la cultura occidental, trobem posicionaments molt distants, des dels que no fan cap mena de diferenciació entre espiritualitat i pràctica religiosa fins als que, en l'altre extrem, eliminen qualsevol tipus de referència a la divinitat o a qualsevol entitat transcendent de la seva explicació de l'espiritualitat. És necessari, doncs, poder fer alguna aproximació a aquest concepte polisèmic.

Tradicionalment s'han associat els conceptes d'espiritualitat i religió, però és cert que la noció d'espiritualitat ha evolucionat fins a ser un terme confús, utilitzat en àmbits molt diversos com el treball social, els recursos humans, l'educació, la salut i les ciències socials. Estem davant d'una paraula que no genera unanimitat en la seva definició i que s'utilitza tot sovint de forma vaga. Algunes definicions del concepte espiritualitat són les següents:

- Carl G. Jung diu que l'espiritualitat és una necessitat positiva i essencial que correspon a la necessitat que té tot individu de créixer segons els seus valors fonamentals que donen un sentit a la seva vida i que mantenen un sentiment d'esperança.

- Des de l'àmbit budista, l'espiritualitat convida no només a la compassió vers un mateix i vers els altres sinó a purificar els propis desigs, que són la font de dolor i decepció.

- Les grans espiritualitats jueva, cristiana i islàmica són, cadascuna a la seva manera, espiritualitats d'acceptació d'un mateix, comparable a una llum que aclareix, que anima, que inspira i que motiva.

- Des de l'hinduisme es parla d'espiritualitat com a equilibri o pau interior, com a recerca d'harmonia amb un mateix, amb la societat, amb la natura, amb el cosmos, amb la divinitat.

- Frankl posava èmfasi en la voluntat de sentit com a eix vertebrador de l'espiritualitat i com a força motivacional del desenvolupament humà.

- Des de posicionaments propers a la psicologia es parla d'espiritualitat com a centre del ser i es reflecteix en un qüestionament pel que fa a l'existència i els valors.

- Hi ha qui concep d'espiritualitat com a transcendència de l'ego, com anar més enllà d'un mateix.

Actualment, i davant d'una certa imatge negativa que té la religió a la nostra societat, sembla clar que l'espiritualitat és un concepte que té el vent de cara. La societat occidental del segle XXI sembla que estigui redescobrint aquesta dimensió interior de la persona i que posi en valor la dimensió espiritual de l'ésser humà.

Hi ha una certa urgència perquè els professionals que treballen amb persones facin un esforç decidit per clarificar aquest concepte i especialment per definir el rol que des de la professió cal tenir sobre aquesta dimensió personal. Els educadors socials acompanyen les persones en situacions de necessitat diverses, des del naixement fins a la mort. Sovint es troben que han d'enfrontar experiències humanes que plantegen qüestions fonamentals sobre el sentit de la vida.

Hi ha diversos estudis, sobretot en l'àmbit anglosaxó, que parlen sobre el paper que ha de tenir l'espiritualitat en el camp de l'acció social. És el cas del llibre *Spiritual diversity in social work practice*, en què Edward Canda proposa parlar de l'espiritualitat com d'un procés de la vida i del desenvolupament humà que està centrat en la recerca del sentit i de l'objectiu de la vida, de la moralitat i del benestar. Es basa en la relació que hom estableix amb si mateix, amb altres persones, amb altres éssers, amb l'univers i amb una realitat última, orientat vers les prioritats més significatives i amb un sentit de transcendència. L'espiritualitat integra diversos aspectes de la vida (físic, emocional, ocupacional, intel·lectual i racional) i està clarament associada a la creativitat, al joc, a l'amor, al perdó, a la compassió, a la confiança, a la saviesa, a la fe i al sentiment d'unitat. L'espiritualitat pot ser entesa com una tasca de conreu interior, d'il·luminació, de superació dels enganys interns, una dinàmica de saviesa i, fins i tot, d'higiene mental.

L'espiritualitat no és una cosa que estigui als marges, una opció per a aquells que ja hi tenen una inclinació particular. Tothom té espiritualitat, sigui o no religiós. L'espiritualitat té mes a veure amb si podem o no dormir a la nit que amb el fet d'anar a l'església. Més a veure amb sentir-se íntegre o no, amb sentir-se en comunitat o sol, amb sentir-se en harmonia amb la natura o des-

vinculat d'aquesta. Independentment de si estem o no influenciats per alguna idea religiosa, les actuacions que fem a la vida ens resulten més o menys saludables. És la dimensió espiritual la que dóna forma a les decisions, a les accions que fem al llarg de la vida.

Les persones, tan individualment com en grups, poden expressar la seva espiritualitat de manera religiosa o no religiosa. Sigui com sigui, la perspectiva espiritual constitueix una cosmovisió o una ideologia que sempre té alguna implicació en la vida dels individus. Una espiritualitat sana i profitosa encoratja els individus a desenvolupar el sentit, l'objectiu, la integritat personal, la plenitud, la joia, la pau interior, la coherència i un sentit general de benestar. Engendra virtuts individuals com la compassió, la justícia, el respecte, la cura pels altres, encoratja els grups a la solidaritat, al respecte i a la valoració positiva de la diversitat.

Aquesta aproximació al concepte d'espiritualitat va més enllà de la creença en éssers sobrenaturals o immaterials. És una manera d'entendre l'espiritualitat integradora, que no segrega, en la qual es poden trobar molts tipus de persones amb creences diverses. La paraula esperit, de fet, no fa cap referència a aquestes creences concretes. En llatí *spiritus* es refereix a l'alè vital, a la força de viure (igual que el grec *pneuma*, l'hebreu *ruah*, el sànscrit *prana* o el xinès *qui*). Podem entendre «esperit» per referir-nos a allò que dóna vitalitat, sentit i transcendència, quelcom estretament vinculat al benestar de la persona.

Com qualsevol altre aspecte de la vida humana, l'espiritualitat no sempre es manifesta de forma sana i profitosa, sinó que pot ser distorsionada i dirigida vers creences, actituds o comportaments que poden ser perjudicials per a un mateix o per als altres: sentiments de culpa, vergonya, desesperació, discriminació. Tant les religions com altres grups espirituals informals poden ser en ells mateixos obstacles per a un sa creixement espiritual dels individus.

2.2. La religió

Les religions són construccions culturals que d'una manera ben estructurada coordinen i organitzen un conjunt de creences, valors, símbols i experiències d'un grup de persones que comparteixen una determinada visió de la transcendència. Moltes religions fan referència explícita a Déu i d'altres s'orienten principalment al conreu de la interioritat. En qualsevol cas, les creences religioses no provenen d'un raonament que s'imposa per la seva obvietat sinó que prové d'unes necessitats profundes de la persona. La fe religiosa apunta cap a una realitat transcendent i misteriosa, i implica cert compromís i responsabilitat per a la persona creient.

La religiositat és una experiència central en la història de la humanitat que té certa ambivalència ja que pot ser alliberadora, promotora de canvis socials, denunciadora d'injustícies i al mateix temps també limitadora de llibertats. Pot ser element de cohesió social i també de segregació. En algun moment de la història del pensament s'ha caracteritzat la religió com un estadi temporal de la humanitat. August Comte parlava de la història de la humanitat com d'un recorregut lineal a través de tres estadis. El primer era l'estadi teològic, en el qual es busca un coneixement absolut, es formulen preguntes sobre les causes últimes i es recorre als esperits i als déus per explicar els fenòmens naturals. És un estadi dominat per la imaginació. El segon estadi és el metafísic, en el qual ja no cal recórrer als déus o als esperits per donar explicació dels fenòmens naturals o de les lleis morals. La raó substitueix la imaginació en l'explicació a l'hora de donar resposta a les grans preguntes. L'estadi metafísic comparteix amb el teològic la pretensió d'una explicació absoluta i de respondre a les grans preguntes. La preeminència de la raó en el segon estadi obre la porta al que Comte diu que és l'estadi definitiu de la humanitat, l'estadi positiu en el qual els fets substitueixen els déus i les causes ocultes, i l'experiència substitueix la imaginació. La humanitat deixa de preocupar-se per les essències i es concentra en el coneixement dels fenòmens. L'estadi religiós és vist, doncs, com una fase temporal, que cal superar. Altres línies de pensament posteriors també s'han referit a la religió com a perjudici per a la humanitat (Marx, Nietzsche), com a engany i il·lusió (Freud).

L'antropologia actual ens fa veure, però, que la religió no apareix en un moment donat de la història com una fase que ha de ser superada, sinó al llarg d'un procés continu i en diàleg amb els pensaments crítics contra la religió. En el món contemporani, la religió no ha quedat superada pel saber científic positiu sinó que es manté amb força com a espai de recerca de sentit.

La impressió que accedim a un nou graó significatiu en l'escala de la gran aventura humana afecta també el fet religiós. Per primera vegada en la història, i a recer de l'intens procés de globalització i interculturalitat, les religions prenen consciència conjuntament d'ocupar des d'òptiques diverses un mateix camp d'observació del món i de la transcendència.

(R. M. Nogués, 2007, p. 99)

Tot i que hi ha notables diferències entre les religions, totes comparteixen la creença en una realitat espiritual més enllà de la realitat física i que d'alguna manera hi intervé. L'espiritualitat es troba al cor de les religions. Les tradicions compartides, ritus i rituals, pregàries, cançons, danses, celebracions col·lectives,

porten la persona religiosa a allunyar-se de si mateixa i a entrar en una dimensió espiritual.

Una de les característiques principals de les religions és la seva institucionalització. És des de la institució que es fixen les normes, les doctrines, els textos sagrats, la seva interpretació, que s'organitza el funcionament de la comunitat i del clergat amb una estructura més o menys jerarquitzada. Per la seva intenció de donar una interpretació global de la realitat les religions tradicionalment han tingut tendència a ocupar tot l'espai social on es desenvolupen. Això moltes vegades ha fet que des de la religió s'hagi gestionat l'espai polític. Una anàlisi actual de la religió ens mostra que hi ha una crisi de confiança cap a les institucions religioses (de fet cap a les institucions en general) molt vinculada a l'exercici del poder que aquestes tenen en determinades ocasions. No s'accepta que el missatge religiós es tradueixi en cap mena de control social o polític.

Les religions, d'altra banda, són l'expressió d'unes realitats molt importants per a la vida de les persones. Tot això ha donat peu al llarg dels anys a un llegat cultural de gran magnitud que inclou diverses manifestacions en totes les branques de l'art i de la cultura. La societat és hereva de tot aquest patrimoni tangible (edificis, obres d'art...) i intangible (tradicions, costums, festes...), i té el deure de mantenir-lo i transmetre'l a les generacions futures, independentment de la centralitat social que tingui la religió.

La religió, doncs, inclou l'espiritualitat, una comunitat de persones, una transmissió de tradicions i una estructura. Les religions són propostes concretes per viure la dimensió espiritual de forma comunitària i segons creences, normes i tradicions específiques. Religió i espiritualitat, doncs, es poden considerar com dues realitats diferents. La religió és una manera d'expressar i de viure la dimensió espiritual de la persona. No cal ser membre d'un grup religiós per poder viure i expressar la pròpia dimensió espiritual. Per tant és important desvincular aquestes dues realitats.

2.3. Diferents maneres de viure l'espiritualitat i la religiositat

Avui en dia la paraula espiritualitat s'utilitza com a alternativa de religió. Es veu com una actitud personal de tenir cura de la dimensió interior de forma personal i individual. Es com una resposta a la crisi dels grans relats que ha afectat també l'àmbit religiós.

Seguint Nogués (2007, p. 199) podem sintetitzar l'espiritualitat contemporània a partir de tres referències:

1) La preocupació per una «higiene mental», l'espiritualitat com allò que ajuda a donar ordre i coherència a pensaments, sentiments i emocions.

2) La referència a la transcendència, sovint definida de forma imprecisa que pot abastar des d'éssers espirituals diversos fins a preteses energies o influències indeterminades,

3) Com a alternativa a la religió, que per diversos motius es veu com a institució caducada, l'espiritualitat es veu com una possibilitat d'adaptar individualment la resposta a aquestes necessitats de trobar sentit, defugint el compromís comunitari.

En aquest context podem detectar l'aparició de molt diverses propostes d'espiritualitat basades en multitud de perspectives diferents: new age, recuperació de mitologies antigues, ecologia, psicologia quàntica, neuroespiritualitat, gnosticisme, teràpies diverses de desvetllament intern, savieses religioses exòtiques... Hi ha dos àmbits en els quals la reivindicació de l'espiritualitat és especialment significativa: un és el de persones cristianes que han quedat decebudes per l'espiritualitat oficialitzada i que cerquen en tradicions de caire oriental una vivència alliberadora de la seva dimensió espiritual. Un altre és el de persones atees que descobreixen que la negació explícita de Déu no els pot fer caure en el nihilisme i l'absurd de l'existència. Els ateus espirituals proposen una espiritualitat laica que fuig de l'aspecte inconcret de la transcendència.

Religiositat i espiritualitat tenen, doncs, diverses possibilitats d'interacció:

- Hi ha qui se sent espiritual i no religiós: és a dir una persona que tot i no pertànyer o participar en cap tradició religiosa té cura de la seva dimensió interior, de la recerca del sentit. Aquesta és la realitat que s'ha anat desvelant en el món occidental contemporani a causa de la crisi de credibilitat de la religió institucionalitzada. L'espiritualitat aquí té el paper d'ajuda al creixement personal interior. Això explica l'aparició de nombroses propostes en forma de llibres, d'espais formatius o divulgatius sobre temes que afecten la dimensió interior de la persona.

- Hi ha qui es considera religiós però no espiritual: seria la persona que participa en les celebracions i tradicions d'una religió, però que no es planteja qüestions profundes sobre el sentit. La religió ajuda a mantenir un cert ordre personal i social. La religiositat aquí contribueix clarament a donar estructura i identitat a la persona, és una pràctica associada a la tradició familiar o social.

- Hi ha qui entén l'espiritualitat com una part de la seva religiositat: és qui viu la seva dimensió espiritual vinculada a una tradició religiosa o seguint el que algun líder religiós ha proposat. La seva espiritualitat té clarament un destí

transcendent cap a un ésser diví. En aquest cas es tracta d'algú que ha trobat en una tradició religiosa la manera de donar contingut a les seves necessitats espirituals. Coincidiria amb el cas de persones creients que han anat aprofundint en el sentit i significat últim de les pràctiques religioses i dels continguts doctrinals de la seva religió. Aquesta situació no exclou que eventualment la persona estigui oberta a trobar en altres tradicions o espiritualitats elements que la puguin ajudar en el seu camí d'introspecció.

- Hi ha qui identifica religió i espiritualitat: en aquests casos la persona expressa la seva espiritualitat exclusivament a través de la religió. Es tracta de persones que sentint-se ben identificades amb la seva tradició religiosa viuen la seva espiritualitat exclusivament a partir del que troben en l'interior de la religió.

- Hi ha qui no es considera ni espiritual ni religiós: es tracta de persones que no mostren cap interès per qüestions relacionades amb el sagrat, poden ser atees o agnòstiques. Això no exclou que, segons el que estem definint com a espiritualitat, aquestes persones no tinguin inquietuds espirituals, simplement vol dir que no hi paren atenció o que les anomenen d'una altra manera.

3. Necessitats espirituals

Hem dit sovint que qualsevol proposta a dur a terme amb els marginats i exclosos, ha de sortir a l'encontre de les seves necessitats. Necessitats no vol dir només el que ells expressen, com ara: no tenir treball, no tenir casa, no tenir família, etc. Hem de preguntar-nos si aquestes persones ja no serien excloses si tinguessin cobertes aquestes necessitats indiscutibles. La nostra experiència és que continuarien excloses, perquè darrere o sota les situacions esmentades hi ha altres necessitats, com ara: la manca de salut, l'alcoholisme, etc.; però, sobretot, la cosa més greu que caracteritza molta gent d'ara és que la persona està malmesa, està ferida pel buit de l'existència.

(...)

Si les propostes són encertades, aquestes persones excloses han de poder descobrir que la seva existència pot tenir sentit, que la seva persona i la seva vida milloren, que els val la pena caminar pels camins proposats i trobats, perquè se senten més bé amb si mateixos i amb els que els envolta, estan més contents, endevinen que una vida més feliç és possible per a ells.

(R. Fortuny i J. J. Genovard, 1997, p.172)

3.1. Les necessitats, segons Maslow

L'any 1943 Abraham Maslow va proposar la seva teoria de la motivació humana, que, tot i tenir les seves arrels en les ciències socials, ha estat àmpliament utilitzada en el camp de la psicologia clínica així com en l'àmbit de la gestió empresarial, de les organitzacions i del màrqueting. En aquesta teoria Maslow proposa una jerarquia de necessitats i factors que motiven les persones. La classificació de les necessitats humanes que va proposar s'ha fet molt popular per la seva visualització de les necessitats de forma jeràrquica.

Maslow proposava que les persones tenim un determinat tipus de necessitats que han de ser assolides de forma seqüencial si volem aconseguir una vida plena. Les cinc categories de necessitats són: fisiològiques, de seguretat, d'amor i pertinença, d'estima i d'autorealització. Maslow també va diferenciar entre les necessitats de dèficit, que fan referència a una carència (fisiològiques, de seguretat, d'amor i pertinença i d'estima) i la de desenvolupament del ser (autorealització). Les necessitats de dèficit ens fan sentir necessitats si no estan satisfetes, però una vegada se n'assoleix la satisfacció deixen de ser motivants. És el contrari que passa amb la necessitat del ser, que és insaciable i sempre empeny la persona cap a un més alt grau de satisfacció, d'autorealització.

La caracterització de cada una de les categories de necessitats podria ser la següent:

- Necessitats fisiològiques: són d'origen biològic i estan orientades a la supervivència de l'home; són necessitats bàsiques i inclouen coses com: la necessitat de respirar, de beure aigua, de dormir, de menjar, de sexe i de refugi.

- Necessitats de seguretat: orientades a la seguretat personal, a l'ordre, a l'estabilitat i a la protecció. Hi trobem aspectes com la seguretat física, de feina, d'ingressos i recursos, familiar, de salut i de propietat.

- Necessitats d'amor, afecte i pertinença: orientades a superar els sentiments de soledat i alienació. Aquí hi hauria el desig de formar una família, de formar part d'un grup, d'una comunitat o d'una associació.

- Necessitats d'estima: orientades vers l'autoestima, el reconeixement de la persona, l'assoliment de fites particulars, el respecte pels altres. La satisfacció d'aquest tipus de necessitats fa que les persones se sentin segures de si mateixes i valuoses dintre de la societat. Aquí trobem dos nivells de necessitat, el primer es concreta en la necessitat de tenir un estatus social, fama, glòria, reconeixement, reputació, i en el segon hi ha els sentiments de confiança, competència, independència, llibertat.

- Necessitats d'autorealització: són les més elevades i representen l'acompliment del potencial personal.

Segons Maslow, com més amunt de la piràmide es troba la necessitat més específicament humana és. Compartim amb tots els vivents la necessitat d'alimentar-nos, però la necessitat d'autorealització és específicament humana. Com més superior és la necessitat menys imperiosa és per a la pura supervivència. Les necessitats superiors són subjectivament menys urgents, tot i que la seva satisfacció produeix resultats subjectius molt desitjables com la felicitat, la serenitat i una vida interior rica.

A més d'aquestes cinc categories de necessitats Maslow va identificar també tres categories més, la qual cosa que va fer que hagués de rectificar una mica la seva teoria inicial:

- Necessitats estètiques: no són universals, però hi ha certes persones que estan motivades per la bellesa exterior i per les experiències estètiques gratificants.

- Necessitats cognitives: associades al desig de conèixer, de resoldre misteris, de curiositat, d'investigar.

- Necessitats d'autotranscendència: tenen com a objectiu promoure una causa més enllà d'un mateix i experimentar una comunió més enllà del jo.

Això es concreta en el servei a altres persones o grups, a la devoció per un ideal o una causa, la fe religiosa, la recerca del diví.

La teoria de Maslow deixa algunes qüestions per a la reflexió. D'una banda podem constatar que la població que hi ha al darrere de la proposta de la piràmide de necessitats és una població instruída i benestant. Aquesta proposta no té en compte societats amb nivells de benestar per sota dels mínims. També cal observar que l'aspiració a l'autorealització i en general a les necessitats de la part superior de la piràmide moltes persones aspiren a assolir-les tot i no tenir cobertes algunes necessitats de la part inferior. Les persones, en qualsevol moment de la vida i davant de qualsevol situació de necessitat, són criatures de sentit i, per tant, tenen necessitat de satisfer la pregunta pel sentit.

Una mirada a aquesta proposta des d'una societat desenvolupada en la qual les necessitats bàsiques de la persona estan força ben cobertes, ens pot portar a veure la conveniència d'invertir la piràmide, o, si més no, d'entendre que les necessitats de la meitat superior, les que estan més relacionades amb el sentit de la vida, tenen un caràcter transversal. Hi ha moltes persones a les nostres societats que, tot i tenint ben cobertes les necessitats bàsiques, pateixen la no-satisfacció de l'autorealització personal o la manca de sentit de pertinença o d'identitat.

Tal com diu Maslow (1991, p. 90), les necessitats superiors demanen millors condicions externes per fer-les possibles, i les persones que han estat capaces d'assolir necessitats inferiors i superiors donen més valor a la necessitat superior que a la inferior. Les persones que viuen en situacions de necessitats bàsiques per cobrir hauran de tenir un bon suport extern per tal de poder avançar en l'assoliment de necessitats superiors, tan pròpies de l'ésser humà. Molts dels estadis que proposa Maslow no es poden assolir sense la implicació de l'entorn social.

3.2. Les necessitats espirituals

Les necessitats espirituals, tot i estar molt vinculades a les de caire emocional i psicològic, provenen de la dimensió més interior de l'individu i no es poden reduir a aspectes mentals o emocionals ja que fan referència a la globalitat de la persona, al seu projecte personal, a allò que en conforma el nucli de valor, de llibertat i de sentit. La part espiritual de la persona esta vinculada a la seva capacitat d'estimar des de la llibertat i per tant a la capacitat d'exercir la responsabilitat pel que fa a la pròpia vida, al projecte personal. Les situacions de vulne-

rabilitat fan aflorar d'una manera clara aquestes necessitats que habitualment no les observem, que estan com en estat latent, i que davant d'una circumstància especial, de necessitat, de sofriment, de pèrdua, emergeixen i es fan presents de forma insistent. També ho fan en situacions de felicitat o de goig.

En situacions existencials significatives com la malaltia, la mort, el risc d'exclusió social, la discapacitat, la violència, apareixen interrogants de causes i significats. Per què m'ha passat això?, quin sentit té aquesta situació?, seré capaç de sortir-me'n?, si hagués pres una altra opció...? són preguntes que es fan les persones que sofreixen. Incerteses, pors, culpabilitats, necessitats de fer balanç, de perdonar o de demanar perdó, esperances, desigs d'expressar la pròpia voluntat, de regir el propi destí, etc. Totes aquestes qüestions corresponen a l'àmbit de les necessitats espirituals. Son aspectes que no són gens marginals per a la persona que els viu.

Les necessitats espirituals tenen moltes facetes, i la forma de determinar aquestes necessitats no és gens evident, el que queda clar és que no es redueixen exclusivament a l'aspecte psicològic, emocional o religiós. No és fàcil per als professionals reconèixer, determinar i donar resposta a aquesta mena de necessitats. Des de l'àmbit sanitari, i més en concret des dels que s'ocupen de les cures pal·liatives, fa temps que hi ha la voluntat de poder delimitar les necessitats espirituals amb la finalitat d'integrar-les en l'atenció als malalts, ja que és en les situacions límit on les persones posen de manifest aquestes necessitats d'una manera més clara.

L'espiritualitat fa referència a aspectes intangibles de la vida, de les relacions amb els altres, amb si mateix i amb la realitat transcendent, si és el cas. L'espiritualitat afecta tot l'ésser humà i genera la capacitat per apreciar la realitat transcendent, per preguntar-se per la globalitat de l'existència, per la finalitat, pel sentit. La necessitat espiritual té manifestacions culturals diverses i aquest aspecte és especialment significatiu en una societat multicultural i secularitzada. Més enllà de la diversitat, però, és possible observar molts elements en comú pel que fa a la vivència de les necessitats espirituals, tant des de cosmovisions religioses com laiques.

3.2.1. Anàlisi de les necessitats espirituals de l'ésser humà

Una de les propostes de classificació de les necessitats espirituals és la que presenta Francesc Torralba, seguint les intuïcions de la filòsofa Simone Weil, en el número 271 de la revista *Labor Hospitalaria* (2003). A partir d'aquesta proposta podem apropar-nos a algunes de les necessitats de caire espiritual que tota persona pot tenir.

- Necessitat de sentit: donar sentit a la vida és una de les necessitats primordials de la persona. La resposta a aquesta necessitat és tan diversa com persones hi ha. Les tradicions espirituals i religioses han donat pistes al llarg de la història per ajudar a encaminar la recerca del sentit, però aquest és un camí que inevitablement cada persona ha de recórrer.

- Necessitat de reconciliació: una de les fonts de la pau interior és el perdó. Demanar perdó i sentir-se perdonat són dues qüestions clau per poder tancar situacions de ressentiment, de llaços trencats, de sentiments de culpa. El perdó, ja sigui des del punt de vista religiós o espiritual, té un gran poder de transformació. De vegades la reconciliació s'expressa amb gestos o expressions de caire afectiu o corporal. Moltes persones tenen aquesta necessitat en moments clau de la seva vida. Cal estar molt atent per poder afavorir aquests processos tan importants per a la bona salut espiritual de les persones.

- Necessitat de reconeixement de la pròpia identitat: ser reconegut pel qui ets és una de les necessitats primordials dels humans. La identitat és allò que lliga la persona amb el jo profund, amb allò que ha anat forjant al llarg de cada un dels dies de la seva vida. La identitat té un component personal i també un de col·lectiu. Les comunitats, els pobles, tenen també necessitat de sentir respectada la seva identitat. Aquesta necessitat té clars vincles amb aspectes psicològics i socials, però al capdavant trobem la seva raó de ser en el nucli més íntim de la persona. Ser reconegut i respectat per allò que conforma el teu ser.

- Necessitat d'ordre: l'ordre es sinònim de seguretat, de quelcom conegut, previsible. Quan la vida provoca desordre intern genera la necessitat de restablir les prioritats, els temps. Hom pot tenir les necessitats més bàsiques cobertes i tot i així sentir la necessitat de posar ordre al seu interior. Els desordres interns provenen sovint de situacions de vulnerabilitat, de dolor, de frustració. És en aquests moments en què la persona sent també aquesta necessitat de caire espiritual, de posar una mirada diferent, de centrar-se en si mateix en les pròpies prioritats.

- Necessitat de veritat: en un món que es caracteritza cada vegada més per la seva incertesa, l'ansia de conèixer la veritat es fa més present. La veritat és un dels pals de paller de la vida equilibrada, tot i que la veritat molt sovint la trobem en un espai farcit de subjectivitat. La persona necessita caminar cap a la veritat i fer passes que la portin a desvelar-la. Quan algú està en tracte amb un professional social ha de poder basar aquesta relació sobre la confiança interpersonal i sobre la veritat. El professional ha de saber gestionar bé la comunicació de la veritat amb l'usuari. El ritme, el tempo, l'abast del que s'ha de comunicar, la capacitat de l'altre per assumir segons quines veritats, són elements clau per abordar aquesta comunicació de situacions compromeses amb profund respecte per l'espiritualitat de l'altre.

- Necessitat de llibertat: aquesta necessitat té un abast molt més ampli del que potser d'entrada associaríem amb l'autonomia o amb la capacitat de fer. Frankl va dir que la llibertat última és l'única cosa que no li podien prendre en el camp de concentració. Aquesta dimensió de la llibertat interior que permet a l'individu prendre decisions clau per donar sentit al seu propi destí, és a dir, per sentir-se protagonista de la seva pròpia història personal, és la que vinculem amb l'espiritualitat. Les persones que passen per situacions de dependència, de malaltia, de risc d'exclusió mereixen ser tractades des d'una perspectiva alliberadora. Tenir cura de les necessitats espirituals implica donar resposta a aquesta necessitat de llibertat en el sentit d'alliberament. Una pràctica d'acompanyament professional que no sigui alliberadora deixa de complir una de les seves funcions bàsiques.

- Necessitat d'arrelament: l'ésser humà és en essència un ésser social. El vincle, la comunitat, la relació interpersonal són elements indestruïbles del fet de ser persona. Una de les situacions en què es dona més patiment espiritual és quan hi ha un trencament o un deteriorament dels vincles. La sensació de soledat és font d'angoixa existencial. Moltes persones en situació de risc d'exclusió es troben desarrelades, troben a faltar la comunitat, el grup, la família que fa de coixí emocional. Les persones immigrants, a més de totes les necessitats bàsiques que pateixen, tenen també aquesta necessitat d'arrelament, mal coberta. Es tracta d'una necessitat que va més enllà del que és merament psicològic ja que afecta el més profund de la persona i porta a plantejar-se les grans preguntes sobre el sentit. La nostra societat és especialment propensa a fer patir aquesta necessitat per l'individualisme, la fragmentació, l'atomització que la caracteritza.

- Necessitat de pregar: aquesta és una necessitat espiritual dins del marc de la religiositat. Consisteix en la necessitat de dialogar amb l'altre, amb l'absolut. La pregària és una de les característiques que tenen en comú totes les religions. Aquesta necessitat que emmarquem en l'àmbit de la religió també s'acostuma a donar quan una persona s'enfronta a la soledat o al desemparament, quan experimenta profundament la seva fragilitat.

- Necessitat de símbols i rituals: el llenguatge humà té la gran virtut de ser un llenguatge simbòlic. Això permet que les persones puguin expressar qüestions alhora molt concretes i abstractes. Els símbols els utilitzem quan allò que volem expressar no troba les paraules adequades, quan l'experiència és inefable. Col·lectivament utilitzem els ritus per expressar, celebrar, commemorar alguns esdeveniments importants en el curs de la vida. Els ritus tradueixen alguna necessitat humana ja sigui individual o col·lectiva. Un dels efectes dels ritus és reforçar els sentiments de pertinença i també de relació amb algun ordre moral

superior. Hi ha ritus fonamentals de l'ésser humà que depassen l'àmbit religiós. La societat secularitzada ha ritualitzat molts moments importants de la vida, ja que ritualitzar els moments més importants de la vida és una necessitat de caire espiritual, que va més enllà de la religió.

- Necessitat de silenci i soledat: la soledat, quan no és forçada, és un espai imprescindible per a l'equilibri interior de la persona ja que és un espai per posar en pràctica la capacitat reflexiva i d'interiorització tan pròpies de l'ésser humà. Quan es té cura de persones, quan s'acompanyen processos personals, s'ha de vetllar per afavorir i respectar espais de soledat i espais d'intimitat volguts, i alhora evitar la soledat no volguda.

4. La intel·ligència espiritual

La inteligencia no es sólo un ingenioso sistema de respuestas o un mecanismo para resolver los problemas que emergen en la vida cotidiana, sino fundamentalmente un incansable sistema de preguntas. Muy a menudo el mejor modo para evaluar la inteligencia de un ser humano es observar, atentamente, la calidad de sus preguntas. Éstas revelan mucho más que las respuestas. En ellas se manifiesta la sutileza, la profundidad y la autotranscendencia de la persona.

(F. Torralba, 2010, p. 139)

4.1. Intel·ligències múltiples

El concepte d'intel·ligència ha estat definit de moltes maneres al llarg de la història, normalment en relació amb la cultura educativa predominant en cada moment. A principis del segle XX va aparèixer la gran novetat del quocient intel·lectual (QI), que es mesura mitjançant un test basat en les habilitats logicomatemàtiques i logicolingüístiques. La primera aplicació massiva d'aquests tests la va fer Lewis Terman per classificar soldats americans durant la Primera Guerra Mundial. Els resultats d'aquests tests normalment donen molta informació sobre un aspecte concret del talent d'un individu, el relacionat amb la seva capacitat lògica o lingüística. Aquests tests posteriorment van ser aplicats a les escoles més amb una intenció de classificar que de detectar aspectes que podien millorar-se en els infants.

Howard Gardner va proposar, a finals del segle XX, una nova mirada al concepte d'intel·ligència que no estigués centrada exclusivament en les capacitats logicomatemàtiques o lingüístiques. Pensava que calia dedicar menys temps a

classificar els infants i més a ajudar-los a identificar i cultivar les seves habilitats i dons naturals. La seva teoria de les intel·ligències múltiples pluralitza el concepte tradicional d'intel·ligència i diu que aquesta implica l'habilitat necessària per resoldre problemes o per elaborar productes que són importants en un context cultural o en una comunitat determinada.

La gran aportació que fa Gardner és la d'entendre la intel·ligència de forma dinàmica i que, per tant, pot ser modificada amb el temps i a partir de les experiències de la vida. No es tracta d'una capacitat que es té o no es té, com antigament s'entenia, sinó com quelcom que es pot desenvolupar. Per a Gardner, l'èxit acadèmic no ho és tot. Hi ha persones amb un èxit notable en els seus estudis que han estat incapaços d'escollir bé els seus amics o la seva parella, hi ha altres persones que acadèmicament han estat menys brillants però que han tingut molt d'èxit en els negocis o en la seva vida personal. Hi ha diversos tipus d'intel·ligència associats a les diferents capacitats que es posen en joc en cada una de les situacions de la vida.

Gardner parla de set tipus d'intel·ligència diferent, amb la consciència clara de que el set és un numero arbitrari i per tant revisable. Hi ha dos tipus d'intel·ligència acadèmica, relacionades amb les capacitats logicomatemàtica i lingüística. Hi ha la intel·ligència espacial, pròpia dels arquitectes i dels artistes en general, la cineticocorporal, que necessàriament desenvolupen els esportistes, la intel·ligència musical, i finalment el que ell anomena les «intel·ligències personals» i que subdivideix en interpersonal, pròpia de les persones que saben liderar, i intrapersonal, que es refereix a la satisfacció interna que té cada persona quan pot viure la vida en harmonia amb els seus sentiments.

Gardner, en aquesta classificació, no es refereix a la intel·ligència espiritual, tot i que considera que podria tractar-se ben bé de la vuitena intel·ligència. La intel·ligència espiritual creu que seria una amalgama de la interpersonal i la intrapersonal, a les quals caldria sumar un component valoratiu.

Al cap de deu anys de la publicació de la seva primera teoria, Gardner definia les intel·ligències personals de la següent manera:

La intel·ligència interpersonal consisteix en la capacitat de comprendre els altres: quines són les coses que més els motiven, com treballen i la millor forma de cooperar amb ells. Els venedors, els polítics, els mestres, els metges, els dirigents religiosos d'èxit tendeixen a ser individus amb un altre grau d'intel·ligència interpersonal. La intel·ligència intrapersonal per la seva part, constitueix una habilitat correlativa – gir a l'interior- que ens permet configurar una imatge exacta i vertadera de nosaltres mateixos i que ens fa capaços d'utilitzar aquesta imatge per actuar en la vida d'una manera més eficaç.

(Citat a D. Goleman, 1996, p. 73)

Cada una d'aquestes aptituds humanes, intel·ligències, són força independents. El fet que algunes es perdin amb el temps no treu que les altres es preservin. Aquesta independència ens diu que el fet de tenir un nivell alt d'intel·ligència matemàtica, posem per cas, no implica tenir-lo d'intel·ligència musical. Això és una novetat respecte a la mesura de la intel·ligència que es feia amb el coeficient intel·lectual. La visió multidimensional de la intel·ligència aporta una imatge molt més rica de la persona i de les seves capacitats.

La realitat ens diu que qualsevol rol que es porti a terme en la vida demana és la combinació de diverses intel·ligències, per tant, és convenient mirar les persones com una col·lecció d'aptituds més que com a posseïdors d'una única capacitat. Fins i tot pot donar-se el cas que una persona no excel·leixi en cap de les diverses intel·ligències, però que la combinació de totes elles el porti a poder tenir èxits importants a la vida.

4.2. La intel·ligència emocional

L'any 1995 amb la publicació del seu llibre, Daniel Goleman va popularitzar el concepte d'intel·ligència emocional, com a resultat dels nombrosos estudis neurobiològics que posaven les bases científiques del que ja la filosofia havia descrit des d'antic: l'ésser humà té una ment intel·lectual regida per la raó i una ment emocional, regida pels sentiments.

La major part del temps la ment racional i l'emocional funcionen en col·laboració, hi ha un equilibri entre raó i emocions. Les emocions alimenten la raó i al seu temps aquesta ajusta i censura les entrades procedents de les emocions. Es tracta, però, de dues facultats relativament independents, que funcionen per circuits cerebrals diferents, tot i que interrelacionats. Els sentiments són cabdals per al bon funcionament de la raó i a la inversa. Quan apareixen passions, es trenca l'equilibri, aleshores la ment emocional desborda i segresta la ment racional.

El neuròleg portuguès Antonio Damasio va estudiar algunes persones que tenen malmetes les connexions entre les parts del cervell que regulen les emocions i les que regulen la raó. Va veure que aquestes persones tenien seriosos problemes per prendre decisions, per bé que no hi havia cap deteriorament pel que fa a les seves capacitats intel·lectuals o d'habilitats cognitives. Damasio diu que les dificultats en la presa de decisions estan relacionades amb la impossibilitat de la raó per accedir al pensament emocional. Es com si aquestes persones haguessin oblidat tot l'aprenentatge emocional que la vida els havia donat. Així doncs Damasio afirma que els sentiments i les emocions són indispensables per

a la presa racional de decisions ja que ens orienten vers la direcció més adient per treure el major profit de les possibilitats que ens ofereix la raó lògica.

Davant de les múltiples possibilitats que la vida ofereix, l'aprenentatge emocional ajuda a destriar-ne algunes i a destacar-ne d'altres. Les emocions són importants per a l'exercici de la raó ja que guien a cada instant les decisions, treballant conjuntament amb la ment racional. Hi ha, doncs, dos tipus diferents d'intel·ligència: la racional i l'emocional, i la vida quotidiana normalment està regida per les dues.

Hi ha molts camins que porten cap a l'èxit a la vida. La nostra societat tradicionalment ha donat molta importància al coneixement i a l'habilitat tècnica, però indubtablement aquest no és l'únic. Hi ha una clara evidència que les persones que saben gestionar bé les seves emocions i els seus sentiments, i que alhora saben interpretar i relacionar-se bé amb els sentiments dels altres, tenen una situació d'avantatge en tots els dominis de la vida tant en les relacions personals més íntimes com a l'hora d'adaptar-se i comprendre el funcionament d'un grup de persones en l'àmbit laboral o de les organitzacions. Les persones que no saben controlar la seva vida emocional estan en constants lluites internes que no els deixen pensar amb claredat i acaben fent malbé la seva capacitat de treball.

4.3. La intel·ligència espiritual

Des de principis del segle XXI diversos estudis en l'àmbit de la neurobiologia estan identificant una nova forma d'intel·ligència que completa la proposta de Gardner i que mostra una nova aproximació al coneixement de la persona. Els primers a parlar d'intel·ligència espiritual van ser Danah Zohar i Ian Marshall en descobrir que algunes zones del cervell queden activades quan les persones tenen alguna pràctica o algun pensament de caire espiritual.

El filòsof català Francesc Torralba va publicar l'any 2010 un llibre titulat *Intel·ligència espiritual*, en el qual fa una anàlisi exhaustiva d'aquest concepte i sintetitza les principals aportacions que s'han fet per caracteritzar aquest tipus d'intel·ligència. Torralba afirma que la vida espiritual no és patrimoni de les persones religioses i que si en l'ésser humà no hi hagués la intel·ligència espiritual, mai s'hauria plantejat l'obertura al misteri, el sentit de pertinença al Tot, la recerca d'un sentit a l'existència.

Cuando afirmamos que el ser humano es capaz de vida espiritual en virtud de su inteligencia espiritual, nos referimos a que tiene capacidad para un tipo de experiencias, de preguntas, de movimientos y de operaciones que sólo se dan en él y que, lejos de apartarle de la realidad, del mundo, de la corporeidad y de la naturaleza, le permiten vivirla con más intensidad, con más penetración, ahondando en los últimos niveles.

(F. Torralba, 2010, p. 53)

Hi ha una força que brolla des de l'interior més profund de la persona i és la necessitat de donar sentit a la vida. Viure amb dignitat, poder sentir-se protagonista de la pròpia història, donant valor i prenent compromís per allò que hom considera valuós, és el més característic de la peculiar forma de ser que té l'ésser humà. Hi ha una innegable vinculació entre la vida emocional i la vida espiritual. L'equilibri emocional està més vinculat al sentit que hom dona a la vida que a l'assoliment dels objectius personals.

Mentre que la intel·ligència emocional ens parla de com poder controlar les emocions però no capacita ni èticament ni moralment, la intel·ligència espiritual és la que dóna capacitat de transcendir, de donar sentit a les accions quotidianes, de plantejar-se fins i motivacions i de pensar en el significat profund de les coses. La felicitat està relacionada amb l'assoliment dels objectius que hom es marca, però el sentit, a més a més, implica tenir objectius que considerem valuosos, se satisfacin o no.

4.4. Bases neurològiques de l'espiritualitat

Parlar d'espiritualitat, fins fa poc, era un tema allunyat de la mentalitat científica, relegat a l'àmbit de la filosofia o de la religió. En els darrers anys, però, diversos estudis de neurobiologia posen de manifest que també l'experiència mística, religiosa o espiritual tenen una base biològica en el cervell. Els avenços tècnics han facilitat un millor coneixement de com reacciona el cervell en situacions funcionals concretes, cosa que ens ha portat a parlar de neurolingüística, de neuroestètica o de neuroètica quan s'estudien les bases neurològiques d'aquests comportaments humans. També s'investiga el paper del cervell en la vivència religiosa o espiritual de les persones. No és estrany, doncs, que parlem de neuroreligió com la ciència que pretén estudiar les bases neurològiques d'una de les experiències més destacables de la humanitat, i que, per tant, puguem afirmar que hi ha un espai en el cervell que intervé en el control emocional i en l'espiritual.

El neurobiòleg Ramon Maria Nogués afirma que la predisposició cap a les creences religioses és la força més complexa i poderosa de l'esperit humà. La religió respon a un registre biològic seleccionat segons les lleis del darwinisme. Seguint les tesis d'E. O. Wilson, diu que les creences compartides i els rituals sagrats associats són forces de cohesió molt poderoses entre els grups, que promouen els esforços de col·laboració i que afavoreixen l'èxit en societats. L'espiritualitat, doncs, respon a un mecanisme biològic complex que alhora es pot estudiar a partir dels protocols metodològics propis d'aquesta ciència i que parlen d'una predisposició de l'ésser humà vers l'espiritualitat, amb un fonament que va més enllà de les consideracions que fins ara s'havien fet des de l'àmbit de les ciències humanes.

4.4.1. El cervell religiós

Que hi hagi estructures neurals específiques que responguin especialment en l'experiència religiosa, avui no hauria de constituir cap sorpresa per a ningú. Les estructures neurals són objecte de recerca (fins on sigui possible) en tot tipus d'experiències mentals.

(R. M. Nogués, 2007, p. 140).

Aquesta normalitat amb què es tracta el fet espiritual o religiós des d'una vessant científica ha portat a descobrir que hi ha determinades àrees del cervell que estan clarament relacionades amb experiències de caire espiritual o religiós. En aquest cas no hi ha diferències remarcables si l'experiència és de tipus religiós, amb referència explícita a Déu, o bé es de caire més espiritual.

Un monjo cristià i un monjo budista donen uns registres neurobiològics molt similars.

(R. M. Nogués, 2007, p. 150)

És possible obtenir registres d'activitat cerebral relacionada amb el món espiritual. S'ha vist com la pregària o la interiorització afecten l'organisme des d'un punt de vista neurofisiològic. L'activitat elèctrica de l'encèfal i el ritme cardíac es veuen alterats amb activitats de meditació o pregària. Les neurones relacionades amb l'estrès també se segreguen amb menys quantitat en persones que estan en estat de meditació. La mateixa respiració que normalment ja s'alenteix en situació de repòs, encara ho fa més quan la persona entra en una situació de meditació formal.

A més del registre de variables neurofisiològiques, la neuroreligió també es preocupa d'analitzar aspectes més complexos relacionats amb l'experiència religiosa, com ara l'activació de xarxes complicades, és a dir: la memòria, l'asserenament o l'apaivagament, el sentiment de presència, el reforçament del jo, la superació del dualisme o la consciència còsmica.

És en aquests punts on religions i espiritualitats, disciplines de maduració i escoles humanistes es troben d'acord, i on les anàlisis neurofisiològiques comencen a descobrir correlacions interessants. En aquest acord es podria manifestar la unitat i la variabilitat de la gran aventura de l'hominització en la perspectiva de la gran aventura (espiritual, educativa, civilitzadora, religiosa, cultural...) de la humanització.

(R. M. Nogués, 2007, p. 157)

Resum

L'ésser humà no té una existència simplement biològica. Hi ha una singularitat humana en la manera de viure que el fa capaç d'escapar dels cercles repetitius que caracteritzen la vida animal eliminant del seu horitzó qualsevol mena de destí d'espècie. La creativitat, la llibertat, la imaginació, l'art o la intuïció són processos humans que no es poden circumscriure exclusivament als dominis de la racionalitat. Hi ha en l'ésser humà quelcom que el fa emergir de les lleis de la natura, distanciar-se'n i viure-les amb sentit. El gran salt que es produeix en l'escala evolutiva de l'espècie humana no té a veure amb la seva condició biològica sinó amb la seva capacitat simbòlica.

El que diferencia l'ésser humà de la resta de vivents és el pensament reflexiu, que ha fet l'ésser humà independent de les lleis biològiques del món animal. Aquesta independència es concreta d'una banda en la capacitat individual d'exercir la llibertat i de l'altra en la capacitat d'introspecció, de preguntar-se per si mateix, de preguntar-se pel sentit de la pròpia existència.

És en aquest context de reflexió, de valoració, de tria, on situem la pregunta pel sentit. Una pregunta que no té cap raó de caire biològic, una pregunta que parteix d'una necessitat profunda.

V. Frankl apunta que l'objectiu de l'ésser humà no es tracta tant de buscar la felicitat per si mateixa sinó de trobar uns fonaments sòlids per a aquesta felicitat. La felicitat i el plaer quan es busquen per si mateixos són fugissers. La clau és viure vers alguna cosa o vers algú oblidant-se d'un mateix. El sentit, diu Frankl, no s'inventa sinó que es descobreix com a possibilitat que és valuosa.

La persona que dóna resposta als valors que va descobrint al llarg de la vida es fa responsable de la seva pròpia existència. En això consisteix el fet de donar resposta a la pregunta pel sentit de la vida.

Tradicionalment s'han associat els conceptes d'espiritualitat i religió, però és cert que la noció d'espiritualitat ha evolucionat fins a ser un terme confús, utilitzat en àmbits molt diversos com el treball social, els recursos humans, l'educació, la salut i les ciències socials. Cal que els professionals que treballen amb persones facin un esforç decidit per aclarir aquest concepte i especialment per definir el rol que des de la professió s'ha de tenir sobre aquesta dimensió personal.

La religiositat és una experiència central en la història de la humanitat que té certa ambivalència, ja que pot ser alliberadora, promotora de canvis socials, denunciadora d'injustícies i al mateix temps també limitadora de llibertats. Pot ser element de cohesió social i també de segregació. En algun moment de la història del pensament s'ha caracteritzat la religió com un estadi temporal de la humanitat.

L'antropologia actual ens fa veure, però, que la religió no apareix en un moment donat de la història com una fase que ha de ser superada, sinó al llarg d'un procés continu i en diàleg amb els pensaments crítics contra la religió. En el món contemporani, la religió no ha quedat superada pel saber científic positiu sinó que es manté amb força com a espai de recerca de sentit.

Les necessitats espirituals, tot i estar molt vinculades a les de caire emocional i psicològic, provenen de la dimensió més interior de l'individu i no es poden reduir a aspectes mentals o emocionals, ja que fan referència a la globalitat de la persona, al seu projecte personal, a allò que en conforma el nucli de valor, de llibertat i de sentit.

L'espiritualitat afecta tot l'ésser humà i genera la capacitat per apreciar la realitat transcendent, per preguntar-se per la globalitat de l'existència, per la finalitat, pel sentit. La necessitat espiritual té manifestacions culturals diverses i aquest aspecte és especialment significatiu en una societat multicultural i secularitzada. Més enllà de la diversitat, però, és possible observar molts elements en comú pel que fa a la vivència de les necessitats espirituals, tant des de cosmovisions religioses com laiques.

La intel·ligència emocional ens parla de com poder controlar les emocions, però no capacita ni èticament ni moralment, la intel·ligència espiritual és la que dóna capacitat de transcendir, de donar sentit a les accions quotidianes, de plantejar-se fins i motivacions i de pensar en el significat profund de les coses. La felicitat està relacionada amb l'assoliment dels objectius que hom es marca, però el sentit, a més a més, implica tenir objectius que considerem valuosos, se satisfacin o no.

Des de la neurologia s'investiga el paper del cervell en la vivència religiosa o espiritual de les persones. No és estrany, doncs, que parlem de neuroreligió com la ciència que pretén estudiar les bases neurològiques d'una de les experiències més destacables de la humanitat, i per tant, i que puguem afirmar que hi ha un espai en el cervell que intervé en el control emocional i en l'espiritual.

Bibliografia

- Beca Infante, J. P.** (2008). El cuidado espiritual del enfermo como responsabilidad del profesional de la salud. *Ética de los cuidados*, 1 (1).
- Bermejo, J. C.** (2005). *Sufrimiento y exclusión desde la fe :espiritualidad y acompañamiento*. Maliaño: Sal Terrae.
- Canda, E. R. i Leola, D. F.** (2010). *Spiritual diversity in social work practice*. Nova York: Oxford University Press.
- Camus, A.** (1987) *El mite de Sísif*. Barcelona: Edicions 62.
- Frankl, V.** (1991) *El hombre en busca de sentido*. Barcelona: Ed. Herder.
- Fortuny, R. i Genovard Clar, J. J.** (1997). *Els coixos caminen :engrunes, per una cultura de la no-exclusió*. Barcelona: Claret.
- Gardner, H.** (1995). *Inteligencias múltiples*. Barcelona: Paidós.
- Gehlen, A.** (1980). *El hombre: su naturaleza y su lugar en el mundo*. Salamanca: Sígueme.
- Goleman, D.** (1996). *Inteligencia emocional*. Barcelona: Kairós.
- Maslow, A. H., Cox, R. i Frager, R.** (1991). *Motivación y personalidad*. Madrid: Díaz de Santos.
- Nogués, R. M.** (2007). *Déus, creences i neurones*. Barcelona: Fragmenta.
- Scheler, M.** (2000). *El puesto del hombre en el cosmos*. Barcelona: Alba
- Zohar, D. i Marshall, I.** (2001). *Inteligencia espiritual*. Madrid: Plaza & Janés

Capítol II

L'acció social i l'espiritualitat

Reconeixent la importància de la dimensió espiritual

Introducció

Atendre l'espiritualitat pot ajudar els professionals a posar els reptes dels seus usuaris en contacte amb el significat profund de la seva vida. És important poder detectar quines són les fortaleses i els recursos propis de la persona de cara a un acompanyament òptim, per a un bon procés de resiliència. Els educadors socials, en tant que pretenen acompanyar les persones des d'una perspectiva global, haurien de poder tenir un punt de vista bio-psico-socio-espiritual de l'individu que tenen al davant.

Les persones que tenen pràctica religiosa o vida espiritual activa compten amb un bon recurs propi que els ajuda a trobar sentit a les situacions que han de viure. És important comptar, doncs, amb eines i estratègies professionals que possibilitin prendre en consideració aquesta dimensió personal en la pràctica professional.

Hi ha també recels i reticències expressades sobre el paper de l'espiritualitat i la religió en la vida de les persones. Hi ha qui considera la religió com una estructura opressiva o l'espiritualitat com quelcom que distreu l'atenció dels problemes de justícia social. D'altres estan preocupats pel proselitisme o els límits que cal tenir en aquest tema. Sigui com sigui, també és important poder tenir una mirada oberta vers l'espiritualitat i la religió i reconèixer les contribucions positives que poden tenir en un procés de relació d'ajuda.

Objectius

- 1) Prendre consciència de la necessitat de comprendre la persona de forma holística.
- 2) Evidenciar el progressiu reconeixement que té la dimensió espiritual de la persona en diverses professions.
- 3) Descobrir eines que poden ajudar a integrar la dimensió espiritual en la pràctica professional.
- 4) Apreciar la relació que s'estableix entre l'espiritualitat i la qualitat de vida.
- 5) Delimitar la influència de l'espiritualitat en l'àmbit comunitari.
- 6) Conèixer el paper dels ritus en la vida de les persones i de les comunitats.
- 7) Prendre consciència de com s'atén la diversitat religiosa en diversos àmbits d'atenció a les persones.

1. Conèixer per actuar amb respecte

La atención supone un darse cuenta de lo otro, de los otros, del mundo que no soy yo y que, de alguna manera, existe al margen de mi yo. El mundo descubierto por la atención no forma parte de mis propiedades, ni de mi dominio, y, al tenerlo realmente en cuenta, corregimos nuestros impulsos egoístas. Por eso la verdadera atención es la consideración de lo otro como tal, al respeto.

(J. M. Esquirol, 2006, p.120)

1.1. Aproximació holística a la persona en una societat multicultural

Després d'haver reflexionat sobre el concepte d'espiritualitat com a dimensió de la persona ens hem de preguntar ara quina és la importància de l'espiritualitat en la pràctica de l'acció socioeducativa i tant pel que fa als usuaris com pel que fa als professionals, i veure de quina manera pot fer-se present en la pràctica professional.

En el *Catàleg de funcions i competències de l'educadora i de l'educador social* (ASEDES, 2007) trobem que una de les funcions del professional de l'educació social és «Coneixement, anàlisi i investigació dels contextos socials i educatius», i associada a aquesta funció hi ha, entre d'altres, aquestes competències professionals:

- Capacitat per detectar les necessitats educatives d'un context determinat.
- Perícia per discriminar les possibles respostes educatives a necessitats, diferenciant-les d'altres tipus de resposta possibles (assistencials, sanitàries, terapèutiques, etc.).

Aquestes dues competències posen l'atenció en la mirada que cal tenir sobre l'altre abans d'emprendre cap acció educativa. Les necessitats educatives provenen de l'altre i cal ser capaç de detectar-les, projectant una mirada atenta i oberta a la realitat que tenim al davant. Així mateix és important saber discriminar quina és la resposta educativa que cal donar davant les necessitats de l'altre. Tot i que en la redacció d'aquest document de funcions no hi ha cap referència explícita a la dimensió espiritual de la persona, és clar que aquestes dues competències conviden a poder mirar l'altre en la seva globalitat, i saber veure quines són les seves necessitats educatives també des de l'esfera de la dimensió espiritual.

Darrerament, en contextos professionals d'atenció a la persona com pot ser l'àmbit sanitari o el de l'acció social, s'utilitzen cada vegada més expressions

com «atenció integral» o «consideració holística», com a expressió del desig de no dividir la persona en àrees inconnexes per evitar atendre la persona amb problemes exclusivament des d'aquella àrea que presenta més urgència, descuidant la resta de les seves dimensions. Centrar-se en la persona implica d'entrada tenir consciència de les diferents dimensions de l'ésser humà per veure de quina manera poden quedar afectades en una situació de vulnerabilitat.

L'aproximació global a la persona és una tendència cada vegada més estudiada i més reconeguda. La influència de les emocions en determinades malalties, la incidència dels valors personals en la cura de la pròpia vida, la relació entre el teixit social d'una persona i les possibilitats de superar algunes situacions de dificultat... Avui ningú nega que la persona és un complex sistema interrelacionat.

Quan reconeixem la diversitat social, cultural i ètnica dels educands estem posant en pràctica un altre principi de la professió, el principi de respecte pels subjectes de l'acció socioeducativa, que és el segon que recull el codi deontològic de l'educador i l'educadora social i que es desenvolupa de la següent manera:

L'educador o educadora social actuarà en interès de les persones amb què treballa i respectarà la seva autonomia i llibertat. Aquest principi es fonamenta en el respecte per la dignitat i en el principi de professionalitat descrit en aquest codi.

(ASESES, 2007)

Actuar en interès de l'altre implica conèixer bé qui és aquest altre que tenim al davant. La seva complexitat inclou també la diversitat espiritual o religiosa, i aquest és un aspecte que fàcilment pot quedar oblidat o amagat. La diversitat religiosa o espiritual afecta diversos aspectes de la vida dels individus: la seva manera de veure el món, la seva relació amb la malaltia o el dolor, els seus costums, la seva vida familiar, la vida sexual i, per tant, pot afectar la viabilitat d'algunes intervencions socioeducatives que es proposin. La rellevància de les tradicions religioses o espirituals és encara més gran quan es treballa amb grups minoritaris i amb gent gran.

1.2. Reconeixement progressiu de la dimensió espiritual

Es cierto que la biología y la física teórica han aportado conocimientos extraordinarios sobre el origen de la vida y la formación del universo. Pero ¿permiten acaso estos conocimientos elucidar los mecanismos fundamentales de la felicidad y del sufrimiento? No hay que perder de vista los objetivos que uno mismo se fija. Conocer la forma y las dimensiones exactas de la Tierra constituye un progreso indudable, pero el hecho de que sea redonda o plana no altera mayormente el sentido de la existencia. Por mucho que se progrese en el ámbito de la medicina, sólo se pueden aliviar temporalmente los sufrimientos, que jamás dejan de reaparecer y culminan en la muerte. Es posible detener un conflicto o una guerra, pero otros volverán a surgir mientras no cambie el espíritu de la gente. ¿No hay, en cambio, algún medio para descubrir una paz interior que no dependa de la salud, del poder, del éxito, del dinero o de los placeres de los sentidos? ¿Una paz interior que sea fuente de paz exterior?

(J. F. Revel, 1998, p. 28)

A finals del segle XX es va començar a donar un creixent interès pel que s'ha anomenat «filosofia pràctica», que considera temes relacionats amb la moral, amb els consells per a una vida bona, amb estratègies personals per afrontar situacions difícils. Aquesta filosofia de la vida, que serveix per orientar la pròpia existència, està tornant amb força i recupera les antigues receptes dels grans moralistes. Això és un indicatiu de la necessitat que té la societat de principis normatius que li diguin com ha de viure i com ha d'orientar la pròpia vida, i que apareix com a contrapunt del pensament feble, corrent de pensament que davant la caiguda o la crisi dels grans relats proposa una ideologia de situació no compromesa amb cap gran principi.

Es parla d'un ressorgiment de l'espiritualitat o d'una nova espiritualitat molt influïda per la religiositat oriental, és a dir, més basada en els aspectes emocionals que en els racionals, que dóna molta importància a la vida interior i a la recerca d'un mateix. El fet és que, com a reacció davant de la societat tecnocràtica, racionalista i individualista que ha proliferat en els dos darrers segles i que proclamava el declivi de la religió, podem observar com en diversos àmbits socials hi ha hagut un retorn del sagrat.

El professor Josep Oton en el llibre *Reencantament postmodern*, ho explica així:

Per a molts estudiosos del fet religiós, el reencantament del món posa de manifest que l'essència de la condició humana és religiosa. Les noves espiritualitats són una prova de la pervivència del sagrat tot i la crisi provocada per la secularització. El mateix Marcel Gauchet, malgrat defensar la teoria del desencantament

del món, considera que el nucli antropològic que durant mil·lennis ha sostingut el fet religiós està destinat a perpetuar-se mitjançant experiències i ex-pressions reconegudes i confessades com a religioses.

Potser l'autor que més lúcidament va defensar aquesta posició fou Mircea Eliade. Segons aquest historiador de les religions, l'individu areligiós en estat pur és un fenomen poc freqüent, fins i tot en la més dessacralitzada de les societats modernes. La majoria de les persones «sense religió» continuen comportant-se religiosament, sense saber-ho. No tan sols es refereix al conjunt de «supersticions» o de «tabús» actuals que tenen una estructura o un origen magicoreligiós. L'home modern que se sent i pretén ser areligiós utilitza encara una mitologia camuflada i nombrosos rituals degradats presents en la vida quotidiana. Conserva vius els vestigis del comportament de l'home religiós, encara que expurgats dels seus significats explícitament religiosos. També esmenta l'estructura mítica de les narracions literàries i cinematogràfiques i la de les grans ideologies del segle XX (el comunisme o la psicoanàlisi).

(...)

D'altra banda, els seguidors de les noves religiositats creuen que ens trobem davant l'autèntica manifestació del sagrat, basada en una experiència espiritual emancipada dels peatges imposats pels poders polítics a través de les tradicions religioses. Des d'aquesta perspectiva, la religió ha estat subjugada durant segles per les elits dirigits. Ha estat còmplice en la repressió dels pobles dominats, tot exercint el control de les consciències per tal de coartar el pensament lliure. Les noves formes religioses, emancipades del jou de la tradició, ofereixen una espiritualitat alliberadora que, en comptes de reprimir els individus, fomenten la lliure expressió, promouen la creativitat i els impulsen en un dinamisme pregonament humanitzador.

(J. Oton, 2012, p. 104)

La recerca de la felicitat és la gran aspiració de l'ésser humà al llarg de la història. L'individualisme que caracteritza la societat moderna juntament amb la caiguda dels grans models socials que havien de garantir el progrés i la felicitat, i que s'han mostrat no només ineficaços sinó amenaçadors, han generat una situació de soledat davant de les grans qüestions de la vida. El ciutadà occidental de finals del XX i principis del XXI ha assistit a la crisi del liberalisme, a la crisi del marxisme i a la crisi del progrés tècnic i ha quedat orfe de referents clars per a les qüestions més bàsiques de la vida.

La societat occidental ha aconseguit molts mitjans per pal·liar el sofriment que ve de fora, però s'ha vist incapaç de donar eines per aconseguir la felicitat interior de la persona. És per això que la recuperació de conceptes com la

dimensió interior de la persona, l'espiritualitat, el creixement personal o la religió formen part del mosaic cultural de la nostra societat.

El reconeixement de la importància de l'espiritualitat des de l'àmbit de l'educació social i del treball social està creixent en la mateixa mesura que la societat cada vegada es preocupa més per la dimensió interior de les persones. En alguns països com el Regne Unit, Estats Units i Canadà hi ha un notable interès per la pràctica del treball social en relació amb la dimensió espiritual de les persones que ha portat a la creació d'entitats com la Society for Spirituality and Social Work als Estats Units (<http://societyforspiritualityandsocialwork.com/>) o la Canadian Society for Spirituality and Social Work (<http://www.stu.ca/~spirituality/>), o a la publicació de diversos articles que parlen sobre aquesta qüestió en revistes especialitzades com la *British Journal of Social Work* (<http://bjsw.oxfordjournals.org>).

A casa nostra tot just es comença a albirar la necessitat de tenir en compte aquesta faceta de l'ésser humà en vistes a una millor intervenció socioeducativa. Encara hi ha molt poca recerca feta en aquest camp, però el cert és que si les creences religioses i espirituals són fonts importants de significat i de suport per a la vida de moltes persones, serà convenient veure de quina manera els professionals que acompanyen persones ho tenen present en la seva pràctica professional.

1.3. Tenir en compte la dimensió espiritual o religiosa

La multiculturalitat ens ha portat, entre d'altres coses, la necessitat d'atendre persones que provenen de marcs de referència culturals molt heterogenis. La diversitat d'aquests rerefons culturals ha generat una situació de diàleg i de revalorització d'aspectes com la religiositat i l'espiritualitat que en la societat occidental havien anat quedant relegats a l'esfera privada de les persones o comunitats.

En una iniciativa pionera a Europa, la Generalitat de Catalunya l'any 2006 va constituir la Direcció General d'Afers Religiosos, un òrgan del Govern català que té les següents funcions:

- L'atenció a les diferents entitats religioses establertes a Catalunya.
- L'aplicació dels acords del Govern amb els òrgans representatius de les diferents confessions religioses a Catalunya i vetllar pel seu compliment.
- L'exercici de la representació ordinària de la Generalitat davant de les entitats religioses.
- L'elaboració d'estudis i informes en matèria d'afers religiosos.

- L'establiment i el manteniment de relacions amb els responsables institucionals per a temes de l'àmbit religiós.
- L'exercici de qualsevol altra funció que sobre la matèria li encarregui el titular o el secretari general del Departament de la Vicepresidència.

Una de les accions que està portant a terme aquest organisme és la publicació de diverses guies per al respecte a la pluralitat d'opcions religioses, que sorgeixen de la necessitat d'alguns professionals que treballen amb població cada vegada més diversa pel que fa al seu rerefons cultural i religiós. Com s'explicita a la introducció:

Catalunya ha experimentat una gran expansió de la diversitat religiosa i de pensament, i és convenient que tots els organismes públics prestin un servei adequat a tota la ciutadania, siguin quines siguin les creences i conviccions que professi cadascú.

Des de la laïcitat del poder públic es reconeix la necessitat d'atendre la persona en totes les seves dimensions, i es considera important que determinats professionals tinguin eines per poder-ho fer bé.

Tenir en compte l'espiritualitat de l'altre en la pràctica educativa pot ser tan important com tenir en compte la seva dimensió psicològica, física o social. La formació dels professionals ha vetllat per donar eines que capacitin els professionals a tractar qüestions personals i íntimes de l'usuari de vegades relatives a aspectes de la persona, com relacions personals, caràcter, situació econòmica, addiccions, etc.; en canvi, molts professionals poden sentir-se incòmodes a l'hora d'abordar aspectes relacionats amb la vivència espiritual o religiosa. Les respostes que un usuari pugui donar sobre aquestes qüestions en molts casos podria facilitar al professional una informació clau per poder acompanyar-lo millor.

Els professionals de l'educació social haurien de tenir eines suficients per poder valorar la importància de l'espiritualitat en la vida dels seus educands i també per poder assessorar adequadament en cas que hi hagi vivències religioses o espirituals arrelades. D'una banda caldria un coneixement bàsic de les grans tradicions religioses i espirituals, que pot donar als educadors pistes importants per poder afrontar determinades situacions personals o comunitàries. D'altra banda seria important que els educadors, dintre de les competències relatives a capacitats d'anàlisi i síntesi, tinguessin capacitat per identificar i donar resposta apropiada a les necessitats religioses i espirituals dels educands.

1.4. Incorporar la dimensió espiritual en la pràctica professional

Malgrat el creixent interès per les qüestions espirituals i religioses que està mostrant la nostra societat, és una realitat que els professionals de l'educació social, del treball social i de les professions que acompanyen persones en general presenten serioses dificultats personals i competencials per identificar i respondre de manera apropiada a les necessitats religioses o espirituals dels usuaris.

Hi ha moltes raons per les quals es pot justificar la necessitat que els professionals socials desenvolupin la seva comprensió i la seva presa de consciència vers els assumptes relacionats amb les creences i l'espiritualitat. La realitat és que aquesta dimensió de la persona només és tinguda en compte, d'una manera més aviat informal, per aquells professionals que en la seva vida personal ja viuen la pròpia espiritualitat. La poca consciència de la seva importància, a més de la manca de formació i, especialment, la manca d'eines i estratègies per abordar aquest tema, fan que en la pràctica professional hagi quedat relegada.

Els educadors socials estan compromesos amb el respecte per totes les comunitats i grups i per treballar des de la igualtat i la no-discriminació i això demana tenir una actitud d'obertura mental i de capacitat reflexiva i crítica. A la vegada, és imprescindible un coneixement de tots aquells aspectes de la persona que poden influir o ajudar en la relació socioeducativa.

Dos professors de la Universitat de Bradford, al Regne Unit, Philip Gilligan i Sheila Furness, han desenvolupat una eina que ajuda els professionals a avaluar la importància de la religió o de les creences espirituals tant en ells mateixos com en els usuaris dels serveis socials. Consideren que els professionals que estan poc avesats a reflexionar sobre els propis valors relatius a la seva dimensió religiosa o espiritual estan poc preocupats per atendre aquesta dimensió personal en els altres. Avui s'ha de considerar que, més enllà de les pròpies creences, un professional de l'acció socioeducativa, si vol donar un bon servei, ha de poder entendre i donar resposta a les diferents necessitats religioses o espirituals que se li puguin presentar.

El model que presenten Gilligan i Furness està basat en la competència cultural del professional, i consisteix a tenir presents nou principis clau que estan interconnectats i que conviden els professionals a reflexionar i a avaluar la rellevància de les seves pròpies creences així com les dels seus usuaris.

1. Les avaluacions han centrar-se en la persona.
2. Les avaluacions han de basar-se en les fortaleces.
3. Els professionals han de ser conscients i reflexius sobre les seves creences religioses o espirituals, i sobre la resposta que donen a les creences religioses i espirituals dels altres.
4. Els professionals han d'adoptar un enfocament cap a la seva pràctica que reconegui els inevitables límits del seu coneixement i comprensió de situacions úniques i això es basa en una actitud d'obertura i una voluntat de revisar les seves hipòtesis de treball.
5. Els professionals han de reconèixer l'expertesa dels usuaris del servei sobre les seves pròpies necessitats i creences, i escoltar el que en diuen.
6. Els professionals han de desenvolupar relacions amb els usuaris dels serveis basades en la confiança, el respecte i la voluntat de facilitar.
7. Els professionals han de buscar activament informació rellevant i consells sobre les creences religioses o espirituals dels seus usuaris.
8. Els usuaris dels serveis han de tenir oportunitat de discutir les seves creences religioses o espirituals, i les fortaleces, dificultats i necessitats que se'n derivin.
9. Els professionals han de ser creatius en les seves respostes pel que fa a aquestes fortaleces, dificultats o necessitats.

(S. Furness i P. Gilligan, 2010, p. 44)

Els autors consideren que en el moment de fer avaluacions o intervencions els professionals haurien de reflectir explícitament aquestes preguntes:

1. Ets suficientment conscient i reflexiu sobre les teves pròpies creences religioses o espirituals, o sobre la seva absència i les teves respostes vers els altres?
2. Dónes a les persones o grups amb què treballes suficients oportunitats per discutir sobre les seves creences religioses o espirituals i sobre les fortaleces, dificultats i necessitats que se'n deriven?
3. Escoltes el que et diuen sobre les seves creences religioses o espirituals i sobre les fortaleces, dificultats i necessitats que se'n deriven?
4. Reconeixes l'expertesa de les persones sobre les seves pròpies creences religioses o espirituals i sobre les fortaleces, dificultats i necessitats que se'n deriven?
5. Abordes aquest tema amb la suficient obertura i voluntat per examinar i revisar els teus plans i suposicions?
6. Construeixes una relació que es caracteritzi per la confiança, el respecte i la voluntat de facilitar?
7. Ets creatiu en les teves respostes sobre les creences individuals i les fortaleces i necessitats que se'n deriven?
8. Has buscat informació rellevant i consell sobre creences religioses o espirituals que prèviament t'eren poc familiars?

La religió i l'espiritualitat són temes importants en la vida de moltes de les persones que acudeixen als serveis socials. Els qui estan passant situacions traumàtiques, de malaltia, de pèrdua, de dol, d'abús o de violència és ben fàcil que es refugiïn i trobin consol en creences religioses i espirituals. Per això des de l'educació social i el treball social hi ha un creixent reconeixement de la importància d'aquesta dimensió de la persona, i de la necessitat d'una mirada bio-psico-social-espiritual al comportament humà.

2. Espiritualitat i qualitat de vida

L'Organització Mundial de la Salut defineix la qualitat de vida com la percepció que un individu té del seu lloc en l'existència, en el context de la cultura i del sistema de valors en el qual viu i en relació amb els seus objectius, les seves expectatives, les seves normes, les seves inquietuds. Es tracta d'un concepte que està influït per la salut física del subjectes, el seu estat psicològic, el seu nivell d'independència, les seves relacions socials, les creences personals així com la seva relació amb les característiques més destacades del medi ambient.

(Organització Mundial de la Salut, 1997)

2.1. Dimensió espiritual i benestar

En el document de treball *Manual de instrucciones de la OMS sobre la calidad de vida* (1998) s'especifica l'àmbit de l'espiritualitat, religió o creences personals com un dels que cal tenir en compte a l'hora de parlar sobre qualitat de vida.

En aquesta faceta s'examinen les creences de la persona i com afecten la qualitat de la seva vida. Pot ser que l'ajudin a afrontar les dificultats de la seva vida, estructurin la seva experiència, infonguin significat a les qüestions espirituals i personals i, més en general, ofereixin a la persona una sensació de benestar. Aquesta faceta comprèn tant persones amb creences religioses diferents (per exemple, budistes, cristians, hindús, musulmans) com persones amb creences personals i espirituals que no visquin d'acord amb una orientació religiosa determinada.

Per a moltes persones, la religió, les creences personals i l'espiritualitat són una font de consol, benestar, seguretat, sentit, sensació d'arrelament, finalitat i força. En canvi, algunes persones tenen la sensació que la religió té una influència negativa en la seva vida. La formulació de les preguntes permet que surti a la llum aquest aspecte.

(OMS 1998)

Diversos estudis mostren que hi ha una relació directa entre la vivència de l'espiritualitat, ja sigui en el marc d'una confessió religiosa o no, i una millora de la salut tant física com mental. En el llibre *Handbook of Religion and Health* de H. Koenig i altres (2001) es presenten estudis científics en els quals s'examinen les relacions que hi pot haver entre les creences religioses dels pacients i la variació de la seva salut física o mental. Abasta diversos camps de la medicina i es basa en 1.200 recerques. Les dues seccions principals del llibre són:

a) Investigacions sobre religió i salut mental, en les quals es tracten temes com la religió i el benestar, la depressió, el suïcidi, els trastorns d'ansietat, l'esquizofrènia i altres psicosis, l'alcohol i el consum de drogues, la delinqüència, la inestabilitat en la parella, la personalitat, i un capítol se resum sobre els efectes de la religió en la salut mental.

b) Investigacions sobre religió i trastorns físics, que tracta sobre malalties del cor, hipertensió, malaltia cerebrovascular, disfunció del sistema immunològic, càncer, mortalitat, religió i discapacitat, el dolor somàtic.

Els investigadors prenen extrema cautela a l'hora de treure conclusions, però malgrat això els resultats són aclaparadors. Diuen textualment:

En la majoria dels estudis, la participació religiosa es correlaciona amb:

- El benestar, la felicitat i la satisfacció amb la vida
- Esperança i optimisme
- Propòsit i sentit de la vida
- Més autoestima
- L'adaptació al dol
- Més suport social i menys soledat
- Menors taxes de depressió i recuperació més ràpida d'una depressió
- Menors taxes de suïcidi i actituds menys favorables cap al suïcidi
- Menys ansietat
- Menys psicosis i menys tendències psicòtiques
- Menors taxes de consum d'alcohol i abús de drogues
- Menys delinqüència i activitat criminal
- Més estabilitat i satisfacció en la parella

Arribem a la conclusió que, per a la gran majoria de les persones, el benefici de creences i pràctiques religioses és probablement major que els riscos.

(H. Koenig i altres, 2001)

Els autors desenvolupen un model de com i per què la creença i la pràctica religiosa podrien influir en la salut mental. Hi ha efectes beneficiosos sobre la salut mental, com una millor avaluació cognitiva i un millor comportament en resposta a les experiències de vida estressants. També hi ha efectes indirectes, com ara factors de desenvolupament i encara factors genètics i biològics.

L'espiritualitat pot reduir davant de la malaltia les emocions negatives com la por, la venjança o la ira, amb les conseqüències positives que això pot tenir per a la salut. No és estrany veure com a la nostra societat proliferen diverses propostes que es basen a posar atenció a la dimensió espiritual de la persona amb la mirada centrada en un procés de guariment ja sigui psicològic o físic.

Algunes pràctiques provinents de cultures orientals i que estan basades en el desenvolupament de la dimensió interior o espiritual de la persona estan tenint molt d'èxit en les nostres societats occidentals com a instruments per recuperar la pau o el benestar interior. La pràctica del ioga, per exemple, ajuda a reduir l'ansietat, l'estrès, la depressió i altres malalties relacionades amb l'estrès. Un estudi publicat per la universitat de Boston conclou que la pràctica del ioga havia fet millorar l'estat d'ànim dels pacients en diversos factors com tensió-ansietat, depressió-abatiment, fatiga-apatia i confusió-desconcert, i que podia ser una forma útil de reduir l'estrès durant el tractament psiquiàtric.

Altres estudis han posat de manifest els beneficis que tenen les creences i pràctiques espirituals en processos de dol, per sobreposar-se a una pèrdua o per afrontar la mort. En una recerca portada a terme per l'Àrea de Psicologia de la Religió de la Fundació Vidal i Barraquer de Barcelona es conclou que en l'elaboració del dol, una espiritualitat madura pot tenir un paper molt rellevant:

L'elaboració madurativa del dol expressa la capacitat de contenir i assimilar el dolor en comptes de rebutjar-lo i expulsar-lo, així com la capacitat de simbolitzar a partir de l'objecte perdut, creant i incorporant noves i més valuoses relacions. Al mateix temps l'ambivalència és de menor grau i es viu la pèrdua de manera més integrada.

(A. Escarrà i altres 2009)

Les diferents actituds que hom pot tenir davant de la pèrdua poden ser degudes a diverses causes, tan referides a la magnitud de la pèrdua com a l'estructura psicològica del subjecte, a la influència d'experiències infantils (especialment d'educació religiosa), a l'entorn personal que l'acompanya i, sobretot, a la motivació interior.

La motivació interior ajuda a trobar de nou un sentit a la vida, a reconstruir la pròpia identitat malmesa per la pèrdua, a establir noves relacions d'objectes amorosos materials i espirituals, a recuperar-se per la fe com a confiança bàsica en una «última realitat». Quan es dona aquesta experiència espiritual positiva és quan s'aprecien els majors progressos en la bona elaboració del dol, arribant a ser una experiència que no fa mal, malgrat es mantingui en el record.

(A. Escarrà i altres, 2009)

Algunes de les raons per les quals l'expressió de l'espiritualitat pot promoure beneficis en la salut i en la vida de les persones estan relacionades amb la identitat, el sentit, la pertinença, tots elements crucials per trobar el sentit de qui som i com ens relacionem amb els altres:

- Sentir-se membre d'una comunitat incrementa el sentit d'identitat i de pertinença. Dona companyia i motivació.
- Els ritus religiosos marquen el ritme del dia i l'any, proporcionant una estructura i un significat a la vida.
- Els centres de culte i els grups religiosos donen suport emocional en moments de necessitat.
- Sentir-se en contacte amb una força exterior és una font de benestar.
- La mirada del món que proporciona l'espiritualitat ofereix una certa seguretat davant dels sentiments d'incertesa.

Hi ha estudis que parlen de la importància del control dels esdeveniments per donar coherència i sentit a una vida difícil. Tenir uns ritus regulars ajuden persones amb dificultats a sentir-se segures enmig de la incertesa ja que permeten construir un espai d'interioritat que fa possible veure un mínim de coherència. Les persones que s'afecten a la vida en situacions de veritable perill fan tot el possible per conservar un vincle positiu entre la seva vida i el món. La supervivència s'identifica amb el sentit de la vida. Amb aquesta conducta transformen una situació desesperada en una situació plena de sentit.

2.2. Resiliència i espiritualitat

La resiliència és la capacitat que tenen les persones, i també els grups, de desenvolupar-se enmig de grans dificultats, entrebancs i contratemps per sortir-ne enfortits o transformats. És un aspecte de la persona que interessa tots els professionals que treballen en la relació d'ajuda i el seu estudi en els darrers

anys ha captivat l'atenció de molts especialistes de diferents branques del saber. No és estrany que sigui així ja que la resiliència és una proposta d'aferrar-se a la vida, d'abraçar-la profundament malgrat les desgràcies.

La resiliència s'edifica sobre l'atorgament de sentit. Donar sentit a la vida constitueix un element essencial que permet a la persona que ha patit una agressió sobreposar-se a les seves dificultats. Ens faculta per poder convida en aquesta vall de llàgrimes.

Quan la recerca de sentit té un desenllaç favorable, la persona ferida pot avançar en el seu procés de transformació. Al contrari, si aquesta recerca continua indefinidament sense resposta, només trobem una ferida que mai no cicatrizarà: la sensació de desassossec i dolor persistiran durant molt de temps.

(A. Forés i J. Grané, 2007, p. 92)

Una de les persones que més ha treballat sobre aquesta qualitat de la persona, Stefan Vanistendael, proposa establir una relació entre l'espiritualitat i la resiliència ja que quan aprofundim en les realitats de la vida arribem a l'espiritualitat, entenent aquest terme en un sentit no estrictament religiós. La resiliència normalment demana un canvi de mirada sobre la vida, convida a sortir d'esquemes clàssics per reconstruir la pròpia vida.

Les actituds o les vides resilents són una gran prova de la força de la llibertat interior de cada persona. Si bé és cert que el patrimoni genètic és un marc limitador de possibilitats, també és cert que dintre d'aquest marc de contingència la persona pot viure la seva vida amb múltiples i diverses possibilitats. El mal no es transmet automàticament d'una generació a l'altra. La resiliència ens mostra la possibilitat de trencar la visió determinista que tantes vegades domina les anàlisis de les relacions socials i personals.

Les persones que s'aferren a la vida en naufragis o en d'altres situacions molt extremes de supervivència fan tot el possible per conservar un vincle positiu entre la seva vida i la vida en el món, malgrat les desgràcies que els passen pressionin el trencament d'aquest vincle. (...) Per això la supervivència s'identifica amb el sentit de la vida. Amb aquesta conducta, aquestes persones transformen a priori una situació desesperada en una situació de supervivència.

(...)

Les persones que veuen un sentit i una coherència en el que succeeix a la seva vida, mostren més resiliència que d'altres.

(S. Vanistendael, 2003, p. 35)

Podem fixar-nos en molts exemples de persones resilients, en les quals el fet de donar sentit a la seva vida, malgrat el sofriment, ha estat la clau per sobreviure a situacions molt difícils:

- Victor Frankl: psiquiatra vienès empresonat en un camp de concentració amb la seva dona i els seus pares. El seu testimoni és especialment suggeridor. La força de la seva supervivència en el camp de concentració li venia de la seva interioritat, de la capacitat de donar sentit a tot allò que estava vivint. Va observar que en el camp de concentració arribaven a sobreviure només aquells que podien trobar un sentit a tota aquella atrocitat. El títol del seu llibre més significatiu sobre aquest tema és *L'home a la recerca de sentit*.

- Tim Guénard: va ser abandonat i brutalment maltractat pels seus pares en diverses ocasions. Va aprendre a viure amb tres somnis: ser el cap d'una banda, ser expulsat del correccional i venjar-se matant el seu pare. Va aconseguir els dos primers i també ha arribat a estimar el seu pare. Actualment és pare de família i es dedica a acollir nens maltractats i abandonats. El seu testimoni és un exemple que la persona pot alterar el seu destí i el trobem recollit en el seu llibre *Mas fuerte que el odio*.

- Alexandre Jollien: a causa d'una asfíxia en el moment del part va patir una severa paràlisi cerebral. El seu destí era ser una persona amb discapacitat, però ell no s'hi va resignar i acceptant la seva discapacitat i amb la voluntat de centrar-se en les seves capacitats va arribar a llicenciar-se en filosofia i actualment és autor i conferenciant de reconegut prestigi mundial. El títol del seu primer llibre diu molt del missatge que vol transmetre: *Elogi de la feblesa*.

3. Relacions entre espiritualitat i educació social

El món sent un desig, sovint inexpressat, d'ideal i de valors que podríem anomenar «moral» per tal de no ofendre ningú. Per tant, l'educació té la noble tasca d'encoratjar cadascú, d'acord amb les seves tradicions i conviccions, i respectant plenament el pluralisme, a elevar la seva ment i el seu esperit al nivell de l'universal, i en certa mesura, transcendir-se. No és gens exagerat afirmar, per part de la Comissió, que en depèn la supervivència de la humanitat.

(Informe Delors, 1996)

Molt sovint els educadors i treballadors socials han d'atendre situacions per a les quals els sabers tècnics i les explicacions científiques són de poca ajuda, per exemple:

- el trencament d'una família i les relacions personals;
- conductes i experiències abusives;
- el dolor emocional, la separació, la pèrdua;
- la ruptura social, l'atur, la pobresa;
- l'opressió, el racisme, l'homofòbia;
- discriminació per causa de gènere, de classe.

El pensament racional sovint es queda curt a l'hora de donar explicacions i, més encara, a l'hora de trobar solucions a moltes d'aquestes qüestions amb les quals la pràctica professional ens porta a treballar quotidianament. La vida humana no s'esgota en la mirada racional, per això és convenient una mirada oberta cap a altres raons que ens puguin ajudar a trobar maneres d'abordar aquestes qüestions.

Les actuals professions d'ajuda (psicologia, treball social, educació social...) tenen una història relativament breu pel que fa a l'abordatge de situacions relacionades amb l'experiència humana. En aquest sentit és interessant posar la mirada sobre les diverses tradicions espirituals (des de les més estrictament religioses fins a les més obertament místiques) per veure què ens poden aportar les seves mil·lenàries tradicions d'atendre les necessitats més íntimes de la persona.

3.1. Integrar la dimensió religiosa o espiritual en l'atenció a les persones

Actualment s'estan donant algunes circumstàncies que permeten parlar obertament de la relació entre la dimensió espiritual de la persona i l'educació social. Hem vist com en l'àmbit anglosaxó hi ha molts estudis i propostes formatives en aquest sentit. El cert és que alguns factors comencen a afavorir el diàleg entre l'espiritualitat i l'educació social: socialment s'està produint un canvi que enriqueix el concepte d'espiritualitat situant-lo més enllà de fórmules religioses tradicionals; les teràpies alternatives, el paper de la creativitat, la teoria del caos, l'ecologia... són alguns dels àmbits en els quals la nostra societat aborda el tema de l'espiritualitat.

Una societat en què la immediatesa i el canvi constant generen situacions d'angoixa existencial a moltes persones, en la qual el mite del progrés científic no ajuda a donar resposta a grans reptes de la humanitat com la pobresa, la destrucció del medi o la violència, en què l'ètica de l'individualisme preval sobre el bé comú, demana una nova mirada sobre la vida i sobre el món, basada en un paradigma centrat en la interioritat, en la recerca del sentit.

3.2. Atendre la dimensió espiritual en l'àmbit sanitari

Altres professions que fa més temps que treballen sobre aquests temes, com és el cas de la infermeria, han incorporat la dimensió espiritual de la persona com un element clau en la seva formació, conscients que aquesta aproximació és essencial en l'acompanyament dels malalts.

Sabemos que la enfermedad grave, amenazante de la vida o de generar importantes limitaciones, constituye para el enfermo una situación de crisis personal que va más allá de lo meramente orgánico. En otras palabras la enfermedad constituye, junto a lo somático, una crisis espiritual que los clínicos tienen dificultad, poco entrenamiento y muchas veces temor o pudor para asumir. Así se ha llegado a que se evite atender los aspectos espirituales y religiosos de la enfermedad, transformándolos en una especie de tabú. Sin embargo, si se busca responder a las necesidades globales del enfermo, en el contexto de una medicina verdaderamente centrada en sanar el paciente, no debe haber conflicto entre los temas clínicos y las inquietudes espirituales de los enfermos. Ante las enfermedades serias, los enfermos y sus familias necesitan tomar decisiones importantes en relación a los tratamientos o a sus limitaciones, procesos en los cuales sus valores y creencias religiosas influyen de manera fundamental.

Si los médicos conocen estos valores y creencias se facilitan la comunicación y los procesos de decisiones compartidas con los enfermos. Por lo tanto, abordar los temas espirituales y religiosos con los pacientes debería ser considerado un deber y no sólo una opción. Esto es igualmente necesario en el cuidado de niños con enfermedades terminales, situaciones en las cuales se debe abordar las necesidades espirituales, tanto de los niños como de sus familias, para poder ayudar a mejorar su calidad de vida y aliviar su sufrimiento.

(J. P. Beca Infante, 2008)

Amb tot, encara hi ha consciència que estan poc desenvolupats el coneixement i les formes d'avaluar i abordar els problemes de caire existencial o espiritual dels malalts. L'espiritualitat pot ser alhora un recurs que doni força o quelcom que pertorbi la pau del malalt. En qualsevol cas, des de la infermeria o la medicina és clar que és un aspecte de la persona que pot influir en el correcte desenvolupament d'un determinat tractament i, per tant, cal que l'espiritualitat sigui considerada com una part intrínseca del tractament. Deixar-la de banda és ignorar aspectes importants de com els malalts assumeixen la seva malaltia i afronten el sofriment.

3.3. Atendre holísticament

De la mateixa manera que no seria aconsellable rebutjar el pensament lògic i racional, i per tant, tota la fonamentació teoricopràctica en la praxi del treball socioeducatiu, seria igualment absurd suggerir que des d'un pensament basat en l'espiritualitat podem obtenir totes les respostes als problemes que se'ns plantegen. Ara bé, caldria donar una mica més d'importància a la dimensió espiritual de la persona per poder tenir una comprensió holística dels problemes als quals s'enfronta l'educador social.

L'aproximació holística al cas ha estat en els darrers anys com una mena de «panacea» en l'àmbit del treball socioeducatiu, una mena de reacció davant d'un abordatge dels casos basat en la gestió, els objectius, els resultats i els processos.

Aquesta recerca d'una manera de treballar amb les persones en la qual es tingui present i es valori la seva experiència viscuda és important per a totes les professions que es basen en la relació humana. En l'àmbit de l'educació o del treball social, de la infermeria i de la medicina es treballa habitualment atenent algunes de les situacions existencials més significatives de les persones, que generen incerteses, interrogants, culpabilitats, temors, desigs d'expressar voluntats... Totes aquestes situacions que estan vinculades amb la dimensió espiritual no es poden deixar de banda a l'hora d'intervenir holísticament en una persona ja que fan un paper vital en la vivència de la situació personal. Totes les professions que promouen la humanitat, la identitat o l'autoestima estan en relació amb la dimensió espiritual de la persona.

Els usuaris dels serveis no sempre es veuen amb cor de fer explícites les seves necessitats espirituals amb els professionals que els atenen. Els mateixos professionals estan poc avesats i poc preparats per reconèixer i atendre aquestes necessitats. Donar cabuda a la dimensió espiritual de la persona en la pràctica de l'educació social és convidar l'altre a descobrir i posar atenció en l'energia vital que porta a dins, és iniciar el pas de treballar per a l'altre a treballar amb l'altre. Les diverses tradicions espirituals poden aportar tècniques i pràctiques que l'educador social podria utilitzar per ajudar l'altre a cultivar la seva dimensió interior i la seva autogestió. Més enllà de la psicologia, que focalitza la seva atenció en el jo, l'espiritualitat convida a mirar més endins, a trobar el que és irreductible de l'experiència humana i que és la font del sentit.

Una mirada des de la dimensió espiritual ofereix una visió de l'ésser humà que no es redueix a la seva dimensió física, i permet així descobrir l'esperança i la capacitat de sobreposar-se que sorgeix d'una vida amb sentit.

4. Dimensió comunitària de l'espiritualitat

De vegades utilitzem l'analogia del cos humà per descriure les comunitats en les quals vivim. Els activistes o polítics diem que són la «veu» de la comunitat. Algunes persones poden ser descrites com els «ulls i les orelles» de la comunitat a causa del seu coneixement local i l'atenció que tenen pels detalls. Els parcs i els jardins diem que són «els pulmons» de la comunitat. Continuant amb aquesta analogia m'agradaria suggerir que «el cor» de la comunitat és la seva espiritualitat, aquests aspectes de la comunitat que fan que sigui vibrant i saludable i aquestes relacions que la fan bategar.

(I. Mathews, 2009, p. 43)

4.1. Les comunitats i les formes d'espiritualitat

L'espiritualitat, les creences i vivències espirituals es poden entendre de maneres molt diferents. De vegades ens hi podem referir com a cosa molt personal, que forma part d'allò més íntim de cadascú, i d'altres vegades ho abordem com una cosa que caracteritza un grup o una comunitat de persones determinades. Tot sovint les referències als aspectes espirituals tant de les persones com de les comunitats estan basades en imatges estereotipades i en idees antiquades. En realitat hi ha moltes i molt diverses formes de viure l'espiritualitat tant individualment com comunitàriament, cal anar molt en compte, doncs, a l'hora de fer segons quines suposicions.

El treball comunitari és un dels àmbits en què històricament més s'ha desenvolupat la feina dels educadors i treballadors socials. El concepte «comunitat» és un terme sobre el qual cal reflexionar per poder entendre'l més enllà del romàntic estereotip de cohesió i ajuda mútua. Les comunitats són alhora espais de bon veïnatge i llocs de soledat. S'han construït i són viscudes de formes molt diverses. Hi ha qui se sent com a casa en el si de la seva comunitat i hi haurà qui veu la seva comunitat com un lloc amenaçador i de soledat. Les comunitats són entitats culturalment definides i, per tant, l'abast del concepte de comunitat pot variar substancialment depenent de l'entorn cultural en què ens trobem. És fàcil observar com són tractats els problemes individuals depenent de l'entorn cultural en què ens trobem.

El que podem dir sobre l'espiritualitat viscuda individualment té una fàcil translació a les comunitats. Els grups humans també tenen els seus valors, les seves creences, la seva identitat i la necessitat de ser reconeguts per aquesta.

La globalització ha tingut uns efectes importants en la composició i en la identitat de moltes comunitats en les quals habitualment treballen els educa-

dors socials. Les recents onades d'immigració han canviat el perfil d'alguns pobles i ciutats. A diferència de les migracions que es donaven en temps precedents, les facilitats en els sistemes de comunicació que tenim en la societat actual han provocat un afebliment dels llaços comunitaris, ja que és molt més fàcil seguir mantenint contacte amb la comunitat d'origen que no pas fer nous contactes en la comunitat d'acollida.

La presència de grups nombrosos de persones procedents del Magrib amb una forta tradició musulmana ha fet canviar alguns hàbits en les nostres comunitats d'acollida per tal de donar resposta a algunes de les seves necessitats espirituals. Així alguns cementiris han incorporat sales on poder dur a terme el ritual de rentar els cadàvers, o en escoles i presons es tenen en compte algunes de les prescripcions alimentàries de l'islam.

Els immigrants procedents d'Àmerica Llatina majoritàriament de religió catòlica han fet canviar costums dins de les parròquies que els acullen, així també la presència de persones procedents d'Europa de l'est, normalment lligades a l'església ortodoxa, ha fer revitalitzar aquestes comunitats religioses que fins ara eren molt residuals al nostre país.

Les comunitats religioses sovint tenen un paper molt rellevant en l'acollida de persones immigrants, especialment en grups religiosos en els quals la vivència comunitària de la religió no ha quedat eclipsada per la vivència individual, com ha passat per exemple en força sectors del catolicisme europeu.

Mar Griera explica la relació de les persones creients amb la seva comunitat religiosa de la següent manera:

En la relació entre el pes de la comunitat i l'individu podem distingir tres tipus de grups: en primer lloc, trobem aquells en què la comunitat present i viscuda no té tanta rellevància i allò que compta és la vivència individual. Seria el cas d'aquelles persones que es consideren membre d'una tradició religiosa però que no participen de formes comunitàries de pràctica religiosa. És a dir, el cas dels «no practicants». En segon lloc hi hauria aquells per als quals la seva pertinença religiosa implica unes determinades pràctiques col·lectives i la participació en una comunitat concreta però que, no obstant això, atorguen un pes molt important a la decisió personal i a l'anàlisi crítica d'elles creences. És a dir, la participació en la comunitat no marca ni determina la quotidianitat de la vida individual. I, finalment, hi ha les conegudes com a comunitats «tancades», on la participació en aquesta comunitat té un pes primordial en la vida quotidiana de l'individu i que, en certa manera, deixen poc marge per a l'elaboració crítica de les creences o la dissidència.

(M. Griera, 2007, p.56)

Per a les persones nouvingudes, les comunitats religioses, en alguns casos, substitueixen el paper de la família o de la comunitat d'amics. Algunes comunitats que vistes des de fora podrien semblar excessivament exigents envers els seus propis membres pel que fa al vincle que han de mantenir amb la comunitat, exerceixen una càlida vigilància. Les persones acabades d'arribar que aquí no tenen ningú que se'n preocupi com a persones, troben en la comunitat aquell punt de referència personal que fa que se sentin algú.

4.2. Expressions comunitàries de l'espiritualitat

Totes les comunitats humanes tenen elements amb una clara finalitat espiritual, els més evidents dels quals són els centres de culte o els líders religiosos. Hi ha altres elements que en els darrers anys han anat apareixent i la importància dels quals està relacionada amb les necessitats espirituals, per exemple els memorials que trobem als vorals de carreteres com a record d'alguna persona que ha mort en accident de trànsit.

Des de fa uns anys, un moviment de ciclistes americans de Saint Louis (Missouri) va popularitzar una forma d'homenatjar els ciclistes morts en accident de trànsit. Es tracta de les bicicletes blanques o també conegudes com a bicicletes fantasma (www.ghostbikes.org). Veure-les és com passar per davant d'un accident; invita a pensar, encara que sigui durant el temps que dura la pell de gallina o el trànsit del vermell al verd en un semàfor. És una reacció davant de la inseguretat i la fragilitat de la vida. Aquest sentiment d'incertesa és el que ha desencadenat moltes de les vivències espirituals de la humanitat. Més enllà d'un ram de flors que representa sovint un homenatge individual a la persona accidentada, aquest gest esdevé un veritable gest comunitari amb un simbolisme que evoca presència més enllà de la mort.

També és significatiu l'augment d'espais socials on es tracten temes vinculats a la dimensió espiritual de la persona. Aquí podem parlar des de programes de ràdio o televisió dedicats a tractar la dimensió interior de la persona fins a la gran quantitat de llibres dedicats al creixement personal que podem trobar en els prestatges més accessibles.

Ja fa anys que a Catalunya Ràdio es programa l'espai *L'ofici de viure*, que s'autodefineix com un programa sobre creixement personal, psicologia positiva i nova espiritualitat. Aquest programa ha posat en marxa un interessant moviment social de persones que el segueixen. Es promouen trobades amb la presència activa dels seus oients organitzats a la xarxa social i es fan sessions de meditació multitudinàries. El fenomen és un clar exemple de la necessitat que

la societat expressa de tenir cura de la dimensió interior de la persona. Fins i tot, tant des d'àmbits cristians com purament sociològics, es parla obertament de noves formes de religiositat o d'espiritualitat, fins i tot entre els joves que normalment estan allunyats de les formes de religió més tradicionals.

4.3. Comunitats espiritualment sanes

Les comunitats, però, són també espais de marginació i desigualtat social. Les injustícies de les relacions socials generen en els més febles una manca de sentiment de pertinença i sovint són la causa de l'aparició de conductes poc socials. Les comunitats de les societats contemporànies estan tan fragmentades i són tan canvians que acaben tenint mancances relacionades amb el que podem anomenar benestar espiritual. La competitivitat, l'individualisme, el materialisme que imperen en moltes de les comunitats de la societat del nostre segle són valors que no ajuden la persona a poder tenir un creixement sa des d'un punt de vista de vida interior.

Com pot una comunitat ser espiritualment sana si és enmig d'un món on els valors són hostils a aquest plantejament? Podríem dir que una comunitat és espiritualment sana quan s'hi respira un clima d'acollida i d'acceptació, quan la diversitat i la diferència són vistes com un valor, quan hi ha un sentiment d'identitat fort i alhora flexible. Una comunitat que respon a les fortaleses, febleses i vulnerabilitats dels seus membres, que demostra mitjançant l'acció un compromís amb els seus valors fonamentals, que promou la participació activa dels seus membres, que està oberta a la diversitat religiosa i espiritual.

La llista de característiques pot ser aquesta o una de semblant, però sempre veurem que una comunitat espiritualment sana és aquella en què els seus membres es valoren per allò que són i són tractats amb respecte i dignitat.

Podem definir les claus de volta que afavoreixen la salut espiritual d'una comunitat a partir d'aquests quatre punts:

- El bé comú: tots som responsables de tots.
- Sostenibilitat: tots depenen els uns dels altres.
- Saviesa: la ciència i el racionalisme no ho poden respondre tot. Hi ha una saviesa acumulada en el si d'elles comunitats que hem de saber aprofitar.
- Espiritualitat holística: necessitat de redescobrir i connectar amb les arrels profundes que donen cohesió significat i sentit a les comunitats.

Tot el que hem dit fins ara té un rerefons clar i és que tots vivim en comunitat i que les comunitats són molt importants per al benestar individual, i que

l'espiritualitat té un paper important en el bon funcionament de les comunitats. Podem matisar i discutir molts d'aquests aspectes, donar-los un sentit o un altre, però el que sí que és clar és que quan un educador social treballa en l'àmbit comunitari i des d'un treball comunitari ha de poder comprendre i tenir presents aquestes dinàmiques espirituals que es donen en el si de qualsevol grup humà.

5. Ritus i rituals

Calen ritus. ¿Què és un ritus?, va dir el petit príncep. També és una cosa massa oblidada, va dir la guineu. És el que fa que un dia sigui diferent dels altres dies, una hora, de les altres hores. Hi ha un ritu, per exemple, entre els meus caçadors. El dijous ballen amb les noies del poble. Per això el dijous és un dia meravellós! Me'n vaig a passejar fins a la vinya. Si els caçadors ballessin quan volguessin, tots els dies s'assemblarien i jo no tindria mai vacances.

(A. de Saint Exupéry, *El petit príncep*, cap. XXI)

Una de les maneres amb què els grups de persones o les comunitats expressen la seva espiritualitat són els ritus. La vida dels humans està plena de ritus i rituals que tenen finalitats diferents, una de les principals és la de protegir-se davant la imprevisibilitat de la vida. Els rituals són complexes accions de culte formades per ritus diversos.

El ritu és un comportament característic d'un grup humà, reconegut per ell, repetit pels membres i que, de la manera que sigui, escenifica la seva pertinença a ell. Per un no musulmà, per exemple, anar una vegada a la vida a la Meca no és un ritu; ho és, però, pels qui es confessen musulmans de tal manera que la pràctica del pelegrinatge manifesta i produeix activament la seva pertinença a l'islam. Cal, doncs, d'una banda la pertinença a un grup per tal que aquest desplaçament sigui un ritu i, de l'altra, la pertinença es reforça mitjançant els lligams que es produeixen per la mateixa acció del ritu.

(L. Duch, 2010, p. 388)

Des de finals del segle XX l'estudi del concepte de ritu ha abandonat l'àmbit de les cultures primitives per ser abordat com un element que també forma part de les societats contemporànies. Els ritus contemporanis, però, fruit d'un context marcat pel racionalisme, tenen unes característiques i uns components diferents dels que trobem en societats més primitives.

Les creences i els significats compartits són una part essencial de vida de les persones, són el que posa de manifest la pertinença i la identitat, el que ens lliga a la tradició i el que ens ajuda a sobreviure a la constant pregunta pel sentit. Bona part dels ritus tenen un sentit espiritual ja que són formes d'expressió col·lectiva d'emocions com l'alegria o el patiment o el dolor.

No tots els ritus són de caire religiós, doncs. Alguns dels rituals no religiosos, però que tenen una forta càrrega espiritual de la nostra societat són:

- La celebració de l'Any Nou: moment de revisió del que s'ha fet i de bons propòsits per al futur.

- Els aniversaris: més enllà de la festa anual hi ha alguns aniversaris que socialment tenen una rellevància especial.

- Donar suport a un equip esportiu: aquestes situacions creen ritus col·lectius que generen identitat. El món de l'esport està ple de rituals.

5.1. Ritus de pas

La gran majoria de ritus que podem analitzar encaixen amb el que l'antropòleg Arnold van Gennep va caracteritzar com a «ritus de pas», que són elements decisius per a l'estructuració i organització de la vida ja que ofereixen pautes de comportament i actituds vàlides per avançar en una nova etapa de la vida. Els ritus de pas més significatius són els relacionats amb el naixement i amb la defunció. Naixement i mort situen l'individu en relació amb un abans i amb un després indeterminats. Però al llarg de la vida es donen molts canvis en la persona que podem entendre com a petites morts i petits naixements, que generen en l'individu una ruptura de nivell, és a dir, un canvi substancial en la seva vida. Molts d'aquests moments van acompanyats també de ritus de pas. La transició ritual es una forma d'expressar la gran importància social que tenen certs moments de canvi en la vida de les persones.

5.2.1. El viatge en pastera com a ritu de pas

L'antropòleg Francisco Checa (1997) va fer una anàlisi del viatge en pastera dels immigrants com a ritu de pas. Per això es va basar en les tres fases que Van Gennep va proposar com a constituents de tot ritu de pas: ritus de separació, ritus de marginació i ritus d'agregació.

Segons Checa, tota la travessa esdevé un procés dialèctic que abasta l'experiència individual de canvi d'estatus i també l'experiència de la seva comunitat.

Este rito de paso –como rito iniciático– constituye una práctica socio-cultural de transformación de los individuos que consiste en resituarnos en un estado diferente al que tenían antes de partir, pero dentro de una sociedad que garantiza su propia estabilidad. Por ello, estas transacciones –individuales o de grupo– afectan e implican a toda la comunidad o sociedad en la que se desarrollan.

(F. Checa, 1997, p. 109)

El viatge en pastera té una fase preritual que té com a centre la decisió d'emigrar i que normalment es porta en secret, especialment de cara a la família. El final d'aquesta fase comença quan l'immigrant comença la recollida de diners i per tant fa pública la seva decisió. En el moment en què es produeix l'abandonament de la llar per dirigir-se cap a la costa s'inicia la fase dels ritus de separació, en els quals l'immigrant passa diverses proves com la soledat, l'allunyament de la família o el fet de viure en una ciutat desconeguda.

El viatge en si mateix constitueix la fase liminar o de marge, és el moment de màxima irreversibilitat i en la persona de l'immigrant té lloc un procés de desconstrucció –amb la separació de la societat i de la família i la integració en un petit grup d'iguals–, i de reconstrucció. L'arribada a la costa europea és l'inici d'una nova vida social en què la persona torna a la seva individualitat. El viatge en pastera ha representat un canvi d'estatus social.

Aquesta anàlisi del fet migratori com a ritu de pas segur que dóna eines per comprendre millor les persones i les comunitats.

5.2. Altres tipologies de ritus

Des de l'antropologia s'han establert diverses formes de classificació dels ritus. En alguns casos les categories no són excloents i caldria veure a quin tipus de ritu s'aproxima més. A més dels ritus de pas que hem vist en l'apartat anterior, els que trobem més habitualment són:

- Ritus positius: expressen situacions properes a la vida (àpat, amor, festa) que normalment tenen un caràcter cíclic i es practiquen de forma repetitiva i regularitzada. Solen tenir un caràcter alegre. Podem observar que fins i tot en el regne animal hi ha actes repetitius vinculats a aquests aspectes vitals. La repe-

tició és molt important en tots els àmbits de la vida humana ja que dóna ordre i seguretat davant de l'imprevisible. Les fogueres de Sant Joan es corresponen a aquest tipus de ritu.

- Ritus negatius: són ritus d'evitació que preparen la persona per a una experiència espiritual o religiosa intensa. Normalment es tracta de prohibicions de tipus alimentari que imposen una forma d'ascesi i de sofriment de caire purificador. Un exemple clar és el dejuni que practiquen els musulmans durant el mes del Ramadà.

- Ritus expiatoris, relatius a l'expiació, és a dir, al perdó dels pecats o de les culpes. Inspiren un sentiment d'angoixa. Un exemple d'aquest tipus de ritu són els penitents de Setmana Santa, que expien les seves culpes fent la processó descalços o carregats de grans pesos.

- Ritus d'iniciació: són un tipus concret de ritus de pas que s'acostumen a fer per a l'acceptació d'un individu a la comunitat.

- Ritus de solidaritat: són els actes de record per a persones desaparegudes especialment quan la seva mort ha tingut un significat especial per a la comunitat. Els minuts de silenci davant d'un atemptat o els actes a la memòria de grans massacres serien clars exemples d'aquesta mena de ritus.

L'objectiu dels ritus s'ha de buscar en la capacitat que tenen de relligar present passat i futur, de posar en comunió l'individu amb la seva comunitat. Un ritu produeix estats mentals col·lectius suscitats pel fet que el grup que està reunit expressa sentiments comuns i que, per tant, produeix un reforç en la cohesió d'aquest grup. Aquestes experiències de caire espiritual poden tenir un paper important en el canvi i la transformació de les comunitats. La societat necessita alimentar i refermar periòdicament els seus sentiments col·lectius.

Una de les tasques de l'educador social és tenir cura de grups o comunitats. En el *Catàleg de funcions i competències de l'educadora i l'educador social* (ASEDES, 2007) queda clarament expressat que dins de les funcions que es defineixen com a acollidores, el professional ha de ser competent per reconèixer els béns culturals de valor social i tenir capacitat per particularitzar les formes de transmissió cultural a la singularitat dels subjectes d'educació. Les diferents comunitats humanes expressen els seus valors i el seus sentiments o rememoren els fets importants que els han succeït i els han donat identitat mitjançant ritus i rituals. És important per a l'educador social conèixer i donar valor a aquestes formes d'expressió d'aspectes que formen part del nucli de la vida de les persones.

Les diferents tradicions religioses i espirituals tenen un ampli ventall de símbols, mites i actes rituals que han servit de guia en les diverses transicions vitals que una persona experimenta. Si l'educador social mira amb simpatia

les històries de les diferents tradicions, sense els prejudicis de la modernitat, pot aprendre els grans ensenyaments d'amor, de força per recuperar-se del dol, de fer front a la desesperança que contenen. Els mites i els ritus, ben entesos, contribueixen a cultivar l'actitud que ajuda a fer front a la soledat i a la manca de sentit.

6. L'atenció a les necessitats religioses

Hi ha una àmplia gamma de qüestions importants que poden crear dilemes als educadors socials per les seves creences religioses, o a les entitats per a les quals treballen a causa de la seva orientació religiosa. També hi ha una àmplia gamma de comportaments que demanen respostes apropiades per part dels col·legues, gerents i empresaris, o per part dels finançadors. Les qüestions poden ser molt variades depenent dels individus i de les seves comunitats, però han d'incloure respostes a les grans qüestions que es plantegen.

(S. Furness i P. Gilligan, 2010, p.153)

La concreció més visible, si bé no l'única, de la vivència espiritual de les persones és la religió. A l'Estat espanyol, l'atenció a la dimensió religiosa de les persones en els serveis públics té diferents formes d'aplicació depenent dels àmbits. Veurem tres exemples en què l'atenció religiosa està regulada per lleis o acords. Són l'àmbit hospitalari, el penitenciari i l'escolar. Pel que fa als serveis socials aquest tema no està ni regulat ni acordat.

6.1. L'assistència religiosa en els hospitals públics

Tot i que la Constitució del 1978 declara que Espanya és un estat aconfessional en termes de religió, preval l'acord del 1979 entre l'Estat espanyol i la Santa Seu. Entre altres coses, es manté un sistema de finançament exclusiu per a l'Església catòlica que permet l'assistència religiosa en hospitals públics. L'any 1986 la Generalitat de Catalunya va signar un acord amb els bisbes de les diòcesis catalanes en el qual s'estableix que hi haurà un servei d'assistència religiosa catòlica, vinculat a la direcció o gerència del centre; que aquest servei disposarà de capella, despatx i habitatge per residir; que serà finançat amb els fons pertinents aportats per l'Estat; i que les entitats competents en la gestió dels centres hospitalaris podran optar per estipular un contracte laboral amb

el personal del servei d'assistència religiosa catòlica o per un conveni amb el bisbe o arquebisbe del lloc.

L'any 1992 es van establir acords de cooperació entre l'Estat espanyol i les confessions religioses declarades d'arrelament notori: religions evangèlica, islàmica i jueva. En tots es preveu el dret d'aquestes comunitats a exercir l'assistència religiosa en els centres hospitalaris públics dintre del marc de la Llei orgànica de llibertat religiosa, deixant clar que en tots els casos les despeses d'aquest servei van càrrec de la comunitat religiosa corresponent. A partir d'aquests acords estatals, la Generalitat de Catalunya ha signat acords amb les comunitats religioses per concretar aquests serveis en l'àmbit català. L'any 2001 en la revisió dels acords precedents amb l'Església catòlica, la Generalitat de Catalunya va incloure que en el conveni entre cada hospital i el bisbat corresponent hi hagi el compromís per part del bisbat de «facilitar l'assistència oportuna als pacients i acompanyants d'altres confessions religioses que lliurement i espontàniament ho sol·licitin».

6.2. L'assistència religiosa a les presons

Des de fa anys, l'administració penitenciària catalana procura i facilita la prestació d'atenció individual i serveis religiosos per part de les confessions majoritàries. En alguns casos, ha establert convenis o acords de col·laboració i contribueix econòmicament als costos d'aquests serveis (Església catòlica, Consell Evangèlic, Federació de Comunitats Israelites i Consell Cultural Islàmic). També facilita l'entrada regular d'altres comunitats (Església ortodoxa i testimonis de Jehovà) o procura l'entrada puntual de membres d'altres comunitats quan hi ha una demanda.

Així, a la major part dels centres de Catalunya hi ha una àmplia i diversa oferta d'atenció individual i de serveis religiosos per part de les religions majoritàries (catòlics, evangèlics, musulmans, cristians ortodoxos i testimonis de Jehovà) i es pot afirmar que un 20 o 30 per cent de la població reclusa es beneficia regularment de forma directa d'aquestes activitats.

En termes generals, els interns que demanen atenció individual poden rebre-la a través de membres de les confessions presents actualment als centres. Ara bé, hi ha algunes llacunes importants en alguns centres on no hi ha aquesta presència o no és suficient, en particular pel que fa a l'atenció als musulmans i als cristians ortodoxos, així com als interns que es troben en el denominat «primer grau» o «règim tancat». Altres disfuncions són les freqüents dificultats que troben els assistents religiosos per localitzar els interns als centres més

grans, així com l'absència de despatxos adients per a la visita individual, que obliga molts assistents i voluntaris religiosos a parlar a peu dret pels passadissos o en qualsevol racó.

Moltes entitats i comunitats religioses, amb clares limitacions d'infraestructura, organitzen regularment pràctiques religioses col·lectives als centres, així com altres activitats que no són estrictament de caràcter religiós, en les quals participa un alt nombre d'interns.

6.3. L'ensenyament de la religió a les escoles

La situació de l'ensenyament de la religió a les escoles és un tema controvertit en la societat espanyola. Podem trobar posicionaments molt diversos que van des dels que defensen que la religió no té cabuda sota cap concepte en l'àmbit escolar fins als que defensen que s'ha de mantenir l'ensenyament de la religió des d'una òptica confessional com a assignatura integrada en el currículum.

Actualment el marc legal està determinat pels pactes del 1979 entre l'Estat i l'Església catòlica, en els quals es diu que l'Estat assumeix el dret dels pares a rebre ensenyament religiós a l'escola. Aquest dret es desenvolupa en un reial decret de 1994 sobre l'ensenyament de la religió i s'inclouen també les religions jueva, islàmica i evangèlica dins les mateixes condicions que la catòlica. Això implica que els continguts del currículum de religió està confeccionat per les jerarquies de cada religió, que a la vegada autoritzen els llibres de text i designen el professorat que impartirà aquesta matèria en centres públics, la retribució dels quals va a càrrec de l'estat. L'assignatura de religió és d'oferta obligatòria per part dels centres i d'acceptació voluntària per part de les famílies. Aquesta situació no acaba de trobar el seu encaix en els centres i sovint provoca una segregació per part de l'alumnat.

6.3.1. Religió als centres escolars concertats catòlics

A Catalunya el 40 per cent de l'oferta educativa està gestionada per centres privats que tenen un concert econòmic amb el Departament d'Educació. Tres quartes parts d'aquests centres concertats són d'identitat catòlica. Normalment, en aquests centres l'assignatura de Religió catòlica és obligatòria per als alumnes. La realitat socialment diversa i multicultural de la societat catalana ha fet que algunes institucions religioses que regenten aquests centres s'hagin

replantejat el sentit d'aquesta assignatura perquè els continguts siguin aptes per a tota la diversitat d'alumnat que acullen. Així trobem que en alguns centres escolars d'identitat catòlica s'ha optat per fer Cultura religiosa en comptes de Religió catòlica a les seves aules argumentant que el currículum oficial no s'adequa a la situació real dels alumnes, caracteritzada fonamentalment per la progressiva manca de referents religiosos en l'àmbit cultural i la seva progressiva desmotivació davant del fet religiós. D'altres congregacions religioses dedicades a l'ensenyament han fet una opció clara per treballar l'espiritualitat en un sentit ampli del terme.

6.4. L'atenció religiosa en l'àmbit dels serveis socials

Si, com hem vist, alguns àmbits dedicats a l'atenció a les persones tenen prevista i regulada l'atenció a les necessitats religioses i espirituals dels seus usuaris, en el marc dels serveis socials aquest aspecte no està ni previst ni regulat. La dimensió religiosa o espiritual de les persones no és tinguda en compte de forma explícita i en tot cas queda relegada a la sensibilitat i les habilitats del professional que estigui atenent la persona en aquell moment. Només si els serveis els ofereixen entitats de caire religiós es pot assegurar que la dimensió religiosa serà tinguda en compte. Amb tot, en molts dels serveis que proveeixen entitats relacionades amb l'Església catòlica, que atenen un 90 per cent de les persones en situació d'exclusió severa, es té present la dimensió espiritual o religiosa de l'usuari amb un estil obert i respectuós.

6.4.1. Atenció religiosa en entitats catòliques d'acció social

Les institucions d'acció social de l'Església catòlica han optat majoritàriament per un model d'actuació centrat en l'atenció a la persona deixant de banda tot allò que pugui ser interpretat com a proselitisme. El caràcter propi cristià es concreta a prestar una atenció molt personal, basada en els valors evangèlics del respecte i la dignitat humana, preocupant-se per la persona i mostrant implicació amb els casos que s'atenen.

El mes de març del 2009 es va presentar un estudi que la Direcció General d'Afers Religiosos havia encomanat a la Universitat Autònoma de Barcelona sobre la tasca que fan els instituts de vida consagrada de l'Església catòlica. El resultat de la recerca és un informe titulat *Al servei de servir*, que mostra un panorama esplèndid de dedicació i d'efectivitat a favor de noves oportunitats

de moltes persones o a favor del futur dels altres. Més enllà de les dades quantitatives tothom destacava els aspectes qualitatius d'aquests serveis: centrats en la calidesa humana tant o més que en la feina, i en l'acompanyament personal, la comprensió i la comunicació. També es va valorar en aquest estudi el fet que no es tracta d'una mera assistència social que contribueix a mantenir el sistema, sinó d'un esforç de canvi social, de promoció de les persones i, per tant, d'un horitzó d'esperança.

Resum

Cada vegada es veu més clar que l'aproximació a la persona des de les professions d'ajuda ha de ser més global que parcial. La influència de les emocions en determinades malalties, la incidència dels valors personals en la cura de la pròpia vida, la relació entre el teixit social d'una persona i les possibilitats de superar algunes situacions de dificultat... Avui ningú nega que la persona és un complex sistema interrelacionat.

D'altra banda, cada vegada es parla més clarament d'un ressorgiment de l'espiritualitat o d'una nova espiritualitat molt influïda per la religiositat oriental, és a dir, més basada en els aspectes emocionals que en els racionals, que dóna molta importància a la vida interior i a la recerca d'un mateix. El fet és que, com a reacció davant de la societat tecnocràtica, racionalista i individualista que ha proliferat en els dos darrers segles i que proclamava el declivi de la religió, podem observar com en diversos àmbits socials hi ha hagut un retorn del sagrat.

Tot això ens porta a la reflexió que tenir en compte l'espiritualitat de l'altre en la pràctica educativa pot ser tan important com tenir en compte la seva dimensió psicològica, física o social. La formació dels professionals ha vetllat per donar eines que capacitin els professionals a tractar qüestions personals i íntimes de l'usuari de vegades relatives a aspectes de la persona, que van des de relacions personals, caràcter, situació econòmica, addiccions, etc.; en canvi, molts professionals poden sentir-se incòmodes a l'hora d'abordar aspectes relacionats amb la vivència espiritual o religiosa. Les respostes que un usuari pugui donar sobre aquestes qüestions en molts casos podria facilitar al professional una informació clau per poder ajudar-lo.

Hi ha raons per les quals es pot justificar la necessitat que els professionals socials desenvolupin la seva comprensió i la seva presa de consciència pel que fa als assumptes relacionats amb les creences i l'espiritualitat. La realitat és que aquesta dimensió de la persona només és tinguda en compte, d'una manera

més aviat informal, per aquells professionals que en la seva vida personal ja viuen la pròpia espiritualitat. La poca consciència de la seva importància, a més de la manca de formació i, especialment, la manca d'eines i estratègies per abordar aquest tema, fan que en la pràctica professional hagi quedat relegada.

Algunes de les raons per les quals l'expressió de l'espiritualitat pot promoure beneficis en la salut i en la vida de les persones estan relacionades amb la identitat, el sentit, la pertinença, tots elements crucials per trobar el sentit de qui som i com ens relacionem amb els altres.

El pensament racional sovint es queda curt a l'hora de donar explicacions i, més encara, a l'hora de trobar solucions a moltes d'aquestes qüestions amb les quals la pràctica professional ens porta a treballar quotidianament. La vida humana no s'esgota en la mirada racional, per això és convenient poder tenir una mirada oberta cap a altres raons que ens puguin ajudar a trobar maneres d'abordar aquestes qüestions.

Donar cabuda a la dimensió espiritual de la persona en la pràctica de l'educació social és convidar l'altre a descobrir i posar atenció en l'energia vital que porta a dins, és donar el pas de treballar per a l'altre a treballar amb l'altre. Les diverses tradicions espirituals poden aportar tècniques i pràctiques que l'educador social podria utilitzar per ajudar l'altre a cultivar la seva dimensió interior i la seva autogestió. Més enllà de la psicologia, que focalitza la seva atenció en el jo, l'espiritualitat convida a mirar més endins, a trobar el que és irreductible de l'experiència humana i que és la font del sentit.

L'educador social, si mira amb simpatia les històries de les diferents tradicions religioses o espirituals, sense els prejudicis de la modernitat, pot aprendre els grans ensenyaments d'amor, de força per recuperar-se del dol, de fer front a la desesperança que contenen. Els mites i els ritus, ben entesos, contribueixen a cultivar l'actitud que ajuda a fer front a la soledat i a la manca de sentit.

Bibliografia

- ASEDES.** (2007). *Documents professionalitzadors*. Barcelona: Eduso.
- Beca Infante, J. P.** (2008). El cuidado espiritual del enfermo como responsabilidad del profesional de la salud. *Ética de los cuidados*, 1 (1).
- Canda, E. R. i Leola, D. F.** (2010). *Spiritual diversity in social work practice*. Nova York: Oxford University Press.
- Checa, F.** (1997). Las pateras y el Mediterráneo: un rito de paso. A: F. Checa i P. Molina (comps.). *La función simbólica de los ritos* (p. 87). Barcelona: Icària.
- Crisp, B. R.** (2008). Social work and spirituality in a secular society. *Journal of Social Work*, 8.
- Delors, J. i Centre Unesco de Catalunya.** (1996). *Educació: hi ha un tresor amagat a dins*. Barcelona: Centre UNESCO de Catalunya.
- Duch, L.** (1997). *Antropologia de la religió*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Duch, L.** (2010). *Religió i comunicació*. Barcelona: Fragmenta Editorial.
- Escarrà, A., Font, J., Palanques, M., Saginer, E. i Valls, M.** (2009). Ambivalencia duelo-espiritualidad. *AIEMPR*, <http://www.aiempr.org/articulos/pdf/aiempr283.pdf>
- Esquirol, J. M.** (2006). *El respeto o la mirada atenta: Una ética para la era de la ciencia y la tecnología*. Barcelona: Gedisa.
- Estruch, J., Griera i Llonch, M. d. M., Caixa Sabadell i Caixa d'Estalvis de Sabadell.** (2007). *De la secularització al pluralisme*, o, De quan la religió torna a estar de moda (1a ed.). Sabadell: Obra Social, Caixa Sabadell.
- Forés, A. i Grané, J.** (2007). *La resiliència*. Barcelona: UOC.
- Frankl, V. E.** (1991). *El hombre en busca de sentido*. Barcelona: Herder.
- Furness, S. i Gilligan, P.** (2010). *Religion, Belief and Social Work*. Bristol: The Policy Press.
- Furness, S. i Gilligan, P.** (2010). Social Work, Religion and Belief: Developing a Framework for Practice. *British Journal of Social Work*, 40, 2185. <http://bjsw.oxfordjournals.org>
- Griera i Llonch, M. d. M., Urgell, F. i Fundació la Caixa.** (2002). *Consumiendo religión: un análisis del consumo de productos con connotaciones espirituales entre la población juvenil*. Barcelona: Fundación "La Caixa".
- Guénard, T.** (2003). *Más fuerte que el odio*. Gedisa: Barcelona.
- Jollien, A.** (2001). *Elogi de la feblesa*. Barcelona: La Magrana.
- Justícia i Pau** (2005). *L'assistència religiosa i la llibertat de culte en les presons de Catalunya*. Barcelona: Justícia i Pau.
- Koenig, H. G.** (2001). *Handbook of religion and health*. Nova York: Oxford University Press.
- Lavey, R. Sherman, T., Mueser, K., Os-borne, D., Currier, M. i Wolfe, R.** (2005). The effects of yoga on mood in psychiatric inpatients. *Psychiatric Rehabilitation Journal*, 8 (4), 399.
- Mardones, J. M.** (2006). *Retorn del sagrat i cristianisme*. Barcelona: Cruïlla.
- Mathews, I.** (2009). *Social work and spirituality*. Exeter: Learning Matters Ltd.
- Organización Mundial de la Salud.** (1998). *Manual de instrucciones de la OMS sobre la calidad de vida*. Manuscrit no publicat.

- Oton, J.** (2012). *El reencantament postmodern*. Barcelona: Ed. Cruïlla.
- Revel, J. F.** (1998). *El monje y el filósofo*. Barcelona: Ed. Urano.
- Segalen, M.** (2005). *Ritos y rituales contemporáneos*. Madrid: Alianza Editorial.
- Vanistendael, S.** (2003). *Resiliencia y espiritualidad*. Ginebra: Bice.

Capítol III

Intervenció socioeducativa i espiritualitat Més enllà de les creences personals

Introducció

Abans d'intervenir com a educadors socials és molt convenient plantejar-se la pregunta sobre qui és aquesta persona que tenim al davant. De la resposta que donem en dependrà en bona part l'estil, la forma de plantejar la intervenció. No és el mateix partir de la consideració de la llibertat i l'autonomia de l'altre que no fer-ho. No és el mateix partir de l'altre com un ser amb possibilitats que considerar-lo un ser amb dificultats.

Tradicionalment hem considerat la persona a partir de tres dimensions bàsiques: la biològica, la psicològica i la social. Per tal de considerar plenament la persona cal incorporar també la dimensió espiritual, que és la que està relacionada amb la recerca de sentit, amb la possibilitat de donar valor profund a la vida, a les pròpies accions i decisions.

La dimensió espiritual de la persona és un terme cada vegada menys qüestionat i menys evitat en entorns professionals d'acompanyament a les persones. En l'àmbit anglosaxó hi ha molta tradició de recerca i formació en aquest tema. Al nostre país, potser per la càrrega religiosa que encara molts veuen en el terme espiritualitat, tot just comença a ser valorada aquesta dimensió de la persona com un aspecte que cal tenir en compte en la pràctica professional.

Ens plantejem en aquest mòdul didàctic quines són les necessitats espirituals, entès el terme en un sentit ampli i no estrictament religiós, de diferents col·lectius de persones, i quines possibilitats hi ha de treballar incorporant l'espiritualitat.

Objectius

1. Conèixer alguns estudis que investiguen sobre la dimensió espiritual de la persona en relació amb la pràctica socioeducativa.
2. Aprendre com es pot incloure la perspectiva espiritual en l'acompanyament a les persones.
3. Reflexionar sobre estratègies d'utilització de l'espiritualitat en la pràctica professional.
4. Aproximar-se a la vivència de l'espiritualitat que manifesten diferents col·lectius de persones usuàries dels serveis socials.
5. Integrar la dimensió espiritual de la persona en la concepció del treball holístic.

1. Espiritualitat en infants i adolescents

El treball de l'espiritualitat no és un afegit o un suplement a la nostra tasca educativa. Es tracta del perfum o l'aroma d'allò que fem i hem d'aspirar que formi part, amb naturalitat, de la nostra quotidianitat. Tot i que el podem dinamitzar en moments adients amb activitats específiques, no es tracta d'incloure molts més espais espirituals al nostre dia a dia, sinó d'aprofitar la nostra vida d'unitat per treure'n el suc espiritual: aprendre a captar l'aroma d'allò que fem. Sovint, aquesta actitud ens ajudarà a valorar i entomar l'imprevist, com a oportunitat no planificada (vagi bé o malament!). Aquesta actitud ens ajuda a viure l'aquí i l'ara. Sense menystenir mai la planificació del projecte, caldrà estar atents i saber gestionar els imprevistos, mirant de viure'ls sense neguits i fomentant l'esperança.

(Minyons escoltes i Guies Sant Jordi de Catalunya)

1.1. L'expressió de l'espiritualitat en els infants

En els darrers anys hi ha hagut un interès creixent sobre l'espiritualitat infantil amb la constatació que entre les potencialitats de creixement que tenen els infants, a més de la física, la psíquica i la intel·lectual cal considerar la espiritual. L'antiga consideració que els nens i nenes no tenen encara formada la seva vida espiritual, o que potser no tenen capacitat de comprendre aquest terme, ha quedat ja abandonada. La dimensió espiritual de la persona va madurant al mateix temps que ho fa la resta de dimensions. Els infants reconeixen i expressen idees de tipus espiritual i mostren necessitats espirituals, que els educadors han de poder reconèixer.

Situacions de pèrdua, de mala autoimatge, de baixa autoestima, molts infants tenen algun tipus de problema relacionat amb la família o amb el seu grup d'iguals, qui més qui menys ha experimentat desafiaments sobre la seva identitat, molts d'ells han tingut vides transitòries o discontinuïtats personals, en què les relacions personals han estat difícils de forjar o mantenir, alguns han estat víctimes d'abusos o negligències per part de les persones més properes. En una o altra mesura la infància és també un moment en què hi ha situacions vitals que ens fan planejar les grans preguntes i, per tant, necessiten poder ser pensades.

És important poder considerar el creixement espiritual dels infants des de la seva vessant antropològica. Hi ha tres aptituds per a les quals els humans estem dotats de potencialitat des de la infància:

- La capacitat d'estimar, és a dir, fer el pas de la mirada egocèntrica cap a l'actitud de donar-se gratuïtament als altres

- La capacitat de reflexionar, de raonar i de valorar, que és el que podem anomenar pròpiament espiritualitat, és a dir, una tasca de conreu interior, d'il·luminació, de superació dels enganys interns.

- La capacitat d'actuar amb llibertat en el sentit de decidir per un mateix, que és la capacitat que es troba més a l'interior de cada persona. Viktor Frankl va qualificar la llibertat interior, és a dir, l'elecció de l'actitud personal davant unes determinades circumstàncies, com l'única cosa que no se li pot arrabassar mai a un ésser humà.

Aquestes tres potencialitats formen allò més essencial de la persona, formen el nucli dur de la seva identitat. L'educació dels infants i dels adolescents no pot descuidar aquestes potencialitats, que, com qualsevol de les altres, han de créixer i madurar al llarg de la vida. Seria un error considerar que els temes relacionats amb l'espiritualitat són un patrimoni exclusiu de les persones adultes.

Observant el comportament dels nens i les nenes podem aventurar-nos a dir que la vida espiritual existeix en els infants fins i tot abans del desenvolupament del raonament formal. Independentment de la capacitat que puguin tenir per comprendre algunes complexitats de la vida, l'espiritualitat també es manifesta en els infants, en cada moment amb les seves característiques. Algunes de les capacitats que caracteritzen el desenvolupament espiritual en la infància són:

- La saviesa pròpia de la seva capacitat d'observació, que fa que els infants tinguin força desenvolupada la capacitat d'intuïció.

- La capacitat de meravellar-se, de preguntar, d'experimentar el misteri, la joia.

- La relació amb si mateix i amb els altres, la capacitat de sentir compassió i tendresa.

- La capacitat de preguntar-se, els infants són filòsofs per naturalesa.

- La capacitat de veure l'invisible, els infants saben integrar explicacions no cenyides a la realitat física.

1.2. Superar les adversitats

Les persones tenim la capacitat de superar adversitats, és a dir, podem aprendre estratègies per fer front als contratemps de manera que aquella situació negativa acabi sent un element transformador i enriquidor de la persona. Aquesta capacitat és la resiliència, i, tal com diu Stefan Vanistendael (2003, p 10), es construeix al llarg de tota la vida, en una interacció entre la persona (o el sistema social) i el seu entorn. Tot sovint trobem com a fonament de la resiliència el vincle i el sentit. Molts altres elements poden intervenir-hi, i han de ser especificats en el seu context: l'autoestima, les competències socials i professionals, l'humor i cert control sobre els successos relacionats amb el sentit.

La infància i l'adolescència són moments cabdals a l'hora de forjar les bases que permetin a la persona mostrar-se més resilient en la seva vida. Hi ha alguns factors clau que donen eines als infants per afrontar situacions d'estrès. Molts d'aquests factors una relació directa amb la dimensió espiritual de la persona:

- Tenir una base segura: poder tenir un vincle segur, almenys amb una persona, tenir experiències d'afecte, ser valorat per allò que s'és.
- Educació: assistir a l'escola ofereix molts elements bàsics per construir la resiliència: els aprenentatges, els moments de joc i les relacions socials.
- L'amistat: els bons amics poden ajudar a portar millor les situacions difícils, donen oportunitats de posar en pràctica les relacions socials.
- Interessos i talents personals: són essencials en l'autoestima.
- Valors positius: una mirada positiva vers un mateix i vers els altres, una actitud pro social, poder veure l'exemple d'altres o rebre missatges dels adults en aquest sentit.
- Competències socials: autonomia, autocontrol, bon caràcter.

En el procés de maduració de la persona hi tenen molt a veure els moments de dificultat, les negatives que la vida imposa, les frustracions. És a partir de l'experimentació dels obstacles que s'aprèn a superar-los, que s'evidencien els límits, que es dialoga amb la realitat. Una persona que no tingués mai cap contratemps seria una persona feble i immadura.

En l'educació dels infants i adolescents és molt important no voler evitar-los els efectes d'una frustració, ben al contrari, cal ajudar-los a dialogar amb ells mateixos davant de les situacions negatives de la vida. Els infants que tenen una vida especialment difícil, si es troben ben acompanyats, si se senten aollits i escoltats, poden generar estratègies personals que els poden ser de gran utilitat en la seva vida adulta.

Conrear la capacitat de la resiliència és una implicació de ser capaç de tenir una mirada esperançada cap a un mateix i cap a la vida. L'actitud resilient és oposada a l'actitud determinista. Davant dels problemes que la vida presenta hom pot actuar de moltes maneres diferents, no només d'una. Acompanyar amb una perspectiva resilient els infants que viuen situacions de maltractament, de dificultat, de pobresa vol dir donar-los eines perquè aprenguin a mirar la vida d'una manera oberta, creativa, apreciativa i transformadora. Això demana poder treballar des de la dimensió més interior de la persona.

1.3. El Manifest de Montserrat

La convenció de les Nacions Unides sobre els Drets de l'Infant (1989) diu:

Els estats membres reconeixen el dret de tots els infants a un nivell de vida adequat al seu desenvolupament físic, mental, espiritual, moral i social.
(Article 27.1)

És a dir, reconeix que per tenir un nivell de vida adequat no n'hi ha prou de tenir les necessitats materials cobertes. Les necessitats espirituals no són un luxe per a ningú, més aviat són un dret, i el seu desenvolupament no es pot deixar a l'atzar.

En la commemoració del vintè aniversari d'aquesta convenció, un grup d'entitats catalanes que treballen amb la infància es va reunir per redactar el que s'ha anomenat *Manifest de Montserrat: les necessitats no materials de la infància, fonament de la seva protecció*. El document, que intenta omplir un buit en la reflexió sobre temes d'infància que hi havia al nostre país, comença així:

Les necessitats no materials de la infància són una part fonamental del seu desenvolupament integral. Impliquen tenir present l'infant en la seva totalitat, ja que estan al fons de les seves grans necessitats, i són un component bàsic de qualsevol activitat a favor de la infància. Ara bé, per la seva naturalesa menys tangible, les necessitats no materials poden semblar difícils de pressentir i d'identificar. Això demana que els adults, que són referents de l'infant, tinguin una especial consciència, reflexió, disposició i voluntat per promoure accions amb l'objectiu de satisfer-les i estimular-les.

(Manifest de Montserrat)

Les necessitats no materials de les persones són tan rellevants com les necessitats materials, i seria un error prioritzar les unes sobre les altres. Les persones

que tenen mancances materials a la vegada senten que la vida és feixuga, els falta esperança. Preocupar-se només de les necessitats materials és atendre només una part de la situació. Les necessitats no materials són el que configuren els drets espirituals que tota persona, en qualsevol moment de la seva vida, ha de poder exercir.

Tal com diu el Manifest de Montserrat:

Els drets espirituals, que no són els drets religiosos –també recollits a la Convenció–, estan relacionats amb la vida i són humanament universals, fan referència a unes capacitats humanes innates. Els drets religiosos es refereixen a unes opcions humanes. L'espiritualitat fa referència a allò que és impalpable, íntim i personal, al més profund de la persona, a qüestions emocionals, morals i cognitives: discerniment, creixement moral, sentit ètic en el sentit més ampli (fent distinció entre el sentiment ètic i les diferents morals específiques que formen part de les creences). L'espiritualitat es relaciona amb els valors i el creixement de la persona i determina la seva manera de viure. L'esperit implica anticipació i consciència; toca la identitat de la persona que ho és en tant que incorpora al seu ésser el sentit del transcendent.

És important que totes les persones que es dediquen a l'educació, a tots els nivells, tinguin coneixement d'aquestes necessitats no materials i alhora mostrin disposició a educar-les. Les capacitats espirituals bàsiques són:

- La possibilitat de meravellar-se.
- Viure experiències personals de joia.
- Posseir un sentiment de serenitat interior que propiciï, quan calgui, l'elaboració dels sentiments de dolor i pèrdua.
- Ésser conscient de la relació amb els altres
- Predisposar-lo a crear vincles amb els éssers humans i fins i tot amb les coses.

L'educador ha d'aprendre a escoltar l'infant tal com és, sense idealitzacions, respectant el seu ritme, atenent les seves inquietuds. Les necessitats no materials apareixen lligades a les materials i en el procés de detectar-ne unes hi ha la possibilitat de detectar les altres, amb una mirada atenta. Jordi Cots escrivia en un article titulat «La formació espiritual de l'infant»:

Sabem que hi ha aquest espai interior que és el que ens fa més persones, però dubtem de penetrar-hi, d'estar-hi, de fer-lo viure en els nostres fills o els nostres alumnes. Podem arribar a considerar-lo un bé inassolible, fins i tot implantejable, per als infants marginats, els quals s'han d'accontentar amb el que en diem les necessitats bàsiques.

(J. Cots, 1987)

Poder acompanyar en el creixement de l'espiritualitat és una feina ineludible per a qualsevol persona que es dediqui a l'educació.

Sentir i descobrir les arrels per a poder acabar connectant amb el veritable jo, per a poder quedar interiorment nus davant nostre i dels altres, per adonar-nos, com deia V. Frankl que en realitat només ens poden prendre la nostra ridícula vida despullada. La fortalesa d'ànima, d'esperit, la llibertat... són sempre nostres, i no ens les poden prendre si en tenim cura i les eduquem. És un procés que, com a educadors, hem d'acompanyar, donant-li la importància que té, perquè és part d'aquesta formació integral que permetrà que les futures generacions tinguin les eines suficients per a enfrontar-se a la vida, per no ensorrar-se davant de qualsevol nimietat. Cal ajudar els infants i joves a endinsar-se en la pròpia consciència.

(A. Carbonell, 2012, p. 29)

Aquesta feina és especialment important en un món on cada vegada hi ha menys possibilitat d'interioritzar, de trobar moments de silenci, de tenir pausa per descobrir les pròpies fortaleses i febleses. Algunes escoles han fet el pas per incorporar l'educació de la interioritat, de l'espiritualitat en els seus espais educatius, conscients que allò que els infants puguin aprendre sobre si mateixos és una eina que els ajudarà sempre a fer front als moments de dificultat de la seva vida.

1.4. La religió o l'espiritualitat com a eina per a la resiliència

Que els infants i adolescents tinguin la seva vida espiritual i el reconeixement que cal ajudar que aquesta es desenvolupi no fa que, igual que passa amb els adults, parlar d'espiritualitat sigui fàcil. D'una banda, l'entorn d'una societat capitalista en què el discurs que tenir diners i possessions és la base de la felicitat, i, d'altra banda, una mentalitat científicotècnica segons la qual l'autoritat de la tradició és substituïda per la raó i la ciència, fan que l'espiritualitat sigui un tema que socialment es consideri un tabú i que els infants evitin de tractar

en les seves converses i fins i tot se sentin incòmodes quan se'ls demana que ho facin.

És importat que els adults que acompanyen infants i adolescents no evitin abordar els aspectes espirituals quan són amb ells i que donin possibilitat d'expressar els seus sentiments al voltant d'aquelles grans qüestions sobre la vida i sobre la mort que en algun moment puguin preocupar. Els infants que passen per situacions d'exclusió, de pobresa, de trencament de relacions significatives, igual que els adults, poden mostrar necessitats espirituals bàsiques relacionades amb la recerca de la pròpia identitat, de sentir-se estimats o valorats pel que són, d'alimentar l'esperança o la pertinença.

Un estudi qualitatiu portat a terme per la professora irlandesa Muireann Ní Raghallaigh l'any 2010 amb infants i joves refugiats conclou que la religiositat és una forma relativament accessible i relativament convincent per a menors no acompanyats a la recerca d'asil, per fer front a circumstàncies difícils.

Aquests menors no acompanyats tenen davant seu múltiples reptes, amb una situació relacional ben peculiar: separats dels pares, de la família i dels amics, vivint en centres amb suport de treballadors socials, amb amistats de persones iguals a ells i també de menors irlandesos, amb certes dificultats per confiar en els altres... en tot aquest marc de referència Déu és representat com una presència que estima i té cura de les seves vides. En les converses amb els menors les referències a la confiança en Déu apareixien sovint i no específicament quan tractaven el tema religiós. Així és com s'expressava un noi musulmà dels que van participar en la recerca:

L'únic, únic, únic amic en qui jo confio sempre és Déu. (...) no tinc més amics en els qui confii més que en Déu, no ho crec. Saps per què, Déu sempre ens coneix millor que ningú. I Déu t'ajudarà sempre. (...) Déu sempre ajuda.

En absència d'altres en qui confiar, posar la confiança en Déu era una manera de fer front a les dificultats relativament convincent

Del treball de camp portat a terme mitjançant entrevistes es veu com per a molts d'aquests joves la relació amb Déu és una font de resiliència, que els proveeix d'un lligam amb el passat i amb el futur. Déu, o la religió, fa el paper d'àncora.

La recerca apunta cap a una sèrie d'implicacions per als professionals. Aquests haurien d'estar atents als diferents rols que pot fer la religió en la vida de determinades persones. Cal aprofundir en la visió que els usuaris tenen de la religió i de les expectatives que posen en el professional sobre aquesta qüestió. Caldria integrar el tema religiós en el diàleg que s'estableixi amb l'usuari.

2. Espiritualitat i exclusió social

La llar és molt més que el sostre que ens aixopluga. Hi trobem l'afecte, la comprensió, la tolerància... el perdó. De sostres n'hi ha molts, però ens cal el que acull la nostra intimitat, els nostres amics. Quan marxem de casa portem a la maleta l'experiència que hi hem viscut. Però si marxar-ne és conseqüència d'un trencament fort amb els que se suposa que estimes i t'estimen, la maleta comença a pesar. A alguns, potser massa.

(Arrels Fundació, 2004)

2.1. El buit existencial

L'interior més íntim de cada persona constitueix el que molts han anomenat el jo. En aquest espai d'interioritat, d'intimitat, és on es troba l'essència, allò més valuós de la persona, allò que la identifica, el doll de la seva llibertat, és un espai dinàmic i positiu. Romà Fortuny i Bartomeu Bennassar (1996, p.19), paren atenció a diversos trets que encerclen aquest jo positiu i personal en les persones que viuen situacions d'exclusió social o de marginació. Els quatre trets que es poden identificar més clarament en aquestes persones són la por, la soledat, la negativitat i la culpa.

Les persones que viuen al carrer experimenten por que sovint va acompanyada d'un gran sentiment d'impotència. Aquesta impotència els pot portar a tenir actituds agressives per defensar-se de l'hostilitat, generant por al seu voltant, o bé actituds de dependència amb les persones que els poden ajudar, fent-se agradables. El pànic en què viuen prové d'aquest buit existencial, que els fa dubtar de la seva pròpia vida a causa de la gran incertesa en què estan sumits. Tenen l'aparença de persones fortes, però són internament molt febles.

La soledat és la vivència més fonda, més constant que experimenten, la més difícil de superar. La soledat va associada a la baixa autoestima, a la poca cura que tenen de si mateixos i de la pròpia imatge, a la dificultat creixent per establir relacions personals. Es genera un cercle en el qual el sentiment de pertinença es veu cada vegada més afeblit.

La negativitat és aquell estat de la ment en què és difícil apreciar aspectes positius de les situacions. De vegades instal·lar-se en la negativitat és una forma d'afirmació personal. Quan una persona entra en un cercle de negativitat li és cada vegada més difícil sortir-ne i arriba a veure-ho tot sempre des del costat negatiu, sense veure mai cap esclat de positivitat. La recerca de sentit en aquestes condicions és veritablement complicada. Les persones que entren en

aquestes dinàmiques negatives acaben experimentant un sentiment de buidor existencial que afecta tots els àmbits de la persona.

Aquestes experiències emocionals acaben generant un sentiment de culpa amb el qual es fa molt difícil de conviure i que aboca les persones a l'evasió. La droga, l'alcohol i el sexe són companys de moltes persones en situació d'exclusió, incapaces de suportar quotidianament sentiments de negativitat i de culpa. Les actituds evasives, per antisocials, provoquen encara més sentiment d'aïllament o de camí sense retorn.

2.2. El procés per esdevenir persona

La situació d'exclusió social genera en la persona un deteriorament de la seva intimitat i, per tant, de tots aquells aspectes que configuren la seva dimensió espiritual. Carl Rogers (1996) parlava de set fases per descriure el procés que passa una persona en la transició per recuperar la seva consciència íntima.

-Primera etapa: en aquesta etapa les persones es caracteritzen per la dificultat que tenen de dialogar amb elles mateixes, només es veuen capaces de parlar de coses que els són externes.

-Segona etapa: es comença a agafar confiança i apareix la necessitat d'explicar coses, encara externes a un mateix. Es mostra negativitat cap a la seva pròpia persona.

-Tercera etapa: les persones comencen a parlar de si mateixes però sovint en referència a moments passats, o bé en parlen com si estiguessin parlant d'una altra persona.

-Quarta etapa: la comprensió que troba la persona li fa tenir més flexibilitat en parlar, comencen a aparèixer sentiments que sovint són dissimulats o amagats.

-Cinquena etapa: comencen a expressar-se sentiments amb més fluïdesa, tot i que alguns encara vagin acompanyats de sorpresa o por. També hi ha consciència més clara d'un mateix, de les pròpies contradiccions i responsabilitats. Cada vegada es parla més des de la interioritat i hi ha menys bloquejos.

-Sisena etapa: els sentiments ja formen part del present i gairebé no hi ha dificultat per parlar d'un mateix.

-Setena etapa: prejudicis i creences ja no són obstacle per interioritzar, es pot parlar de sentiments i se'n descobreixen de nous.

Les persones que viuen al carrer passen per aquestes fases, normalment amb un ritme molt personal i no de forma lineal i ordenada. Acompanyar, en aquest cas, voldrà dir estar molt atent al moment que viu cada persona en relació amb el seu procés de reconstrucció interior. Només posant èmfasi en la recuperació d'aquests aspectes menys externs i amb una mirada acollidora i molt respectuosa pels processos personals, podem arribar a treballar per a la recuperació de la persona en la seva integritat.

2.3. Alimentar l'espiritualitat

Aquest aspecte intangible que anima la persona des de la realitat més íntima del seu jo és el que tot ésser humà necessita per sentir-se plenament persona.

Hom pot ser feliç sense la referència a un Déu, però creiem que no ho serà mai sense la referència a la seva pròpia vida interior i a la valoració de la interioritat dels altres.

(R. Fortuny, 1997, p. 167)

Les persones en situació d'exclusió social, com hem dit, tenen dificultats serioses per endinsar-se en la seva pròpia interioritat, i per això és important tenir cura d'aquesta dimensió essencial de la persona, i ajudar-la a trobar camins per descobrir una espiritualitat arrelada en la pròpia existència que li permeti expressar anhels, que li possibiliti donar resposta a la pregunta pel sentit.

Treballar amb persones en situació d'exclusió social, persones que tot sovint tenen un grau de desestructuració personal important pel fet de no tenir llar i d'haver trencat els lligams familiars, demana posar atenció a les seves necessitats materials i espirituals alhora. Acompanyar aquestes persones en el procés de reconstruir la seva dignitat personal requereix poder trobar espais on sentin valorada i apreciada la seva pròpia identitat, on puguin ser reconegudes pel seu nom. El sentiment de pertinença que potser fa tant de temps que tenen oblidat s'ha de poder reconstruir. Sentir-se formant part d'un conjunt, d'una realitat compartida, és un dels elements bàsics de l'espiritualitat, una de les coses que més ajuda a donar sentit als dies. A més, per a persones que estan acostumades a rebre, és molt convenient que la seva pertinença a un grup, a una comunitat, pugui tenir espais on la seva presència i la seva aportació sigui clara i indispensable. Un espai de participació on la persona pugui aportar és cabdal per a la recuperació i l'alimentació positiva del jo interior.

El que dóna sentit a la vida no és tant el que fem sinó la qualitat dels vincles que establim en el procés de viure. No és tan important on vas de viatge

com amb qui hi vas, quines converses i quines relacions has mantingut amb les persones que t'han acompanyat. L'acompanyament de persones en situació d'exclusió social no pot quedar reduïda a accions, projectes o programes, a coses a fer. Per poder ajudar aquestes persones a fer un procés de reconstrucció espiritual, de recobriment del sentit vital, és necessari poder generar vincles de qualitat, ja que són aquests vincles els que els donaran força interior per poder emprendre un procés personal de canvi.

3. Espiritualitat i persones amb discapacitat

La persona es el centro y el primer plano, no su discapacidad. Primero existe un ser lleno de capacidades, de cualidades y luego hay una discapacidad que limita algunas, pero solo algunas, de las posibilidades de la persona. La discapacidad es un obstáculo no una imposibilidad. En general las capacidades superan con creces las limitaciones.

(T. Castillo, 2009)

3.1. L'espiritualitat, una dimensió perduda

Tota persona té necessitats espirituals, una mirada oberta a la dimensió espiritual ens dóna la possibilitat d'incorporar al treball educatiu alguns aspectes que tot sovint passen desapercebuts o mal atesos. En el col·lectiu de persones amb discapacitat, les necessitats assistencials són tan evidents i ineludibles que acaben tapant altres tipus de necessitats més lligades a la interioritat, a la construcció o al reconeixement de la pròpia identitat. També és veritat que en el nostre àmbit hi ha hagut poca recerca al voltant de la dimensió espiritual de les persones com a espai a treballar des de l'educació o el treball social. Una visió holística de la persona ha d'incorporar també aquesta dimensió tan especial i tan fonamental. La dimensió espiritual dels humans està lligada a l'objectiu i al sentit de la vida, a la consciència de ser un mateix, a la vivència de la llibertat interior, al goig de sentir-se membre d'un grup, a veure's reconegut com a persona. La dignitat de la persona requereix poder crear i viure el propi camí des de l'autonomia, sentir-se reconegut com per l'altre.

El professor escocès John Swinton (2002), en una recerca sobre l'espiritualitat en persones amb discapacitat intel·lectual, arriba a la conclusió que la major part de les persones que formaven part del seu estudi va expressar una profunda espiritualitat, i algunes d'aquestes persones ho expressaven en termes

religiosos. Creure en Déu o en alguna força superior els donava sentiment de seguretat i d'acceptació. També els feia sentir-se estimats i protegits. La idea d'un Déu provident i protector els donava un marc de referència dintre del qual podien donar sentit a moltes de les coses que els passaven. Altres participants en l'estudi resolien la seva espiritualitat a través de les seves relacions personals, en concret amb l'amistat. La importància de l'amistat com a relació espiritual significativa es va fer palesa en molts moments de les entrevistes. L'amistat permetia a moltes de les persones desenvolupar alguns aspectes vitals de la seva espiritualitat com l'esperança, el sentit, el valor, el vincle...

El tema de l'espiritualitat i la seva rellevància encara no està clarament instal·lat en l'agenda dels professionals socials i per tant difícilment apareix en la seva relació amb els usuaris. Probablement la principal causa d'aquesta és que hi ha creences explícites i implícites que l'espiritualitat és equivalent a la religió i que, per tant, és un assumpte per a persones creients. El desconeixement i la manca de formació sobre l'espiritualitat com a dimensió de les persones pot portar a actituds en què es menysté aquesta necessitat, especialment en persones amb discapacitat intel·lectual. No podem oblidar, però, que els educadors socials han d'acostar-se a les persones d'una manera global, atenent totes les seves necessitats, independentment de les creences que ells mateixos tinguin.

Encara que el professional no comparteixi les creences del seu usuari, és vital que estigui en disposició d'entendre-les, de reconèixer-les i de respectar-les.

3.2. La vida en comunitat com a oportunitat de creixement espiritual

La qualitat de la vida en comunitat és clau per poder desenvolupar una espiritualitat sana. Comunitats que siguin corrosives o excloents, en les quals hi hagi poca solidaritat o sentit de pertinença és difícil que generin experiències d'interioritat sana i positiva. Un treball socioeducatiu monòton, burocratitzat i cenyit a protocols no deixa espai per a una vivència dels elements que afavoreixen la dimensió espiritual. Les institucions d'acollida per a persones amb discapacitat tenen moltes eines a la seva mà per poder esdevenir veritables espais de vivència i de creixement de la dimensió personal més íntima de les persones, però també és veritat que poden esdevenir espais perjudicials per viure.

Entre les diferents necessitats que J. Planella i O. Martínez destaquen per tenir en compte en relació amb l'estructuració del temps en la vida quotidiana de persones amb discapacitat que viuen en medi residencial apunten la necessitat de retir i recolliment:

Todas las personas necesitan momentos de recogimiento, para pensar, meditar, reflexionar. Las personas con discapacidad también tienen necesidad de este espacio.

(Colectivo Zotikos, 2010, p. 100)

i la necessitat d'intimitat:

Es el espacio en el que la persona puede expresar sus sentimientos sinceros en un clima de confianza recíproca. Habitualmente, las personas adultas con discapacidad no tienen acceso a esta forma de estructurar el tiempo, no lo tienen, no porque no tengan las capacidades necesarias sino porque las condiciones mismas del espacio de acogida no lo permiten.

(Colectivo Zotikos, 2010, p. 101)

Una institució que té cura de l'espiritualitat es caracteritza per tenir consciència clara de quins són els valors profunds que mouen a l'acció, per incloure espontaneïtat en la manera d'afrontar el dia a dia, per tenir una visió holística i oberta, per tenir compassió i empatia, per valorar positivament la diversitat, per saber anar contra corrent quan cal, per no defugir les grans preguntes que afecten la vida en comunitat, per saber donar la volta a les adversitats i aprendre dels errors, per la seva humilitat, pel seu sentit vocacional, és a dir, per tenir clara la seva missió.

Les persones amb discapacitats intel·lectuals massa vegades pateixen situacions de marginalització, de menyspreu. Si considerem que a l'interior de cada persona hi ha un espai propi, que constitueix el que alguns anomenen el jo, i que això és inalienable, és clar que cal donar la possibilitat a tothom, independentment de les seves capacitats intel·lectuals o físiques, que aquest jo creixi i s'expressi. Podem dir que un usuari ha rebut una adequada atenció espiritual quan el professional que l'atén ha pogut donar-li temps per expressar les seves preocupacions i inquietuds, quan ha pogut parlar de la seva vida en present, passat i futur, quan ha respectat les seves decisions. Atendre l'espiritualitat de l'altre implica també donar-li reconeixement i mostrar una mirada positiva cap a la seva persona, fer que se senti comprès com a ésser humà amb totes les seves emocions.

Un educador social que vulgui atendre aquesta dimensió espiritual de l'altre primer ha de prendre consciència de la seva pròpia dimensió espiritual. No n'hi haurà prou d'una expertesa tècnica per tenir cura de l'espiritualitat de l'altre si no hem aprofundit en algun moment en les pròpies necessitats en aquest aspecte, és a dir, en les pròpies creences i valors, allò que ens mou profundament, allò que ens fa únics, la pròpia identitat com a persones.

4. Espiritualitat i immigració

La religión como garantía y fundamento de la realidad, es una experiencia que vemos que los inmigrantes repiten reiteradamente en su proceso personal. Parece fácilmente imaginable la situación de alejamiento de todos los contextos en los que la persona, incluso cuando era perseguida en su país o sufría exclusión, sabía quién era y cuál era la realidad. (...) La ruptura con el mundo vital es alejamiento de uno mismo; de uno mismo en cuanto mundo que era allí. La traslación de mundo vital pone a prueba el sujeto, es una experiencia de desnudez y revelación: se desvela quien eres en realidad, fuera del mundo de prescripciones que te habían definido y orientado desde incluso antes de nacer.

(F. Vidal, 2006, p. 166)

4.1. El factor religiós en el fenomen migratori

La religió i la cultura són dos fonaments sobre els quals s'aguanta la vida de gran part de les persones immigrants. Quan una persona deixa enrere tot el que té (família, amics, relacions personals, seguretat, afecte...) per emprendre una nova vida, el que segur que s'emporta és el seu pòsit cultural i religiós, si és el cas. La cultura forma part del moll de l'ós de tota persona, és l'única cosa que sempre s'emporta vagi on vagi. La tradició cultural és el patrimoni dels humils, el tresor dels qui no posseeixen altres riqueses, allò que els fa membres d'una mateixa comunitat.

El llibre *La prueba del ángel*, de Fernando Vidal i Julio Martínez publicat l'any 2006, recull una recerca sobre la presència del factor religiós en el fenomen migratori. A través de les nombroses entrevistes que fan a diverses persones immigrants els autors constaten com l'experiència religiosa narrada pels propis protagonistes és un dels punts que ajuden a comprendre la xarxa que sustenta la integritat d'aquestes persones.

La presència de col·lectius d'immigrants que tenen unes vivències religioses molt significatives ha obligat la nostra societat, marcada per un important procés de secularització, a replantejar i tornar a definir el paper que té la religió tant en la vida de la persona com en l'espai públic. La trobada amb l'alteritat i amb la diferència ha obligat a mirar endins i a redescobrir la religiositat o l'espiritualitat somorta que hi ha en la societat que els està acollint. Les noves relacions estan marcades per l'aparició i la consolidació d'aquests col·lectius de persones que, immigrades, porten amb elles altres cosmovisions i per tant altres símbols, ritus i tradicions. Aquesta realitat està generant un interessant

debat al voltant de quin ha de ser el referent simbòlic predominant en una societat, com s'ha d'articular la convivència entre diferents col·lectius que aporten tradicions culturals i religioses diferents.

Una primera mirada vers la religiositat de l'immigrant està farcida d'estereotips i de prejudicis que moltes vegades no deixen fer el pas per descobrir els punts de contacte que hi ha entre les cultures i les formes de viure l'espiritualitat. Sovint ha preocupat més etiquetar que accedir al problema vital que hi ha dins de la persona. Si el diàleg intercultural es queda situat al marge dels respectius i particulars horitzons de comprensió és una mera il·lusió. Per poder avançar cap a un lloc comú cal partir de les pròpies tradicions culturals, religioses o espirituals i dels propis horitzons de comprensió.

Per a moltes persones la religió és el que ha estructurat el centre de les seves vides i el que ha definit les relacions amb les persones que les envolten. Moltes de les que han hagut d'immigrar troben en la religió l'única cosa que els ajuda articular el sentit de la seva vida, tot i que no sempre ho sàpiguen expressar així.

És convenient pensar sobre aquesta impossibilitat per expressar allò que constitueix un dels pilars de la vida de la persona i veure si es tracta d'una manca de consciència de la seva importància o bé si es qüestió de manca d'habilitats dels professionals per fer emergir aquests aspectes.

La vivència de la religió per a moltes persones immigrants ajuda no només a centrar la seva vida personal sinó també la seva vida comunitària. Poder anar junts a resar, celebrar les festivitats en companyia. La religió esdevé una activitat incorporada a la vida que ocupa un temps i un espai. Això, per a una persona que es troba sola vivint en un món culturalment tan diferent del seu, és molt important.

4.2. Les necessitats espirituals de persones immigrants

Quan els immigrants aconseguen instal·lar-se en el seu nou destí normalment tenen sentiments de soledat, rebuig, cansament. Molts d'ells han passat per experiències realment traumàtiques. La vida interior de qualsevol persona en aquest estat emocional difícilment troba la pau necessària per connectar amb el sentit últim. Acompanyar persones immigrants tenint en compte la dimensió interior o l'espiritualitat vol dir poder treballar aquestes aspectes:

- L'esperança: donar l'oportunitat a les persones immigrants de poder parlar sobre elles mateixes, des de la seva dignitat com a persones, fer-les sentir protagonistes del seu futur, permetre que dibuixin horitzons de vida millor en què

es vegin representades. Alimentar l'esperança és una de les primeres coses que es pot fer per ajudar a recuperar la persona de la seva manca de sentit.

- Amistat o companyia: sentir-se oblidat, no ser important per a ningú, són alguns dels sentiments que poden tenir les persones immigrants. El contacte amb l'educador social, o amb qualsevol altre professional que les acompanya, és sens dubte un dels moments més importants del dia ja que els dóna la possibilitat de ser escoltades per algú. Moltes d'elles provenen de societats o de comunitats en què les relacions personals no estan tan deshumanitzades com en el nostre món occidental i, per tant, el contrast és molt gran. Acollir la persona immigrant com algú que és important per ella mateixa és la primera eina que es pot posar en marxa.

- Companyia de Déu: per a les persones creients, sentir-se acompanyat per Déu és una font de seguretat i d'esperança. Cal saber acompanyar també aquest aspecte de la vida de moltes persones immigrants, que en moments de feblesa poden sentir-se abandonades pel mateix Déu i voler expressar amb ràbia aquest sentiment. Mostrar sensibilitat en aquest aspecte, recordar-los que Déu no abandona mai ningú, que la dignitat de cada persona s'arrela en la seva condició d'imatge de Déu, són idees que poden fer molt de bé a persones creients en moments de grans dificultats.

- Pregària: la pregària pot ser un motiu d'alleujament personal per a persones creients. No es pot desestimar aquesta necessitat que alguns immigrants poden tenir. Cal facilitar, i si fos el cas acompanyar, la necessitat de pregar. La pregària normalment ajuda la persona a prendre distància dels seus mals, a relativitzar la seva situació. Preguar és una manera d'interioritzar, d'anar a buscar el jo més profund.

La pregària és la forma més clara que tenen molts immigrants de fer visible la seva religiositat. És un ritu que fa conscient el seu lligam amb Déu. El contingut de les seves pregàries pot ser de demanar ajuda així com d'agraïment i sempre està vinculat a fets bàsics de la seva vida. La pregària en molts casos els ajuda a marcar els temps, els ritmes vitals. A més de la dimensió personal hi ha la dimensió comunitària de la pregària, que, per a persones amb poca estructuració social, acaba sent una praxi que té un gran valor. Trobar-se amb els amics a la pregària és alguna cosa més que anar a pregar.

La religió, a més de ser la forma de viure l'espiritualitat, és, per a moltes persones immigrades, una activitat que les ajuda a estructurar-se en un entorn personal mancat de les estructures més primordials que tota persona necessita

per viure en pau. La vivència de la religió és vida, és món, és realitat, és fonament moral.

Per a moltes persones immigrades la religió modela i fa intel·ligible el sentit de la seva vida, és el lligam amb el seu passat, amb la seva infantesa, amb la seva família. La religió moltes vegades és el que els vincula més clarament amb la seva cultura i amb la seva identitat.

5. Espiritualitat i salut mental

La salud no se puede alcanzar sólo en un proceso terapéutico. La psicoterapia profunda enseña al paciente un nuevo estilo de vida. La búsqueda de sí no tiene como meta una pretendida «salud», sino transformar el propio camino en meta. No podemos conformarnos con ser funcionales, con ser simples personas educadas, menos podemos aceptar parámetros que sólo nos han brindado insatisfacción y angustia.

(G. Borja, 2007, p. 27)

5.1. Quina mirada?

Un punt de vista predominant en la psiquiatria occidental parla d'una sèrie de causes orgàniques o biomèdiques en tota mena de dificultats relacionades amb la salut mental, i per això és comprensible que s'apliqui la paraula malaltia en aquests casos, que es posen al mateix nivell que les malalties físiques. A més d'aquesta mirada basada en un model mèdic hi ha qui interpreta els comportaments anormals o els pensaments inusuals que caracteritzen la malaltia mental com una dificultat, un terme de gran ambigüitat que a més ens porta a pensar en termes de comportaments i pensaments normals. Aquesta mirada psicològica ens ve a dir que aquests comportaments provenen de mals aprenentatges o de situacions traumàtiques o frustrants.

En contrast amb aquests dos models, la mirada social ens porta a pensar cap a les causes de l'angoixa mental anant més enllà de l'individu. Sense menysprear les possibles causes mèdiques, es tracta de posar l'èmfasi en el paper dels factors socials i ambientals. La malaltia mental no és vista com una qüestió de vulnerabilitat genètica sinó que pot haver estat causada o agreujada per algunes condicions socials o experiències personals.

Les alteracions psíquiques són la conseqüència d'un conglomerat de situacions i les tres mirades anteriorment descrites, conjuntament, ens han d'ajudar a entendre la situació. La línia que separa la salut de la malaltia mental és molt fina i fàcil de traspasar.

5.2. Desencaixament espiritual

Vivim en una societat estressant, exigent, de vegades cruel, que ens marca un ritme de vida canviant, ràpid, pragmàtic, en què la dimensió espiritual té molt poc sentit. Una societat així és clarament un brou de cultiu per a les diverses alteracions mentals. Les malalties mentals poden ser considerades com a crisis provinents de problemes espirituals de la mateixa manera que abans les hem considerat com a problemes mèdics, psicològics o socials. L'espiritualitat ens pot donar un punt de vista molt valuós a l'hora de treballar amb persones que pateixen problemes mentals.

Quan parlem d'espiritualitat estem parlant de significat, de sentit d'objectiu vital, de sentit d'identitat, de sentiment de pertinença, de comunitat, d'estimació per la vida... No és difícil d'adonar-se que bona part de les persones que han estat etiquetades com a «malaltes mentals» tenen afeblides algunes de les característiques que atribuïm a una espiritualitat sana: manca de sentit, dificultats per identificar-se a elles mateixes i de veure el seu lloc en el món, desencaixament amb la comunitat. També és cert que moltes d'aquestes situacions són una conseqüència directa d'una malaltia mental.

Una altra mirada sobre el tema ens porta a afirmar que la malaltia mental és una crisi espiritual causada per una pèrdua o un desencaixament d'algun dels aspectes de la vida que alimenten i reforcen l'esperit humà. De vegades un determinat incident vital, com pot ser la mort de la parella o d'una persona estimada, pot portar a una crisi espiritual profunda, d'altres vegades potser seran diversos esdeveniments viscuts durant un període de temps, com abusos sexuals o violència domèstica, els que poden portar a una crisi sobre el sentit de la vida. Al capdavall, el que ha quedat rosegat en tots aquests casos és l'esperit de la persona i la seva capacitat de reeixir com a tal. Si situem la dimensió espiritual com un dels pilars que configuren l'esser humà, qualsevol dany que es faci a l'esperit provocarà una reacció. Aquesta reacció adversa és la que etiquetem com a malaltia mental.

La coneguda teoria d'Abraham Maslow sobre la jerarquia de les necessitats humanes hauria de ser repensada quan l'apliquem a les societats benestants. Maslow proposava que en la jerarquia de necessitats les més bàsiques són les de subsistència i les més elevades són des d'autorealització i sentit. En una societat com la nostra, en què les necessitats bàsiques normalment estan cobertes, aquesta piràmide s'hauria d'invertir, ja que el benestar a la nostra societat està més aviat relacionat amb l'autorealització i el sentit que no pas amb la subsistència.

Sabem que avui en dia els éssers humans són, per definició, criatures de significat i valor (és a dir d'autorealització). Necessitem un sentit, una finalitat per a les nostres vides. Sense ells acabem malalts o morts.

(D. Zoar i I. Marshall, 2001, p. 17)

Aquesta reflexió sobre la piràmide de Maslow ens fa prendre consciència que moltes persones que viuen en condicions bàsiques molt precàries troben en la seva vida espiritual la força que els permet seguir vivint i sentir-se bé.

5.3. La depressió i l'espiritualitat

La depressió és una de les alteracions mentals més freqüent. L'OMS ha quantificat que entre un 3 i un 5 per cent de la població mundial està afectada per una depressió. S'estima que un 15 per cent de les consultes que atén un metge de medicina general és de quadres depressius emmascarats. A més cal considerar que la majoria de les persones en un moment o altre de la vida passa per una situació de depressió sense haver d'acudir a un professional per poder superar-la. Aquestes dades ja ens indiquen que ens trobem davant d'una malaltia socialment important que en cap cas cal confondre amb la tristesa o el desànim.

Alguns estudis han mostrat que hi ha nivells més baixos de depressió entre persones adultes amb pràctica religiosa activa, ja que sembla que aquesta pràctica ajuda a fer front a les situacions d'estrès. Furness i Gilligan (2010, p. 116) esmenten una recerca de caire qualitatiu portada a terme al Regne Unit amb persones pertanyents a cinc comunitats religioses diferents que patien depressió o bé esquizofrènia i que identificaven la religió, i en especial la pregària, com a elements que les ajudaven tant o més que la psicoteràpia o la medicació.

5.4. Psicopatologia i religió

Jordi Font aborda la relació que es pot establir entre psicopatologia i religió en el seu llibre *Religió, psicopatologia i salut mental*. Davant de la pregunta, que també Freud s'havia plantejat, sobre si l'experiència religiosa és en si mateixa una expressió psicopatològica de la ment humana, Font afirma que en el món modern es detecta patologia amb manifestacions de caire religiós no solament en els individus sinó també com a fenomen social. En moments de catastrofisme social, la visualització de l'amenaça social en forma de «forces del mal»

propicia l'aparició de patologies que oscil·len entre la rigidificació paranoide i la idealització d'un ésser suprem que salva prodigiosament. En moments marcats pel racionalisme, creients i ateus es dediquen a mostrar la raonabilitat de les seves postures evitant entrar en el nucli de la creença religiosa, que no és altre que la relació entre Déu i la persona.

La postmodernitat, la vivència de la religió socialment, es manifesta en dues direccions:

- No hi ha ni ateus ni agnòstics, simplement indiferents respecte a la religió. Les relacions personals que demanen cert compromís, entre aquestes la religió, es veuen com a desestabilitzadores.

- Apareixen equivalents religiosos, alguns de psicopatològics, que satisfan necessitats primàries de dependència i seguretat màgica. N'hi ha que arriben a ser de caire destructiu i tenen trets totalment i parcialment sectaris.

Al llarg de la història, Font destaca dues postures clau pel que fa a les relacions entre religiositat i manifestacions psicològiques:

- Els animistes i espiritualistes: parteixen de la dualitat cos-esperit. Les manifestacions religioses no poden ser vistes des de la dimensió psicològica sinó des de l'espiritual. Intentar comprendre el fet religiós des de la psicologia és una quimera, o fins i tot una heretgia.

- El neopositivisme científic: a partir de la constatació que molts continguts religiosos es presenten en forma de clíniques psicopatològiques es planteja la pregunta de si tota experiència religiosa no seria res més que una manifestació psicològica de trastorns mentals.

Freud s'havia plantejat la qüestió de si el fenomen religiós era en si mateix un fet psicopatològic o bé era una realitat que transcendia la possibilitat de ser abordat des d'una perspectiva científica. Va acabar establint dues possibilitats bàsiques en la psicopatologia religiosa:

- La neurosi social religiosa que s'expressa en les observances
- La il·lusió «quasi» delirant del creient que són les creences.

L'origen social de les creences vindria de la necessitat de l'home de defensar-se contra els poders prepotents de la natura. L'home sent la necessitat de protecció paternal enfront la natura i atribueix als déus la capacitat d'espantar allò que l'atemoreix, de consolar l'home davant el destí imprevisible i de donar

preceptes morals que protegeixen. Al darrere de tota imatge de la divinitat hi ha la idea del pare, que d'una banda atemoreix i de l'altra inspira afecte i admiració.

L'experiència religiosa és una il·lusió quasi delirant, els desitjos religiosos són il·lusions dels desitjos més antics, intensos i punyents de la humanitat. Al contrari que les idees delirants, que apareixen en oberta contradicció amb la realitat, el que fa la il·lusió de la creença és «prescindir» de la seva relació amb la realitat.

5.5. Salut espiritual

La salut mental i la salut espiritual són una expressió unitària de la vida de la persona. Seguint el que proposa J. Font, podem pensar uns indicadors de bona salut espiritual, prenent com a base la salut mental, que serien:

- Capacitat de reaccionar davant de les dificultats adaptant-se a la nova situació i mirant el bé dels altres. O, en el cas que la situació ambiental no sigui sana, no adaptar-se; ans al contrari, procurar canviar-la.
- Seguir un procés continu de creixement espiritual tota la vida, sense acceptar aturar-se o quedar-se instal·lat fent regressions.
- Capacitat de generar aportacions originals creatives però no destructives.
- Progressar en la pròpia autonomia mental, que és compatible amb una plena dependència de Déu. Assolir un criteri propi i una consciència que hagi assimilat –no homologat– les normatives que regeixin el propi comportament.
- Integrar tots els aspectes personals en una unitat que abasti la vida sencera, fins i tot la pròpia mort, de manera que aquesta sigui el seu compliment.
- Establir relacions interpersonals positives i satisfactòries, tant per al subjecte mateix com per als altres, desplaçant els propis interessos a favor dels interessos dels altres.
- Trobar goig en la prossecució dels objectius que hom es proposa, encara que no s'hi arribi a reeixir.

(J. Font, 2006)

Amb tot, hi ha experiències religioses que acaben desencadenant certes psicopatologies. Font (1999) en descriu a bastament en el seu llibre les següents:

a) Psicosis:

- Experiències delirants pseudomístiques de caire profètic, catastròfic o messiànic.

- Actituds d'exaltació, maníacques i hipertròfiques de caire expansiu. Són alguns dels trastorns que entren a formar part de fonamentalismes, fanatismes, dogmatismes o sectarismes.

- Depressions greus malenconioses.

b) Trastorns de la personalitat:

- Trets narcisistes de la personalitat: viuen una espiritualitat molt centrada en ells mateixos.

- Trastorns histèrics de la personalitat: sovint són difícils de diagnosticar i de diferenciar d'experiències religiosament sanes.

- Personalitats obsessives: caracteritzades pels dubtes, incerteses, indecisions, repetició de rituals màgics, pateixen escrúpols religiosos.

c) Síntomes i estats depressius: cal considerar que hi ha experiències religiosament sanes que s'expressen amb símptomes depressius.

5.6. Per a una bona salut mental

Una persona amb bona salut mental és una persona capaç de fer front i gaudir de les relacions de treball, familiars i socials, de gaudir de la vida i sobreviure al dolor, a la decepció i a la tristesa. Es tracta d'un sentit positiu de benestar i d'una creença subjacent a la nostra pròpia vàlua i a la dignitat i el valor dels altres. Les necessitats lligades a la salut mental estan relacionades amb diverses situacions de la vida quotidiana que tenen lloc a casa, a la feina, al barri, a la comunitat religiosa, a la presó, a l'hospital.

Una situació positiva per a la salut mental depèn de si la persona se sent respectada, inclosa i segura, o bé marginada, atemorida i exclosa. Hi ha una varietat de factors que poden influir en el nostre benestar mental: l'herència genètica, les experiències de la infància, esdeveniments de la vida, la capacitat de l'individu per fer front a les situacions i els nivells de suport social.

Altres factors socioeconòmics i culturals també influeixen en la salut mental, per exemple un habitatge adequat, ocupació, seguretat financera, accés a atenció mèdica adequada. Gènere, ètnia, classe social i edat també són crucials per a la salut mental. A més, el racisme, l'homofòbia i altres formes de discriminació poden ser una causa subjacent dels problemes de salut mental.

6. Acompanyar espiritualment les persones grans

Les persones grans tenim dret a assegurar la dignitat en les condicions de vida i habitatge afavorint la seguretat i el benestar físic, moral, psíquic i espiritual, així com una atenció de qualitat.

(Carta dels drets i deures de la gent gran a Catalunya, 2007)

6.1. Fer-se gran

El sentit que donem a la vida es forma i es redefineix en relació amb les transicions vitals que experimentem. Els canvis, ja siguin voluntaris o involuntaris, previsibles o sobrevinguts, ens afecten profundament, i adaptar-se a les noves situacions vitals sempre requereix un procés que ens ha de portar cap a una acceptació de la nova realitat. En tot procés d'adaptació a una nova situació vital hi ha moments de dubte, de desesperació, d'angoixa, d'il·lusió i de recerca de sentit.

Tothom, independentment de la seva edat, necessita donar sentit a la vida, sentir la seva pròpia identitat i tenir l'oportunitat de gaudir de les seves relacions personals. Les necessitats espirituals no desapareixen amb el pas dels anys, ben al contrari, es veuen influïdes per experiències pròpies de l'edat com la pèrdua o la consciència d'estar al final de la vida.

Considerar que la qualitat de vida a la vellesa es basa a tenir una bona salut i un estat físic acceptable és clarament un tòpic que precisament en aquesta edat és més difícil d'aconseguir. La felicitat i el benestar personal van més enllà del benestar físic i psicològic. Un informe d'un grup d'experts de l'Organització Mundial de la Salut sobre el tractament de malalts amb càncer, publicat l'any 1990, assenyalava la dimensió espiritual com un dels components de la salut integral.

Aquells aspectes de la vida humana que tenen a veure amb experiències que transcendeixen els fenòmens socials. No és el mateix que religió. L'aspecte espiritual de la vida pot ser vist com un component integrat amb els components físics, psicològics i socials. No és el mateix que religió per bé que per a moltes persones la dimensió espiritual de les seves vides inclou un component religiós.

(OMS, 1990)

No tenir satisfetes les necessitats físiques o psicològiques pot portar patiment, i el mateix passa quan les necessitats espirituals no són tingudes en compte. Respecte a aquestes necessitats espirituals hi ha poques eines que ens

ajudin a detectar-les, i a la vegada no queda clar a què ens referim. Caldria partir d'una definició oberta que parlés de les necessitats de les persones, creients o no, a la recerca d'un creixement espiritual, d'una veritat essencial, d'una esperança, del sentit de la vida i de la mort, o que encara desitgen transmetre un missatge a la seva vida.

L'espiritualitat, com tants altres aspectes de la vida, s'experimenta i s'expressa de diferents maneres al llarg del cycle vital. Algunes necessitats espirituals que potser han estat latents al llarg de la vida acostumen a manifestar-se durant la vellesa. Podem relacionar un envelliment positiu amb els següents eixos que tenen un clar vincle amb la dimensió espiritual de la persona: la gratitud, el perdó, l'esperança, la bondat, la generositat i l'alegria.

Per afavorir una vida espiritualment positiva en l'etapa final de la vida podem considerar els següents aspectes:

- Trobar intimitat i relacions. Tots necessitem ser coneguts i respectats pel que som, malgrat les nostres imperfeccions i limitacions. La nostra dignitat personal és independent de la condició física o psíquica que tinguem. Un aspecte essencial del fet de ser humans és la necessitat que tenim de relacionar-nos amb els altres. Tothom necessita tenir gent amb qui comentar o discutir els problemes i les esperances. Això pot ser problemàtic per a algunes persones grans que han anat perdent els seus companys i amics o que estan vivint sols allunyats de les seves famílies. De vegades les comunitats són llocs inhòspits on viure, especialment quan no estàs en les millors condicions per poder tenir-hi una participació activa.

Relacionat amb aquest aspecte tenim la recerca de l'esperança. L'esperança és essencial per a la vida i és un dels ingredients essencials del que podem entendre per benestar.

- Superar la pèrdua o la discapacitat. Un dels grans temors de la gent gran és perdre la independència i passar a viure dependent dels altres, de vegades veritables desconeguts. La independència de fet és un dels grans mites de la nostra societat. Som éssers interdependents al llarg de tota la nostra vida. Un dels reptes en aquesta etapa de la vida és transcendir l'experiència de la pèrdua i trobar-se a gust amb aquesta major dependència dels altres mentre es manté la individualitat que ens fa ser qui som.

- Trobar un significat final. És el punt en què es revisa la pròpia vida i es reconsideren moltes coses. De vegades és difícil fer les paus amb alguns aspectes de la pròpia vida. La vellesa ens dóna l'oportunitat d'afirmar, remarcar,

veure qui som a la llum del que hem estat, del que hem experimentat i del que hem après al llarg de la vida.

Les activitats de reminiscència avaluativa són especialment adients en aquests moments de la vida. En aquestes dinàmiques s'acompanya la persona gran, a través dels seus records, a tancar determinades situacions vitals que els han fet patir, a fer les paus amb si mateixes, a tancar ferides emocionals o espirituals, en definitiva a donar sentit a la seva vida, especialment en aquells aspectes que els fan patir més en aquesta etapa final.

Algunes persones grans poden tenir la sensació que la seva vida ja no té sentit. Jubilades, durant l'època de pujar la família han abandonat algunes aficions o compromisos que abans donaven sentit a les seves vides. Massa vegades el punt de vista de la gent gran no és tingut en compte a la societat i es veu el col·lectiu de forma negativa o estereotipada. Cal afirmació, des d'un punt de vista col·lectiu i individual, per dir que les seves vides són valuoses i valorades.

Molt relacionat amb l'anterior hi ha la necessitat de celebració. Celebrar les consecucions personals ens ajuda a tots a reforçar el que som i a millorar la nostra autoestima. La gent gran també necessita poder celebrar les seves consecucions i fer-ho en companyia, sentint-se membres d'una comunitat.

L'increment de la fragilitat, la vulnerabilitat i la proximitat de la mort fan aparèixer sentiments, pensaments i dubtes sobre el que és fonamental en la vida, per exemple: ha valgut la pena la meua vida? Cal poder confirmar que aquestes creences fonamentals que han estat presents al llarg de la vida, en aquests moments són tan significatives com ho van ser en algun moment del passat. Aquesta conformació pot ser especialment difícil en persones que han perdut la memòria.

Totes aquestes necessitats espirituals estan interconnectades. Si no tenim intimitat i bones relacions personals difícilment podrem celebrar res, l'afirmació del valor de la vida està relacionada amb la possibilitat de reconèixer que ha tingut sentit. La vivència de la pròpia dimensió espiritual serveix clarament per poder tenir una experiència positiva de la senectut.

6.2. Els canvis i les pèrdues

Els canvis que experimentem al llarg de la vida ens fan deixar enrere algunes coses i al mateix temps ens obren la porta cap a situacions totalment noves. Aquesta és l'experiència del creixement en cada etapa de la vida. A la vellesa no és diferent. Les persones grans han d'afrontar algunes crisis pròpies del seu moment vital:

- Crisi d'identitat: aquesta crisi, tan pròpia de qualsevol transició vital, es concreta en les persones grans en una nova imatge d'elles mateixes afectada per les diverses pèrdues que han anat acumulant, tan físiques com relacionals. Això fa que algunes persones grans busquin la seva identitat en el passat, aferrant-se a una imatge d'elles mateixes inexistent.

- Crisi d'autonomia: el deteriorament físic és difícil d'acceptar en una societat en què predominen els valors de la independència, la productivitat, i tot el relacionat amb l'acció. La temptació a deixar-se portar i el sentiment de ser una càrrega per als altres pot aparèixer fàcilment.

- Crisi de pertinença: el sentiment d'inutilitat pot aflorar en les persones grans ja des del moment de la jubilació. Deixar de pertànyer al nucli fort de la societat és una pèrdua important.

Moltes persones grans han de tornar a trobar sentit a la seva vida. La «mort» de la persona adulta i el «naixement» de la persona gran és una crisi que, com tantes altres vegades a la vida, va associada a la manca de sentit. També en aquest moment caldrà fer un recorregut d'interiorització per descobrir els nous reptes que proposa la vida i dotar-los de sentit existencial. Només d'aquesta manera es podrà viure de forma espiritualment sana el procés de pèrdua i de sofriment que sempre acompanya aquesta nova etapa vital.

6.3. Al final de la vida

La manera d'afrontar la mort és un tema clarament marcat per la cultura. La vivència individual del dol sempre està inserida en uns patrons culturals determinats. En l'àmbit sanitari hi ha força sensibilitat sobre la necessitat de poder donar als pacients la possibilitat de viure aquests moments d'acord amb allò que dóna sentit a les seves vides.

És important saber què és un bon acompanyament a la mort per a la persona que tenim al davant. La Direcció General d'Afers Religiosos de la Generalitat

de Catalunya l'any 2005 va publicar una guia per al respecte a la pluralitat religiosa en l'àmbit hospitalari amb la intenció d'afavorir bones pràctiques entre els professionals sanitaris relacionades amb les creences dels seus pacients.

Tenir presents algunes de les següents preguntes pot ajudar l'educador social en les converses que mantingui amb una persona gran que està encarant el darrer tram de la seva vida:

- La persona té control sobre el que li està passant i sobre els seus efectes?
- Qui té cura dels seus afers?
- On pot demanar ajuda i què espera dels altres?
- Quina importància tenen les seves creences en aquest moment?

Si l'empatia és una actitud que sempre cal posar en pràctica, quan l'interlocutor és una persona fràgil l'escolta empàtica té una força impressionant ja que trenca la soledat i l'aïllament, integra a la comunitat, il·lumina els sentiments de foscor i satisfà la necessitat de ser reconegut. L'escolta empàtica genera salut espiritual en la persona.

6.4. Acompanyament holístic

Acostar-se a l'altre com un tot, de forma integral i no parcial, és el que es pretén des d'un model holístic. Des de les professions socials tradicionalment s'ha apostat per aquest estil d'apropament a l'altre, és a dir, atenent conjuntament totes les seves dimensions: física, social, psicològica, emocional i també espiritual. Aquesta mirada integral és força freqüent trobar-la en l'àmbit dels professionals de la salut i d'una manera molt especial en els equips dedicats a cures paliatives.

La mirada holística ens allunya d'una mirada massa centrada en la deficiència per acostar-nos a mirar l'altre des de les seves capacitats i possibilitats.

En realidad, para intervenir holísticamente se requiere recuperar la visión integral, hay que ir contra corriente respecto a la mentalidad contemporánea, que va por el camino de la fragmentación y la super-especialización. El profesional de hoy tiende a perder de vista que detrás de cada problema o «patología social» está la totalidad de un sujeto.

(J. C. Bermejo, 2004 p. 43)

D'acord amb Bermejo, acompanyar una persona gran des d'una perspectiva holística vol dir ajudar-la a atendre la seva salut física, a tenir cura del seu cos dintre de la seva precarietat, igualment implica atendre la seva salut mental, la seva capacitat de decidir. La dimensió relacional de la persona també ens interessa des d'aquesta visió integral, i aquesta dimensió implica d'entrada una bona relació amb un mateix, amb el propi cos, que sigui la base d'una bona relació amb els altres, reconeixent el caràcter interdependent que tots tenim i que va més enllà de la independència i de la dependència. La dimensió emocional de la persona és especialment rellevant en moments de pèrdua, per això és important acompanyar també en la gestió i l'expressió dels sentiments. Finalment, és imprescindible tenir en compte també la dimensió espiritual, és a dir, el coneixement dels propis valors, la pregunta pel sentit, l'adhesió o no a una religió que doni una perspectiva alliberadora, allunyada de fanatismes i moralitzacions.

És molt important no perdre de vista aquests recursos personals lligats a la dimensió espiritual ja que són fortaleces que la persona pot posar en joc a l'hora d'afrontar el tram final de la seva vida. Convé esbrinar a través de la mateixa persona o a través de familiars i amics de quina manera alimenta la seva vida espiritual. La música, l'art, la pertinença a un grup religiós, o innumerales petites coses que donen sentit a la vida poden ser elements clau a l'hora d'atendre una persona gran.

Un estudi de Catalina Gago (2002) mostra que les persones ancianes institucionalitzades recorren a la religió com a estratègia per afrontar les dificultats pròpies de la institucionalització. La recerca mostra com els ancians més serens acudeixen menys a la religió que els que estan en estats més depressius. Amb tot, considera que la religiositat hauria de tenir-se en compte pel seu caràcter preventiu o protector en la planificació d'activitats a les institucions. De l'estudi que va portar a terme es pot concloure que malgrat la dificultat que hi ha per mesurar la influència de la dimensió espiritual o religiosa, no se'n pot negar l'impacte que té per a l'ésser humà i especialment per a la gent gran.

Resum

Tenir en compte la dimensió espiritual de la persona com un aspecte més dels que habitualment es tenen en compte en les professions d'ajuda és una qüestió que en el nostre àmbit cultural encara està poc desenvolupada. N'és una prova evident, en el camp de l'educació, que en cap dels plans formatius dels professionals es prevegi explícitament aquest aspecte de la persona.

En aquest mòdul didàctic ens hem acostat a les necessitats espirituals de diferents col·lectius d'usuaris dels serveis socials amb la finalitat d'aprendre de quina manera podem integrar la cura per la dimensió interior, per les necessitats no materials, en la pràctica professional.

Un grup de professionals que treballa amb infància fa poc va redactar un manifest per reivindicar la necessitat de treballar des de les necessitats no materials dels nens i nenes. No es tracta de necessitats supèrflues sinó d'un aspecte essencial de la persona que ha de créixer, madurar i ser atesa com qualsevol altre. La constatació de la importància de la dimensió espiritual en els infants ja estava present en la declaració dels Drets de la Infància de 1989.

El col·lectiu de persones que viu al carrer hem vist que té, per les seves circumstàncies, una gran necessitat de donar sentit al que li està passant. L'experiència de la marginació, de la soledat, de l'oblit té associades a les evidents necessitats materials (llar, menjar, vestir, higiene) importants necessitats espirituals, relacionades amb la identitat, la pertinença, l'estimació, l'autoestima. Treballar amb aquest col·lectiu de persones demana a l'educador una gran dosi d'empatia, de proximitat i de respecte. Moltes d'aquestes persones, a més, han desenvolupat o han recuperat uns sentiments espirituals o religiosos que les ajuden a omplir de sentit el seu dia a dia i la seva història.

En el cas de les persones immigrades ens trobem que moltes d'elles vénen amb un bagatge espiritual i religiós molt ric, fruit de societats en que la secularització encara no està tan estesa com aquí. Aquestes persones troben en la seva pertinença i en la seva pràctica religiosa molts elements que les ajuden a reconstruir la seva vida en un context aliè. La religió, a més de ser un fonament de sentit, és a la vegada una pràctica que els omple el temps i els marca ritmes i sobretot té una dimensió comunitària important. La religió és també allò que els lliga amb la seva pàtria, amb la seva cultura, el que els recorda la seva identitat.

La salut mental és un dels àmbits d'intervenció que avui més preocupa. Des d'una concepció social de la salut sembla clar que alguns dels problemes de salut mental poden estar alimentats precisament per manca de salut espiritual. El buit existencial que algunes persones poden viure a causa de l'estrès que provoca el ritme de la vida podria estar a la base d'algunes formes de depressió o esquizofrènia. Salut mental i salut espiritual tindrien, doncs, alguns punts en comú.

Finalment ens fixem en el col·lectiu de persones grans. El tram final de la vida és un dels moments en el qual es remouen més els sentiments i el sentit. Tota una vida plena d'activitat costa de ser transformada en una vida en què el sentit s'ha de situar en altres aspectes no relacionats ni amb l'activitat profes-

sional, ni amb la tasca de fer créixer fills, ni amb la centralitat social. Reconvertir-se és imprescindible sempre que hi ha un canvi vital, però a la tercera edat aquest és un repte important que afecta el nucli més íntim de la persona, allà on es desenvolupa l'espiritualitat. A més això té un paper extraordinàriament important en casos de malalties o de persones que estan realment al final de la vida.

Bibliografia

- Arrels Fundació** (2004). *La casa de la lluna: viure al carrer*. Barcelona: Cristianisme i Justícia.
- Bermejo, J. C.** (2004). *La relación de ayuda a la persona mayor*. Santander: Sal Terrae.
- Bermejo, J. C.** (2005). *Sufrimiento y exclusión desde la fe: espiritualidad y acompañamiento*. Maliaño: Sal Terrae.
- Borja, G.** (2007). *La locura: manifiesto psicoterapéutico*. Vitoria: La Llave.
- Carbonell, A.** (2012). Interior i...què? *RE*, (70), 29.
- Castillo Arenal, T.** (2009). *Déjame intentarlo: la discapacidad: hacia una visión creativa de las limitaciones humanas*. Barcelona: Ceac.
- Catalunya.** (2004). *Carta de drets i deures de la gent gran de Catalunya*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Benestar i Família.
- Colectivo Zotikos** (2010). *Alterando la discapacidad: manifiesto a favor de las personas*. Barcelona: Editorial UOC.
- Cots, J., Lázaro, A., Puiggalí, A., Vilar, J. i Urmeneta, M.** (2010). Manifest de Montserrat. Les necessitats no materials de la infància, fonament de la seva protecció. *Revista d'Educació Social*, (44), 126.
- Font i Rodon, J.** (1999). *Religió, psicopatologia i salut mental: introducció a la psicopatologia de les experiències religioses i de les creences*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Font i Rodon, J.** (2006). *Espiritualitat i salut mental: una aproximació psicològica*. Barcelona: Fundació Joan Maragall.
- Fortuny, R. i Bennàssar, B.** (1996). *Exclosos... per què?: Engrunes, una experiència integradora*. Barcelona: Claret.
- Fortuny, R. i Genovard Clar, J. J.** (1997). *Els coixos caminen: engrunes, per una cultura de la no- exclusió*. Barcelona: Claret.
- Furness, S. i Gilligan, P.** (2010). *Religion, Belief and Social work*. Bristol: The Policy Press.
- Gago, C.** (2002). La religión como estrategia de afrontamiento usada mayoritariamente por los ancianos institucionalizados. A: B. Lorente (comp.). *El hecho religioso y la ayuda social* (p. 189). Colombia: Humanizar.
- HAL** (1990). *Sonrisas de Dios entre los marginados*. Madrid: Ed. San Pío X.
- Koening, H. G.** (1998). *Handbook of religion and mental health*. San Diego: Academic Press.
- Mathews, I.** (2009). *Social work and spirituality*. Exeter: Learning Matters Ltd.
- Ní Raghallaigh, M.** (2011). Religion in the Lives of Unaccompanied Minors: An Available and Compelling Coping Resource. *British Journal of Social Work*, 41, 539.
- Osborn, C.** (1999). *The reminiscence handbook*. Londres: Age Exchange.
- Rogers, C.** (1996). *El proceso de convertirse en persona*. Barcelona: Paidós.
- Swinton, J.** (2002). Spirituality and the Lives of People with Learning Disabilities. *Tizard Learning Disability Review*, 7(4), 29.
- Vanistendael, S.** (2003). *Resiliencia y espiritualidad*. Ginebra: Bice.
- Vidal Fernández, F. i Martínez Martínez, J.** (2006). *Religión e integración social de los inmigrantes: la prueba del ángel*. Valencia.

Zohar, D. i Marshall, I. N. (2001). *Inteligencia espiritual: [la inteligencia que permite ser creativo, tener valores y fe]*. Barcelona: Plaza & Janés.

Capítol IV

Les tradicions religioses i l'acció social

Introducció

Les diferents religions representen camins diversos que afavoreixen l'experiència de Déu, i quan són viscudes a fons, totes propicien la transformació de les persones cap a estadis de bondat. En el si de les societats, les religions tenen un paper de cohesió social apuntant sempre cap a una ètica de màxims. En totes l'ésser humà és vist com un absolut obert al misteri i totes fan experimentar el caràcter sagrat de la vida, la gratuïtat de l'existència i el lliurament gratuït als altres. En aquest sentit les tradicions religioses ajuden a formar una realitat no dual en la qual tots estem connectats amb tots, ja que un suport bàsic impulsa a la comunió des del respecte a la diversitat. I també treballen per l'alliberament i el descentrament del jo, afavorint l'empatia cap a l'altre. Quan l'experiència religiosa és autèntica mai no és individualista sinó relacional.

El present mòdul didàctic s'endinsa en les tres tradicions religioses amb més presència al nostre territori, cristianisme, islam i budisme, per esbrinar com es planteja l'acció social des de cadascuna. En les tres tradicions proposades l'atenció a les persones necessitades és un valor central, tot i que la concreció de com es porta a terme aquesta ajuda adquireix matisos ben diferents, marcats per la tradició i també per l'arrelament d'aquestes religions en el territori.

Totes les religions, de fet, tenen en el seu eix central la cura de l'altre, la compassió, l'ajuda, la mirada cap a la persona amb necessitats. Totes les religions comparteixen el que l'ONU ha assumit com a principis fonamentals per a una ètica mundial:

- Tot ésser humà ha de ser tractat de manera humana: respectar la vida, la dignitat, la individualitat i la diferència.

- Allò que no vols que et facin els altres, no els ho facis tu.

Objectius

1. Conèixer la centralitat de l'acció social en el marc del cristianisme.
2. Comprendre el concepte d'almoïna en el marc de l'islam.
3. Aproximar-se a la idea budista de compassió.
4. Establir relacions entre les diferents formes d'aproximació a la persona necessitada que es proposen des de les tradicions religioses.

1. L'acció social en el budisme

Que cese el dolor en todo el mundo. Que sea desterrado de los hombres, de las cosas, de todo lo que vive. Que cada uno de los seres que poseen por sí mismos, o lo han tomado, el sentido incompleto de todo, quisiera estar en paz y en la salud.

Que los desnudos sueñen con vestidos de muchos colores; y los mendigos, con buena comida; y todos, con dinero para poder comprar bebidas y joyas de todas las clases y así ser felices.

(Pregària del budisme mayahana extreta de F. Cebolla i J. Sierra, 1968, p. 73)

1.1. La solidaritat universal

Buda va preocupar-se sempre d'ajudar els altres i de donar-los almenys un consol. No feia miracles ni guaricions extraordinàries però manifestava una autèntica misericòrdia per tothom. Buda ajudava les persones desvalgudes que acudien a ell, a causa d'algun sofriment, a trobar el camí que havia de conduir-los a la pau i a la tranquil·litat del seu esperit. Això mateix és el que recomanava als seus seguidors tal com explica aquesta antiga història:

- És veritat –va preguntar Buda als seus deixebles– que aquest monjo està malalt?

- Sí, senyor,

- De què pateix?

- De mal d'entranyes, senyor.

- Hi h algú que en tingui cura?

- No, senyor.

- Per què no en teniu cura vosaltres?

- Perquè no ens serveix per a res, senyor, és per això que no en tenim cura.

- Monjos, vosaltres no teniu ni pare ni mare perquè tinguin cura de vosaltres, si no teniu cura uns dels altres, qui en tindrà cura? Qualsevol de vosaltres, monjos, que vulgui tenir cura de mi, que tingui cura del seu germà malalt.

(Extret de J. Leita, 1991, p. 44)

L'autèntic budista ha de tenir compassió dels altres i dedicar-se a tenir cura de tothom per una consciència radical de comunitat humana i de solidaritat

universal. La «caritat» budista no està fonamentada en premis o recompenses transcendents, sinó que es basa en el deure immanent i en la percepció radical de la igualtat absoluta de tots els éssers humans. Buda crida a la compassió i a l'ajuda als altres de la mateixa manera que en l'inici del seu procés d'il·luminació va sentir ell mateix aquesta crida.

L'autèntic seguidor del Buda viu una solidaritat universal amb tots els éssers humans i contingents, no fa excepcions ni es reclou en una petita comunitat d'elegits. L'autèntic budista no veu glòria més enllà del lliurament absolut de la seva pròpia personalitat com a ofrena a tots els éssers de la creació als quals se sent universalment unit. No espera recompenses ni transcendents ni immanents. Els monjos budistes només prenen per a ells mateixos allò que els és imprescindible per viure i donen la resta de les ofrenes que reben a la gent necessitada.

El veritable seguidor de Buda sap que ha de fer tot el que pugui per a les persones que, preses pel desig i la passió, són incapaces de fer res per al seu propi bé.

1.2. La compassió

Totes les grans religions del món destaquen la importància de l'amor i la compassió. La tradició budista parla de diferents nivells d'assoliment. La compassió fonamental (*nying-je*) s'entén en termes d'empatia, és a dir, la capacitat d'entendre i compartir el sofriment dels altres. Això genera un sentiment de proximitat amb els altres. Aquest primer nivell de compassió no és més que un mitjà per assolir un nivell més profund que ha de portar cap a una gran sensibilitat envers el sofriment aliè i a un sentit de responsabilitat cap als que pateixen. És el que en el budisme tibetà es coneix com a «gran compassió» (*nying-je-chenmo*).

El nivell superior de compassió és un horitzó, un objectiu cap al qual és convenient caminar, sabent que és molt difícil d'assolir plenament. Un recordatori constant contra l'egoisme que diu que de res serveix ser amable i generós si se'n desprèn alguna cosa a canvi, que les accions motivades pel desig de crear-se un bon nom són egoistes, encara que semblin actes de bondat. El Dalai-Lama alerta del risc que la compassió acabi anul·lant el veritable sentiment interior:

No nego que se'ns puguin plantejar veritables problemes quan ens con-sagram a l'ideal de la compassió. En el cas del científic que no gosa a continuar la direcció que ha pres el seu treball, el fet d'abandonar-lo pot comportar greus con-

seqüències per a ell i per a la seva família. Igualment, tots els que es dediquen a professions relacionades amb l'assistència –medicina, obra social, etc.– o fins i tot els que tenen cura d'algun familiar a casa, poden sentir-se tan esgotats per la responsabilitat que les circumstàncies els acabin aclaparant. L'exposició constant al patiment, juntament amb la sensació ocasional de no rebre cap atenció per part dels altres, pot provocar sentiments d'impotència i fins i tot de desesperació. O poden dur a terme accions generoses vers els altres pel fet de fer-les, executant accions necessàries com si res. Quan no s'hi posa remei, això pot provocar la insensibilitat cap al sofriment. Si es dona aquest cas, el millor és distanciar-se durant un breu període de temps i fer un esforç deliberat per desvetllar de nou la pròpia sensibilitat.

(Dalai-Lama 2000, p. 143)

1.3. El sofriment

Que l'home sigui lliure del plaer i que l'home sigui lliure del dolor; car no tenir plaer és sofriment i tenir dolor és sofriment. No estiguis, per tant, lligat al plaer car la pèrdua del plaer és dolor. No existeixen cadenes per a l'home que està més enllà del plaer i del dolor.

(Dhammapada, 210-211)

El sofriment i el dolor formen part del nucli de la doctrina budista. Reconèixer les limitacions humanes va ser el que va fer iniciar un camí cap a la il·luminació al príncep Gautama. Així doncs, no és estrany que tot el budisme giri, amb tota naturalitat, al voltant de la idea de sofriment i de com evitar-lo. L'experiència del sofriment i del dolor, inalienables de la vida, són a la vegada el que ens connecta als altres. De sofriment n'hi ha d'evitable: guerres, pobresa, violència, etc., i d'inevitable: malaltia, vellesa, mort.

També provoca sofriment el fet d'haver d'enfrontar-se a allò que no desitgem, que ens prenguin allò que tenim o el fet de no obtenir el que desitgem. Hi ha el patiment provocat per la incertesa, per no saber quan i com haurem de fer front a l'adversitat i fins i tot hi ha patiment després d'haver aconseguit l'objectiu pel que estem lluitant, per manca de satisfacció. Totes aquestes formes de patiment són essencialment inevitables, però, tal com afirma el dalai-lama:

Això no significa que no puguem fer res per evitar-les. Ni tampoc pretenc suggerir que no estiguin relacionades amb el tema de la disciplina ètica. És cert que, segons el budisme i altres filosofies religioses índies, el sofriment es considera

una conseqüència del Karma. Tanmateix és totalment fals suposar –com fa molta gent, tan orientals com occidentals– que això significa que tot el que fem està completament determinat. I encara menys pot ser una excusa per no sentir-nos responsables de qualsevol situació que hàgim d'afrontar.

(Dalai-Lama 2000, p. 150)

En tot hi ha causa i efecte, efecte i causa. Davant del patiment inevitable no és correcte quedar-se de braços plegats. El Karma com a acció aporta la idea de responsabilitat i també d'esperança. Lluny de ser impotents hi ha moltes coses que es poden fer davant la manera d'experimentar el sofriment. L'actitud que tenim davant del sofriment altera de forma significativa la manera com l'experimentem.

L'ideal budista se centra a aprendre a acceptar les dificultats de la vida. És impossible evitar les circumstàncies que provoquen les dificultats, però és la reacció que les persones tenen davant d'aquestes dificultats el que pertorba la seva pau interior. Aprendre a tenir paciència davant de les dificultats és el primer pas per que aquestes deixin de fer patir.

Buda predicava que el sofriment està lligat al desig i que la manera d'eliminar el sofriment consisteix en la supressió de tots els desitjos que en realitat en són la causa. Ell mateix com a home havia fet l'experiència de l'abolició dels desigs i per això parla d'aquesta experiència com la única que pot alliberar l'home de la realitat del patiment.

1.4. Budisme i compromís social

Per nombrosos que siguin els éssers,
faig el vot d'alliberar-los a tots del dolor.
Per nombroses que siguin les foscores,
faig el vot d'il·luminar-les totes.
(Pregària del budisme zen)

El nostre món occidental té sovint una visió del budisme que no es correspon amb la realitat. Predomina la imatge que el budisme és una religió que es gira d'esquena al món quotidià per concentrar-se exclusivament en la vida contemplativa o en pràctiques internes sense relació amb la vida diària i amb els problemes de la gent comuna.

És cert que durant molts segles el budisme ha estat una religió eminentment monàstica. La pràctica de la meditació, l'estudi dels sutres i dels ritus religiosos

han estat reservats als monjos en totes les tradicions i en tots els països budistes asiàtics. La funció dels laics estava determinada per la pràctica dels cinc preceptes, per les donacions i la devoció a la sangha (orde monàstica) i poc més. Encara que la tradició de les escriptures parla de quatre tipus de practicants budistes (monjos, monges, laics, laiques), l'ideal de vida ha estat tradicionalment el monàstic. La vida del monjo que viu en un monestir separat del món, entre monjos o monges del mateix sexe, sense la pressió de la subsistència diària, és molt diferent de la vida dels laics que han de lluitar cada dia amb innumbrables dificultats relatives a la família, a la feina, a la situació social i política, etc.

Tanmateix, el concepte mateix de «compromís social», tal com l'entendem a Occident, és aliè a la tradició budista asiàtica tradicional. Compromís social vol dir compromís de lluitar pels drets socials dels individus. I la noció de drets individuals té l'origen en la Revolució Francesa i en la Declaració Universal dels Drets Humans, que marca la fi d'un feudalisme de facto i el començament de la modernitat a Europa i al món. A la majoria dels països budistes asiàtics no han tingut encara una cosa semblant a la Revolució Francesa i, tot i que la Declaració dels Drets Humans és actualment de validesa universal, la major part dels països budistes asiàtics segueixen vivint de fet en una estructura social gairebé feudal. Els mateixos ordes monàstics budistes segueixen funcionant també com a estructures feudals.

L'arribada del budisme a Occident dona lloc actualment a una nova forma de viure l'espiritualitat budista. Encara que els ensenyaments i les pràctiques transmeses a Occident siguin les mateixes que els mestres orientals van rebre en el si de la seva societat, l'arrelament d'aquests ensenyaments es barreja amb una història i una idiosincràsia que provoca una expressió peculiar de l'espiritualitat budista d'acord amb la societat que l'acull.

Les democràcies occidentals han portat associada una gran sensibilitat social, un sentit de respecte a la diferència, a la igualtat entre tots els éssers humans, sigui quina sigui la seva procedència, gènere, opció política o religiosa. Quan el concepte de «compassió» budista arriba a Occident es troba amb el concepte de «caritat cristiana», que l'enriqueix com a praxi, no com a principi ideològic. Bona part dels actuals líders budistes occidentals i molts milers de practicants han rebut una educació cristiana, o procedeixen de col·lectius que van lluitar per la democràcia, pels drets civils, etc., de manera que en el budisme occidental la pràctica budista és indissociable de la sensibilitat social.

Cal tenir en compte que a Occident hi ha una gran majoria de practicants budistes laics. Molts viuen en família, treballen enmig de la societat, és a dir, estan en contacte amb la realitat quotidiana. Aquesta és una característica del budisme occidental i fa que els practicants occidentals, ben informats i sensi-

bles a les injustícies i a totes les formes de patiment generades per un sistema social, polític i econòmic injust, estiguin liderant el sorgiment del que podríem anomenar un «budisme compromès».

El compromís del budista és treballar pel bé dels altres i pel propi bé, alliberar tots els éssers vius i a si mateix del sofriment. Aquesta és la concreció del seu compromís social: alliberar tots els éssers del dolor i de les causes del dolor. Per això, al llarg d'aquest segle, en diverses ocasions, hem vist monjos i laics budistes lluitant per la pau, per la justícia social i econòmica, per la llibertat política i pels drets dels homes i de les dones.

2. El cristianisme i l'acció social

Germans meus, no comprometeu la fe que teniu en nostre Senyor Jesucrist gloriós fent distinció de persones. Suposem que, mentre la comunitat està reunida, entra un home amb un vestit magnífic i amb anells d'or, i entra també un pobre amb un vestit miserable. Si us fixeu en el qui porta el vestit magnífic i li dieu: «Seu aquí, en el lloc d'honor», i al pobre li dieu: «Tu queda't dret, o seu aquí, als meus peus», ¿no esteu fent diferències entre vosaltres? ¿No sou uns jutges que es guien per raonaments malvats?

Escolteu, germans meus estimats: ¿No és Déu qui ha escollit els pobres d'aquest món per fer-los rics en la fe i hereus del Regne que ell ha promès als qui l'estimen? Però vosaltres deshonoreu els pobres! ¿No són els rics els qui us oprimeixen i us porten als tribunals? ¿No són ells els qui injurien aquell bell nom que va ser invocat sobre vosaltres?

Si compliu el manament regi de l'Escriptura: Estima els altres com a tu mateix, obreu bé. Però si feu distinció de persones cometeu un pecat, i la Llei us acusa, ja que la transgrediu.

(Carta de Jaume 2, 1-9)

2.1. L'acció social en el nucli de la doctrina cristiana

Estimar el proïme, tenir cura dels altres és el nucli del missatge cristià. En el capítol 25 de l'Evangeli de Mateu, quan Jesús explica com ha de ser el Judici Final, diu clarament que la mesura per entrar al Regne de Dèu està en la capacitat d'acollir i de tenir cura dels altres.

Veniu, beneïts del meu Pare, rebeu en herència el Regne que ell us tenia preparat des de la creació del món. Perquè tenia fam, i em donàreu menjar; tenia set,

i em donàreu beure; era foraster, i em vau acollir; anava despullat, i em vau vestir; estava malalt, i em vau visitar; era a la presó, i vinguéreu a veure'm.

(Mt 25, 34-36)

Jesús s'identifica amb els més desvalguts i necessitats, «tot allò que fèieu a un d'aquests germans meus més petits, a mi m'ho fèieu» (Mt. 25,40). Acollir i tenir cura d'una d'aquestes persones és com acollir i tenir cura del mateix Jesús. A la primera carta de Joan també s'afirma amb contundència que no es podem estimar Déu, que no es veu, sinó estimem el germà que tenim al nostre costat. L'amor a Déu i l'amor als germans, són, per tant, dues dimensions inseparables de la fe cristiana i del seguiment de Jesús.

L'Església catòlica, en el seu catecisme diu:

L'amor als pobres s'exerceix a través del compromís contra la pobresa material i també contra les nombroses formes de pobresa cultural, moral i religiosa. Les obres de misericòrdia, espirituals i corporals, i les nombroses institucions benèfiques sorgides al llarg dels segles, són un testimoni concret de l'amor preferencial pels pobres que caracteritza els deixebles de Jesús.

(Catecisme de l'Església catòlica n. 520)

2.2. L'opció pels pobres en el missatge de Jesús

L'anunci del regne de Déu és la qüestió central del missatge de Jesús. Un món en el qual regni l'amor de Déu és una bona notícia, i ho es especialment per als pobres. Jesús no exclou ningú del seu regne, però adreçava el seu missatge especialment a uns certs grups de persones: els pobres.

En el relat dels evangelis veiem dos tipus de pobres: els que podem anomenar pobres econòmics, que tenen alguna necessitat bàsica (els qui tenen fam i set, els despullats, els immigrants, els malalts, els qui són a la presó, els qui ploren, els qui estan aclaparats sota el pes d'alguna càrrega, d'alguna opressió) i, d'altra banda, els pobres sociològics, els menyspreats per la societat (els considerats pecadors, els publicans, les prostitutes, els senzills, els petits, els més petits, els qui treballen en feines menyspreades).

El panorama de la pobresa en la societat actual pot estendre's indefinidament si a les antigues pobreses hi afegim noves pobreses que tot sovint afecten persones que no estan mancades de recursos econòmics, però si exposades a la desesperació del no-sentit, al parany de la droga, a l'abandó en l'edat avançada o en la malaltia, a la marginació o a la discriminació social.

Jesús té una actitud clarament parcial davant dels pobres. Són els principals destinataris del seu missatge: Déu els defensa i els estima. D'ells és el regne de Déu. Fins tot dóna esperança a totes les persones que s'han sentit refusades per Déu a causa de determinades mentalitats religioses.

En alguna ocasió en que la llei del poble d'Israel posava entrebancs a la vida o a la dignitat de les persones, Jesús va optar per les persones en contra de la llei, això li va suposar importants retrets per part de les autoritats religioses jueves. I els deia: «El dissabte ha estat fet per a l'home, i no l'home per al dissabte». (Mt 2, 28). Tal com hem llegit en el discurs sobre el Judici Final, el destí etern de cadascú es juga amb la capacitat d'acollir i d'atendre les persones necessitades. Es tracta, doncs, que amb el regne de Déu arribi als pobres el mínim necessari que Déu mateix ha posat en la creació.

Jesús no només va parlar de la preferència de Déu pels pobres sinó que va practicar diverses accions d'alliberament dels oprimits: guaricions, expulsió de dimonis que oprimien. Amb aquestes gestos Jesús dóna entenedent que el missatge d'esperança que va implícit en el regne de Déu demana una pràctica per iniciar-lo. Jesús es commou davant el dolor humà, hi reacciona d'una manera salvadora. Compassió, afectació i reacció caracteritzen l'estil de la pràctica de Jesús. Per a ell, la salvació material es troba al mateix nivell que la salvació espiritual.

La fe cristiana, en aquests sentit, és acceptar que Déu mostra una clara preferència pels més febles i que aquesta bondat divina ha de triomfar sobre el mal. Aquesta fe té un gran poder de transformació i de guarició interior profunda. En el cas dels pobres, és la fe en un Déu que fa creure en noves possibilitats que històricament els han estat negades.

2.3. Al servei de servir

La Direcció General d'Asser religiosos de la Generalitat de Catalunya va promoure un estudi sobre la tasca social que porten a terme els instituts de vida consagrada de Catalunya. L'estudi el va fer el Grup d'Investigacions en Sociologia de la Religió de la UAB sota la direcció del doctor Joan Estruch i va ser presentat al març del 2009.

Es tractava de fer, per primera vegada, un cens de les tasques dutes a terme per les congregacions religioses masculines i femenines a Catalunya des de les més conegudes fins a les més ignorades, des de les més nombroses fins a les més petites perquè pràcticament totes duen a terme alguna tasca d'assistència i promoció social. Tradicionalment aquestes congregacions treballaven en l'àmbit

sanitari o educatiu. Avui en dia fan moltes altres tasques, algunes de les quals passen molt desapercebudes. No s'havia fet mai un treball sistemàtic per recollir aquesta informació i el resultat és la recopilació de centenars d'informacions de gran riquesa per conèixer la tasca que actualment fan la comunitat religiosa en el camp de l'acció social.

Les dades recollides dels 172 instituts de vida consagrada que porten a terme un total de 776 serveis mostren que es tracta de serveis adreçats a totes les franges de població, des d'infants (infants sense recursos, infants desemparats), fins a joves i adults (mares solteres, prostitutes, persones sense sostre, drogo-dependents) i gent gran (atenció domiciliària, residències, etc.). Els religiosos i religioses presten serveis en un país que ha envellit, en el qual ha crescut la immigració, on hi ha situacions d'exclusió social cada vegada més greus i amb necessitats de formació pràctica i professional.

Segons la presidenta de la Unió de Religiosos i Religioses de Catalunya (URC) la tasca social no s'entén com una tasca assistencial, tot i que en algun moment té aquest caire, sinó que se circumscriu a l'àmbit de la transformació i la promoció social. És una tasca que porten a terme des de dos principis bàsics, tal com explicava la germana. M. Cristina Martínez:

1) La vivència d'una espiritualitat encarnada.

La nostra espiritualitat és real quan ens compromet en l'autèntica acció transformadora del nostre món, quan participem en tasques de promoció social baixant al concret, treballant amb i pels més desfavorits. Col·laborant a transformar, ens transformem personalment. Els primers beneficiats d'aquesta escomesa som nosaltres mateixos. Hi ha, sens dubte, un misteri amagat en la donació gratuïta, en la valoració de les coses petites, del quotidià que ens fa recuperar i créixer en la nostra dignitat de persones.

2) El convenciment que s'ha de treballar juntament amb altres, de manera coresponsable.

No volem protagonismes; sí col·laboració. Creiem en la necessitat de fer camí d'intercanvi, de valoració positiva de l'altre, de construcció de significats comuns, i ens esforcem per treballar en aquest sentit. A la nostra societat li urgeix fer caure barreres, potenciar la comunicació, el diàleg. Hem de fer un esforç per cercar el que ens uneix i no aturar-nos en allò que ens separa.

Les religioses i els religiosos treballem cada vegada més en projectes intercongregacionals i diocesans, integrant-nos en processos, organitzacions, gestions d'altres col·lectius ja existents dins i fora de l'àmbit eclesial. És una realitat gra-

tificant reconèixer que hi ha molta gent a casa nostra compromesa en el treball en favor de la justícia.

El fet que molts dels problemes socials tinguin la causa en circumstàncies a les quals és complicat fer-hi front, perquè són causes estructurals, econòmiques..., no pot eximir de les obligacions ètiques, de la responsabilitat personal i col·lectiva de donar resposta a les situacions de pobresa i de marginació. En paraules de la germana M. Cristina:

Tenim molts problemes, però no tots tenen la mateixa importància. La pobresa és el més important de tots ells perquè afecta la persona, la seva dignitat. És un escàndol sense justificació que genera, en molts moments, violència. Mentre hi hagi una persona que no disposi dels mitjans materials per viure en llibertat i dignitat, no podem estar tranquils.

2.4. Entitats socials de l'Església catòlica

Són moltes les entitats vinculades a l'Església catòlica que es dediquen a acompanyar persones en situació de vulnerabilitat social. La més emblemàtica de totes, per la seva dimensió i per la seva universalitat, és Càritas.

2.4.1. Càritas

Càritas és un referent en la lluita quotidiana contra la pobresa, una lluita que ennobleix la nostra societat i que ensenya com conjujar des d'un sentiment fraternal el verb «ajudar».

(Núria de Gispert, presidenta del Parlament de Catalunya en l'acte de lliurament de la Medalla del Parlament 2012)

L'organització d'acció social més coneguda i més estesa arreu del món dintre de l'Església catòlica és Càritas. Va ser al final de la Segona Guerra Mundial que el papa Pius XII va encarregar la generació d'un instrument al servei de la solidaritat universal que animés i coordinés les múltiples iniciatives i obres que tradicionalment ja es portaven a terme en entitats de l'església. L'any 1950 es va fundar Caritas Internationalis amb l'objectiu «d'ajudar els seus membres a irradiar la caritat i la justícia social en el món», tal com diu l'article 2 dels seus estatuts.

L'acció social de Càritas està molt distribuïda en el territori i es porta a terme mitjançant un estil propi que combina el treball de professionals i voluntaris principalment a través de les nombroses seus parroquials. Actualment a Catalunya és una de les entitats més grans que es dedica a l'acció social, treballant l'acollida i l'acompanyament de persones en els àmbits de família i infància, vellesa, formació i orientació sociolaboral, salut mental, persones sense llar i immigrants.

Si no hi ha acollida no hi ha Càritas. L'acollida és la raó de ser d'aquesta entitat, l'eix central de la seva actuació, i està intrínsecament vinculada a la seva missió. L'acollida comporta una manera de fer i de ser, és una relació humana que té valor en si mateixa. Càritas acull totes les persones, independentment de la seva procedència, raça, religió i tendències polítiques. És un procés bidireccional, que té diferents etapes i agents i en el qual hi ha un intercanvi mutu, hi ha interacció. Per tant, l'acollida suposa transformació.

L'estil de Càritas és, doncs, acollir i treballar amb les persones en situació de pobresa i necessitat, perquè siguin protagonistes del seu propi desenvolupament integral, des del compromís de la comunitat cristiana. Inclou l'acció social, la sensibilització de la societat i la denúncia de les situacions d'injustícia amb fets i paraules per aconseguir un món més just i solidari.

Així doncs, des de Càritas es pretén arribar a construir entre tots un món en el qual els béns de la terra siguin compartits per tota la humanitat:

- Des de la dignitat de la persona: al servei dels més pobres, sense distinció de religió o d'origen cultural o ètnic a fi que esdevinguin actors i subjectes de la seva pròpia història.

- Des del treball per la justícia social: lluitant contra la pobresa, l'exclusió, la intolerància, la discriminació i tota forma de violació dels drets humans.

- Des de la solidaritat i la compartició fraterne: perquè tothom sigui veritablement responsable de tothom.

Els valors de Càritas són els de l'Evangeli: l'esperança, la justícia, la fraternitat, la solidaritat i la compartició. I és a partir d'aquí que es desenvolupa l'acció social al servei de les persones més necessitades, vetllant per la seva dignitat, amb creativitat, eficiència i transparència. Consideren fonamental incorporar com a principi la tendència cap a un model basat en la relació d'ajuda que fomenti en les persones ateses la participació, la convivència, la independència, però també la solidaritat i el suport mutu o la interdependència, afavorint al màxim l'autonomia i l'autorealització.

2.4.2. Xarxa d'entitats socials d'Església

Tot i que les entitats dedicades a l'acció social vinculades a l'Església catòlica són tradicionalment molt nombroses a casa nostra, aquesta realitat no sempre és prou visible. Algunes entitats socials d'Església de Catalunya van constatar aquesta realitat fa uns anys i van iniciar un procés per compartir experiències i ser més fidels a la missió de l'Evangeli i al servei de les persones amb menys possibilitats.

Una mostra de l'ampli ventall d'entitats socials dins de l'Església: Càritas, Fundació Pere Tarrés, Jesuïtes, Maristes, Salesians, Oblates, Filles de la Caritat, Sant Joan de Déu, Centros Sociosanitarios Católicos de Catalunya, Unió de Religiosos de Catalunya, i el Secretariat de Marginació de Barcelona; són les entitats que promouen aquest moviment per treballar en xarxa.

En un context de secularització i de dificultats per al compromís cristià, aquesta iniciativa per generar xarxa planteja com aquestes entitats han de manifestar-se públicament, sensibilitzar l'Església i la societat, difondre la seva acció en el camp social i oferir una visió de l'Església compromesa amb els més necessitats. Es tracta de crear un espai de reflexió des del qual poder dir alguna cosa en públic davant de certes situacions.

Ahora, també hi ha la intenció de complementar-se amb la prestació de serveis i de suport a organitzacions d'Església que, per dimensió o per situació, no poden seguir les noves exigències de formació de personal, de normativa de les administracions o d'identitat, un aspecte especialment rellevant en un moment de professionalització de l'àmbit assistencial en el qual moltes entitats cada vegada més han de recórrer a la contractació de personal.

2.5. Activitat social de l'Església evangèlica

2.5.1. Diaconia Catalana

El Consell Evangèlic de Catalunya, dins de la seva àrea social té l'entitat Diaconia Catalana, que és la federació dels serveis socials protestants que actuen a Catalunya i funciona com a xarxa d'entitats que treballen en el Tercer Sector Evangèlic català. Un dels objectius de Diaconia Catalana és engrescar les entitats d'aquest sector a treballar juntes i a representar-les davant de la societat civil i les administracions.

Les diaconies són entitats religioses creades des de la Federación de Entidades Religiosas Evangélicas de España (FEREDE) per donar suport a les esglésies

i institucions evangèliques en les seves accions de servei, així com per sumar esforços suficients per donar uns serveis socials de qualitat a les persones que ho necessitin. La creació de Diaconia, l'any 1997, va ser fruit de la necessitat d'adaptar-se a uns temps nous i complexos. Les esglésies evangèliques tenen una llarga tradició de treball social que sovint no ha estat prou reconeguda ni prou visible, a causa de la seva dispersió. Diaconia pretén aglutinar tots aquests esforços amb la intenció de presentar-los convenientment a la societat.

Els objectius prioritaris per als quals treballen són els següents:

- **Comunió:** Diaconia Catalana vol ser una plataforma en què les nombroses entitats socials evangèliques puguin trobar-se i enriquir-se en el coneixement mutu, les idees i els suggeriments. Donar a conèixer les entitats membres i la seva impressionant tasca és una necessitat constant i per això existeix la revista electrònica.

- **Formació:** Diaconia Catalana vol ser una eina a disposició de les esglésies i entitats evangèliques catalanes que vulguin introduir-se en el sector social i necessitin ajut tècnic, o vulguin ampliar els seus coneixements i aprofitar al màxim els recursos que la societat ofereix.

- **Subvenció:** Diaconia Catalana treballa per presentar i defensar els projectes de les seves entitats membres davant de les administracions catalanes. Abanderar i donar suport a aquests projectes és una de les principals satisfaccions de què gaudeix.

Tota entitat o església evangèlica de Catalunya que treballa en el Tercer Sector pot ser membre de Diaconia Catalana. Aquesta xarxa aplega unes cinquanta entitats de tot Catalunya dedicades a l'atenció a nens i joves, gent gran, disminuïts (físics i psíquics), dones (embarassades, maltractades, etc.), col·lectius en risc i marginació, addiccions i tasques sanitàries, immigració, projectes de cooperació internacional i de sensibilització i denúncia social, etc.

2.5.2. Formació de voluntariat

La formació del voluntariat ha estat una de les preocupacions del Consell Evangèlic de Catalunya. El Centre d'Estudis Joan Vallès (abans Escola del Voluntariat Evangèlic) va ser creat l'any 1996 amb la intenció de capacitar totes aquelles persones que desitgen participar en programes de voluntariat. El centre ofereix una varietat notable de possibilitats de formació, sempre d'acord amb les necessitats variants de la societat.

2.5.3. Ministeri evangèlic a les presons

L'any 1995, com a resposta a les necessitats detectades entre les persones que es troben privades de llibertat, s'inicia aquest ministeri amb la finalitat principal de portar als reclusos el missatge d'esperança i llibertat que conté la Bíblia. Per fer-ho, un grup de voluntaris entra regularment als centres penitenciaris catalans, amb l'autorització prèvia del Departament de Justícia i de la Direcció del mateix centre, per tenir trobades amb els interns interessats i atendre'ls en les seves necessitats i inquietuds espirituals.

2.5.4. Comitè Evangèlic per a la Immigració a Catalunya

Totes les esglésies evangèliques han de ser llocs de trobada, d'acollida i d'integració, per exemplificar què significa ser un en Crist. Per això, des del Comitè Evangèlic per a la Immigració de Catalunya es desenvolupa un projecte que té com a objectiu atendre els nouvinguts.

Amb aquesta finalitat es fan diverses activitats: trobades de reflexió i debat, espais d'intercanvi d'informació i activitats lúdiques que afavoreixin la relació entre els diferents col·lectius d'immigrants i entre aquests i les comunitats existents a casa nostra.

2.5.5. Pastoral Hospitalària Protestant

L'any 2004 es va crear el Departament de Pastoral Hospitalària Protestant, la missió del qual és coordinar la tasca pastoral protestant que es du a terme als centres hospitalaris públics catalans. L'objectiu de la Pastoral Hospitalària Protestant és, en primer lloc, l'atenció espiritual als pacients que així ho sol·licitin i, d'altra banda, la intervenció social des de l'àmbit religiós protestant.

Per desenvolupar aquesta tasca, compta amb agents pastorals hospitalaris, responsables del culte evangèlic i de l'atenció religiosa protestant, i amb agents socials hospitalaris que col·laboren en les tasques de voluntariat del centre.

3. L'islam i l'acció social

Certament, els qui hagin estat bons creients, bons musulmans, els qui hagin fet bones obres, els qui hagin complit les oracions obligatòries, els qui hagin purificat els diners amb almoines als altres tindran un recompensa al costat del seu Senyor! No han de témer ! No han d'estar tristos!

(Alcorà 2, 277)

3.1. El concepte de caritat (almoina)

Alleugerir la pobresa i el sofriment són dues qüestions que es troben al cor de l'islam, no en va un dels cinc pilars d'aquesta religió consisteix a donar almoina. Amb tot, la idea islàmica de caritat no està referida només a poder alleugerir la pobresa a curt termini mitjançant alguna acció individual sinó que els ensenyaments islàmics miren cap a conceptes més amplis de desenvolupament social i econòmic. L'almoina per si sola no pot alleugerir la pobresa, per això l'islam encoratja un sistema comercial alternatiu i un tipus de sistema de finançament allunyat de l'explotació dels pobres i que asseguri una distribució de la riquesa més equitativa .

Hi ha dites del Profeta que recorden que tota persona té l'obligació de donar almoina cada dia i que aquesta no ha de consistir necessàriament a fer un donatiu material. Un somriure, ajudar els altres en les seves dificultats, escoltar el qui està preocupat, també són actes de caritat. Això posa èmfasi en una noció de caritat més holística, que inclou coses tangibles al costat de bones accions. Segons el Profeta, si donar almoina estigués restringit només als béns materials molta gent, especialment els pobres, estarien exclosos de poder practicar-ho.

L'islam proposa una aproximació més àmplia al concepte de caritat que va més enllà de la dimensió material, és més inclusiva i ajuda a evitar la creació de divisions basades en la riquesa i l'estatus social. Això apunta cap a un altre principi del pensament i del comportament musulmà que diu que la vida es jutja a partir de la fe, la sensibilitat i la compassió, no pas a partir d'estàndards materials.

3.2. El benestar de la comunitat

L'islam ensenya que tot l'univers ha estat creat per al servei i benefici de l'home, per tant tot és propietat comú de la humanitat. Un altre principi islà-

mic diu que Déu ha concedit a l'home un complet camp d'acció per a l'exercici de les seves facultats i talents i que tot home, per naturalesa, està dotat de l'esperit de competició i del desig d'avantatjar els altres en la cursa del progrés. Diu l' Alcorà:

Per a tots els rostres, cada persona, hi ha una bona orientació. Lluiteu, correu, rivalitzeu fent bones obres ! De tot arreu, d'allà on us trobeu, Al·là us farà, a tots vosaltres, molt ben units!

(Alcorà 2, 148)

En una competició alguns mereixeran més recompensa i d'altres no mereixeran cap premi. L'islam té en compte aquesta disparitat i declara que, en realitat, aquesta divergència constitueix una part del pla diví i no ha de portar ni recels ni enveges. L' islam, per tant, reconeix el seu dret als que han aconseguit de forma neta i honrada més fortunes que altres, però també els recorda el seu deure d'ajudar els germans menys afortunats. Dels béns que ha rebut, el pobre en també mereix una part i no se n'ha de veure privat. Hauria de ser suficient compensació i felicitat per al ric el fet d'ajudar els seus germans més pobres, que tenen els mateixos drets als plaers de la vida, i d'aquesta manera manifestar l'atribut diví de la providència.

Tot això planteja una qüestió important: si s'ha de fomentar l'esperit de competició entre els homes, la competició ha de ser accessible a tot tipus de persones i institucions, i els projectes que limitin la competició a només unes quantes, han de ser abolits o modificats. L' islam es fa càrrec d'aquesta justícia i estableix les següents directrius:

1) No hi pot haver propietat absoluta sobre res. Els pobres tenen dret sobre una part dels béns del rics.

Dóna ajuda, la que mereixen, als teus parents, als teus veïns, als pobres, a la gent que està de viatge. És una cosa que és molt bona, per a aquells qui volen tenir Déu ben satisfet! Aquests són, doncs, els qui seran triomfadors!

(Alcorà 30, 38)

L'islam ordena la distribució i la circulació de les riqueses i prohibeix l'atresorament perquè priva les persones dels seus drets. Els diners han de ser gastats o invertits. En qualsevol cas han de circular per al benefici de la comunitat, especialment per als més pobres.

2) Per prevenir que algú gastí tota la seva riquesa en gratificacions personals l'islam vol posar fre a tota mena d'excessos, i és per això que prohibeix malbaratar en alimentació, vestits, casa i mobles, és a dir, en tots els aspectes de la vida.

3) Com que malgrat els preceptes divins per no acumular riquesa encara hi ha qui ho farà, l'islam imposa un tribut del 2,5 per cent sobre la riquesa que un individu acumuli al llarg d'un any. Les rendes d'aquest tribut han de ser invertides en la promoció del benestar dels pobres i necessitats.

En el concepte de l'ataque hi ha implícita la idea de restitució de riquesa, és a dir, que el pobre té un dret sobre aquesta riquesa. L'Alcorà diu que l'objectiu de l'ataque és purificar els béns del ric, és a dir, que es quedi exclusivament amb el que li pertany.

L'islam ha ideat tres mitjans per resoldre les tres causes que habitualment condueixen a un monopoli de propietat i riquesa:

a) Ordena la distribució de l'herència. Ningú té poder per repartir o cedir el total de la seva propietat a una sola persona. La llei islàmica diu que l'herència ha de ser distribuïda entre pares, fills, cònjuge, germans, germanes, i ningú pot interferir en aquesta distribució. Aquesta forma de repartiment fa que fins i tot grans fortunes, al cap de quatre o cinc generacions, quedin ben repartides entre molta gent. En els testaments cal tenir en compte no només els hereus legítims sinó també les necessitats dels pobres. Si el difunt no ho ha tingut en compte a l'hora de redactar el testament la comunitat ho ha de preveure a posteriori.

Sigui per als homes l'herència del pare i de la mare, i per als parents de més a prop. Sigui per a les dones l'herència del pare i de la mare, i per als parents de més a prop. Que sigui poc o que sigui molt, és un a part obligatòria, tant per als homes com per a les dones. Si són presents en aquest acte de repartició alguns parents orfes i pobres, distribuïu entre tots ells, algun obsequi del que us ha tocat, i parleu amb ells amb bones paraules i benvolents. Tingueu en compte els testadors, els descendents que siguin febles, bé petits, bé malalts, sens e defensa.

(Alcorà 4, 7-10)

b) L'islam prohibeix la possibilitat de deixar diners amb interès. Diverses sures de l'Alcorà s'hi refereixen. El fet que la usura estigui prohibida els impedeix exercir determinades professions que treballen amb els crèdits. L'islam glorifica el comerç honest.

Els qui s'afarten amb els diners de la usura, amb els préstecs, no s'alçaran el dia final. Només s'alçaran com s'alcen aquells a qui Satanàs fa caure tot just en tocar-los, per això van dient que la usura és una forma de negoci, com una venda. Però Déu, Al·là, ha fet de la venda una cosa permesa i ha fet de la usura una cosa vedada. Per això, el qui sent l'avís de la predicació del seu Senyor, sobre aquest tema, i no torna a fer-ho, conservarà els guanys precedents, car això és cosa de Déu. Però els ui tornin a fer-ho, seran companys de l'infern, i en aquest foc romandran eternament.

(Alcorà 2, 275)

Dóna ajuda, la que mereixen, als teus parents, als teus veïns, als pobres, a la gent que està de viatge. És una cosa que és molt bona per a aquells qui volen tenir Déu ben satisfet! Aquests són doncs els qui seran triomfadors! Els diners que doneu amb un gran rèdit, amb un gran préstec usurer, pres de la hisenda de la gent, de cap manera us aprofiten davant Déu!

(Alcorà 30, 38-39)

c) Els beneficis comercials excessius queden frenats per la institució de l'atzaque que grava al ric en benefici del pobre. Les rendes d'aquest impost ha d'aplicar-se, entre altres coses, a subministrar diners als que tenint capacitat comercial no tenen fons per poder iniciar els seus negocis. L'islam també prohibeix totes les operacions que tendeixin a obtenir un gran benefici, com per exemple retenir un producte per després vendre'l quan pugi el seu preu.

3.3. Les tres formes principals d'almoïna

3.3.1. El Zakat

El Zakat, el tercer dels cinc pilars de l'islam, obliga a tot musulmà a donar una part determinada dels seus beneficis econòmics anuals per satisfer les necessitats de les persones pobres. Així com mesures semblants en altres religions poden tenir un caràcter expiatori, els musulmans, per contra, donen a aquest precepte un caràcter clarament altruista en conjunt, ja que promou la justícia social amb una redistribució dels beneficis entre la comunitat (ummah). Hi ha la creença que acaparar riquesa porta cap a un malestar econòmic. L'atzaque purifica la salut de l'individu però també preserva del deteriorament l'estructura política social i econòmica de la comunitat.

En el món islàmic les persones necessitades, en funció de la seva igualtat en dignitat i en drets, tenen el dret de reclamar als sectors més rics de la societat.

Això té implicacions en qüestions de ciutadania especialment pel que fa als drets individuals i a les obligacions de la comunitat envers ells.

El Zakat es dona o bé un cop a l'any de forma obligatòria i en aquest cas consisteix a donar un 2,5 per cent dels beneficis anuals durant l'any, o bé es dona al final del Ramadà o a la festa del sacrifici de l'anyell com a acció de gràcies. En tots els casos és un donatiu que va destinat als pobres. A l'aleia 9,60 de l'Alcorà es defineixen vuit categories de persones pobres, a les quals va destinat l'ataque (gent que no té res i que per tant ha de demanar allò més bàsic, persones pobres però que no poden cobrir necessitats bàsiques, organitzacions que recullen al Zakat en absència del califa, per causa de Déu, deutors, caminants o viatgers, per alliberar captius, persones que han abraçat l'islam). Les persones que no es troben dins d'aquestes categories no poden rebre diners del Zakat, però sí d'altres formes de caritat.

El *zakat-al-fitr* és una almoïna obligatòria que s'ha de donar abans que acabi el Ramadà. És una acció de gràcies a Al·là per haver ajudat el creient a acabar el mes de dejuni. La quantitat que s'ha de donar és l'equivalent a tres quilos d'aliments bàsics. La tradició diu que no s'haurien de donar diners sinó aliments directament.

3.3.2. Waqf

El waqf és una donació de caire religiós, normalment en forma de béns, edificis, terres, un hospital, una escola, etc. Aquesta donació religiosa es pot portar a terme durant la vida del donant o de forma pòstuma recollint la voluntat en el testament. En tots els casos es tracta d'una donació a perpetuïtat, la propietat del bé dedicat passa «a mans de Déu», cosa que permet que aquestes propietats es dediquin per sempre a usos caritatius.

Hi ha quatre condicions perquè una donació es pugui considerar waqf: hi ha d'haver una declaració d'intencionalitat, un donant, un bé i un beneficiari. El beneficiari del waqf no pot ser el mateix que el donant.

3.3.3. Sadaqa

Sadaqa és allò que es dona voluntàriament per l'amor de Déu. Es tracta d'una almoïna voluntària, a diferència del Zakat, que és obligatòria. La persona creient que dona aquesta almoïna conforma la seva devoció a Déu. Aquest concepte abasta qualsevol acte de lliurament, de compassió, d'amor o genero-

sitat. Alguns exemples de sadaqa serien el fet de donar diners o temps en cas d'una emergència, apadrinar un nen orfe necessitat o oferir *qurbani* (ofrena d'un animal).

Potser no saben que Déu, Al·là, accepta sempre penediments dels Seus servents, els Seus esclaus i adoradors. També accepta les almoines reparadores. Sap perdonar els penedits. És Compassiu!

(Alcorà 9, 104)

Als qui donen diners d'almoina, homes i dones, als qui fan a Déu un molt bon préstec, Ell els tornarà encara més del que han donat i un gran premi molt generós!

(Alcorà 57, 18)

La sadaqa ha de ser donada en secret. D'aquesta manera es vol evitar l'orgull dels qui donen i la vergonya o incomoditat dels qui reben. L'Alcorà diu:

I si vosaltres doneu almoines públicament, feu molt bé. Però si doneu, secretament, amb discreció, als indigents, és molt millor, perquè us perdona els vostres pecats. Això cobreix, deixa secretes, coses dolentes que havieu fet. Déu sap molt bé totes les coses que heu fet!

(Alcorà 2, 271)

3.4. Llibertat individual i compromís social

Un valor bàsic de l'islam és que tant la persona com la comunitat haurien d'estar plenament orientats cap a la voluntat d'Al·là, no hi ha d'haver separació entre els àmbits religiós i secular. La plenitud individual, la vida familiar i el benestar de la comunitat estan tots relacionats amb el seguiment dels preceptes de la llei islàmica.

L'islam posa èmfasi en el paper de la consciència com a instrument perquè la persona pugui fer les seves opcions com a agent moral de la societat. Alhora posa de relleu la importància de la preocupació social i del compromís que al seu torn porta cap a la justícia social. El fonament de la justícia social islàmica prové del mateix Profeta, que ja va promoure importants reformes socials en benefici de les dones, dels infants i de col·lectius vulnerables. Els creients islàmics consideren que Al·là els ha encomanat la missió de crear una societat justa per als seus membres, que pugui servir de model per als altres. De forma ideal hi hauria d'haver una relació recíproca entre la llibertat individual i les obligacions i responsabilitats envers la comunitat.

Per als musulmans, anar contra els principis generals de la societat i de la religió és comportar-se com un mal musulmà, una acusació molt seriosa. Tant la persona com la comunitat haurien d'estar orientats sempre cap a la voluntat d'Al·là. No hi hauria d'haver tensió entre la responsabilitat social i la inclinació individual. L'islam evita el dualisme entre cos i ànima, entre secular i religiós, entre església i estat, entre política i moralitat o entre obligació pública i creença privada. L'islam és al mateix temps una religió i una ideologia. L'islam ho regula tot, també l'ajuda social.

El punt de vista islàmic dels serveis socials posa èmfasi en una relació complementària entre el benestar individual i el benestar social. El procés d'ajuda per si mateix té un significat espiritual de relació entre les persones i també amb la divinitat. L'Alcorà condemna l'explotació dels pobres, de les vídues, de les dones, dels orfes i dels esclaus. Denuncia l'abús econòmic, com els contractes falsos, l'engany, l'acapament de la riquesa o la usura.

3.5. L'islam i les persones malaltes o amb discapacitat

El cec, el coix i el malat sense mitjans poden menjar a casa vostra, amb tots vosaltres com a casa dels vostres pares, de les vostres mares, dels vostres germans, de les vostres germanes, dels vostres oncles, les vostres ties, siguin paternals o materns, en una casa que sigui vostra, perquè en teniu la clau, o a casa d'un amic. No hi ha cap inconvenient, ni cap pecat de menjar junts o separats. I quan entreu en una casa, saludeu-vos els uns als altres, amb fórmules de bons desitjos, en què es mencioni el nom d'Al·là, que sigui una benedicció bona. Déu ha fet clars, per a vosaltres, els textos sants, miraculosos, signes divins! Perquè vosaltres reflexioneu!

(Alcorà 24, 61)

Les referències directes que trobem a l'Alcorà sobre persones amb discapacitat són molt escasses i normalment de caire metafòric «ceguesa del cor» o «fer-se el sord amb els ensenyaments divins». Les poques referències que es troben van destinades a alleugerir aquestes persones d'alguna obligació de la llei islàmica (xara).

A l'aleia 24, 61 s'exposen normes de conducta social que rebaten alguns prejudicis de la societat pel que fa a la relació entre rics i pobres, i també contra els escrúpols d'algunes societats per menjar al costat de persones cegues o amb alguna discapacitat. L'islam condemna aquestes pràctiques i anima a menjar plegats i a les relacions lliures entre tot tipus de persones.

La sura 80 (Abasa) suscita un comentari clar de la consideració del profeta pel que fa a les necessitats dels pobres i oprimits i diu que el veritable valor d'una persona rau en la bondat del seu cor i en la disposició d'escoltar la veritat i acceptar-la. La sura fa referència a l'incident que s'esdevingué quan Abdullah ibn Umm Maktum, que era pobre i cec, es va acostar al Profeta per demanar-li que recités l'Alcorà mentre aquest estava parlant sobre assumptes de fe amb els rics caps dels *quraish*. El profeta, molest per la interrupció, simplement va apartar el seu rostre, cosa que el cec no podia veure, sense dir cap paraula de reprovació o rebuig. Amb aquesta reacció denota la seva consideració i delicadesa envers la discapacitat. La sura, però, recull la reprovació d'Al·là al Profeta, que va preferir seguir parlant amb els rics en comptes d'atendre al pobre cec.

Més endavant va designar diverses vegades Abdullah ibn Umm Maktum representant seu a Medina en la seva absència. La ceguesa no va ser un obstacle perquè Abdullah portés a terme el que el Profeta li havia demanat.

Un cas semblant va ser el de Julaybib, un company del Profeta que era molt menut i d'aparença desagradable, a més no es coneixia res ni del seu pare ni de la seva mare. Tot plegat feia que socialment fos una persona rebutjada i ridiculitzada. El Profeta, en canvi, va buscar-li una noia perquè es casés amb ell, cosa que no va ser fàcil ja que els pares de la noia només veien la discapacitat de Julaybib. Ella finalment es va rendir a la voluntat del Profeta. No es tracta dels companys més coneguts del Profeta. Dels escassos fets que es coneixen es pot veure que la gent senzilla rep l'esperança i la dignitat de part del Profeta. L'actitud de la desconeguda noia que va accedir a ser l'esposa d'una persona físicament poc atractiva i socialment rebutjada és un reflex d'una profunda vivència de l'islam. Es reflecteix en el seu camí una desaparició dels desitjos personals fins i tot quan podia haver tingut el suport dels seus pares. Es reflecteix també un total desacord envers les pressions socials, i sobretot una plena confiança en la saviesa i en l'autoritat del profeta. Aquestes són les actituds d'un veritable creient.

Aquests dos exemples són rellevants perquè mostren que malgrat que el profeta era sensible a les seves particulars circumstàncies, no considerava que fossin coses que s'havien d'interposar en el desenvolupament normal de les seves vides. Més aviat ell estava decidit a centrar-se en la seva bellesa interior i en la seva ànima.

El Profeta, sempre que sabia que hi havia alguna persona malalta s'apressava a visitar-la i ho feia per que sentia que era el seu deure cap al malalt. El comportament del Profeta amb les persones malaltes o amb discapacitat és exemplar.

No hi ha en l'islam una consideració ni positiva ni negativa cap a la discapacitat, simplement una acceptació d'aquesta circumstància com una part

inevitable de la vida humana. Des de l'islam s'afirma que tots els éssers humans han de ser considerats iguals independentment de les seves capacitats. Al·là ha creat les persones de diferents races i colors, i amb diferents habilitats. Mentre que alguns tenen uns dons, altres no els tenen. Aquesta és la naturalesa de la vida, d'acord amb la saviesa divina d'Al·là, que ho governa tot.

Tothom hauria de tenir present que no es pot canviar el destí d'Al·là, i d'aquesta manera intentar fer tot el possible perquè la seva vida sigui millor. Els musulmans creuen que tots els obstacles de la vida tenen un significat i un motiu intrínsecs, res passa sense que Al·là ho vulgui. La discapacitat pot ser un motiu de creativitat i d'excel·lència en qualsevol camp de la vida i pot ser interpretada per un creient musulmà com una prova d'Al·là. Al·là posa a prova a tothom amb dificultats diverses per veure de quina manera el creient les afronta.

Hi ha molta jurisdicció a l'islam que, des de molt antic, té cura de les persones amb discapacitat i fins i tot preveu ajudes econòmiques de l'Estat. D'altra banda la societat hauria de donar ajuda a totes les persones que tenen discapacitats. Al llarg de la història de l'islam hi ha diversos exemples de persones amb discapacitat que han ocupat càrrecs importants i de responsabilitat.

3.6. L'acció social a les comunitats islàmiques

3.6.1. Les mesquites

L'acció social en les comunitats islàmiques fora de països islàmics s'articula normalment a través de les mesquites. Els fidels poden donar el Zakat o bé directament a la persona o a la família necessitada, o bé, en cas de no conèixer ningú en situació de necessitat, la donen a la mesquita on hi ha una llista de necessitats i es procedeix a la seva distribució.

És cert que en països no islàmics encara hi ha poques persones musulmanes treballant d'educadors o treballadors socials i l'acció social que es porta a terme des d'entitats musulmanes és en aquest moment una tasca poc estructurada i de baixa eficàcia. Faltaria un plantejament de fons sobre com organitzar aquestes ajudes, com organitzar els fons de diners que hi ha. El fort sentiment de comunitat i d'identitat que hi ha entre els musulmans és un dels recursos informals que més ajuda les persones amb necessitats i supleix les mancances d'una organització que està poc sistematitzada.

3.6.2. Islamic Relief

Islamic Relief és un organisme internacional dedicat a l'assistència i al desenvolupament que preveu un món on la gent unida s'ocupa del sofriment dels altres apoderant-los per desenvolupar el seu potencial. Es tracta d'una ONG fundada al Regne Unit l'any 1984 pels doctors Hany El-Banna, Essam El-Haddad, Mohammed El-Alfy i Ihsan Shabib.

Basant-se en la fe islàmica, treballen per ajudar les comunitats vulnerables davant els grans reptes de les seves vides. Ho fan a partir d'una aproximació integral, mirant el context més ampli i les causes de les seves necessitats, i promovent resultats de desenvolupament sostenible. Volen donar poder la gent marginada perquè tinguin una veu potent que argumenti el canvi que necessiten per transformar les seves vides.

Resum

Totes les tradicions religioses contenen en el seu nucli més essencial l'estima per l'altre, en totes el practicant està cridat a tenir cura de les persones que l'envolten i d'una manera especial dels més desvalguts o necessitats. Les religions, però, es concreten en entorns culturals i temporals diferents, d'aquí les diverses maneres de viure i de practicar les propostes que fan.

El budisme expressa la preocupació pels altres a partir del concepte de compassió, que és una actitud completament oposada a l'egoisme.

La tradició budista parla de diferents nivells d'assoliment. La compassió fonamental és semblant a l'empatia, es a dir, la capacitat d'entendre i compartir el sofriment dels altres. Això genera un sentiment de proximitat cap als altres. Un nivell superior de compassió és un horitzó, un objectiu vers el qual és convenient caminar, sabent que és molt difícil d'assolir-lo plenament. Un recordatori constant contra l'egoisme que diu que de res serveix ser amable i generós si se'n desprèn alguna cosa a canvi.

Un altre concepte central del budisme és el del sofriment i les formes d'evitar-lo. L'ideal budista se centra a aprendre a acceptar les dificultats de la vida. És impossible evitar les circumstàncies que provoquen les dificultats, però és la reacció que les persones tenen davant d'aquestes dificultats el que pertorba la seva pau interior. Aprendre a tenir paciència davant de les dificultats és el primer pas per que aquestes deixin de fer patir.

El budisme que s'ha arrelat a Occident ha hagut d'establir un diàleg entre el tarannà contemplatiu i conceptes com el de «compromís social» que neix a

Occident després de la Revolució Francesa. Molts dels budistes que viuen a països occidentals tenen integrada aquesta inquietud social que han hagut de fer compatible amb els ensenyaments budistes. L'arribada del budisme a Occident està donant lloc a una nova forma de viure l'espiritualitat budista. Encara que els ensenyaments i les pràctiques transmeses a Occident siguin les mateixes que els mestres orientals van rebre en el si de la seva societat, l'arrelament d'aquests ensenyaments es barreja amb una història i una idiosincràsia que provoca una expressió peculiar de l'espiritualitat budista d'acord amb la societat que l'acull.

El cristianisme és la tradició religiosa més arrelada a les nostres terres i en el si de la qual s'ha generat i s'ha desenvolupat bona part de l'acció social d'aquesta societat. En el centre del missatge cristià es troba l'opció per les persones pobres, desvalgudes i necessitades. És a partir d'aquesta idea que s'ha anat construint l'acció social. Jesús va mostrar una actitud clarament parcial davant dels pobres. Són els principals destinataris del seu missatge: Déu els defensa i els estima. D'ells és el regne de Déu. Fins tot dóna esperança a totes les persones que s'han sentit refusades per Déu a causa de determinades mentalitats religioses.

Una de les institucions més grans que es dedica a l'acció social és Càritas diocesana, que ha fet del concepte d'acollida a la persona la seva raó de ser. Hi ha, però, moltes més entitats relacionades amb l'Església catòlica que fan acció social. Un recent estudi titulat *Al servei de servir*, mostra quin és l'abast de les obres socials portades a terme per institucions catòliques. Aquestes entitats estan iniciant un procés de creació d'una xarxa d'entitats socials d'Església.

Dintre del món protestant també hi ha nombroses iniciatives de caire social coordinades des de la institució Diaconia catalana.

L'acció social a l'islam s'ha de comprendre a partir de dos conceptes clau: comunitat i almoïna. El sentiment de comunitat que es viu entre els musulmans, i d'una manera especial quan viuen fora de països islàmics, s'ha d'entendre bé perquè pugui ser un element facilitador de l'acció social. Dintre d'aquesta realitat hi fa un paper especial el concepte d'almoïna, que constitueix el tercer dels cinc manaments que tot musulmà ha de complir.

L'almoïna islàmica té implicacions molt significatives per al benestar social. Es tracta alhora d'una manera de donar culte a Al·là i de servei a la comunitat. El Zakat és una manera de fer que la riquesa de la comunitat quedi redistribuïda, és una almoïna que té caràcter obligatori perquè la riquesa que hom té s'ha rebut de la bondat d'Al·là. Al darrere del Zakat hi ha ideals d'igualtat, de respecte mutu, de justícia i d'alleujament dels desvalguts.

El fonament de la justícia social islàmica prové del mateix Profeta que ja va promoure importants reformes socials a favor de les dones, dels infants i de col·lectius vulnerables. Els creients islàmics consideren que Al·là els ha encomanat la missió de crear una societat justa per als seus membres, que pugui servir de model per als altres.

Bibliografia

Associació Bíblica de Catalunya, Editorial Claret, Societats Bíbliques Unides i United Bible Societies. (1993). *La Bíblia: bíblia catalana, traducció interconfessional*. Barcelona: Associació Bíblica de Catalunya, etc.

Bentué, A. (2006). *Déu i déus: història de les recerques religioses de l'home*. Barcelona: Claret.

Canda, E. R. i Leola, D. F. (2010). *Spiritual diversity in social work practice*. Nova York: Oxford University Press.

Càritas Barcelona. *Càritas diocesana de Barcelona*. Recuperat el setembre de 2012 a <http://www.caritasbcn.org/>

Cebolla, F. i Sierra, J. (1980). *Plegarias de todos los hombres*. Salamanca: Síguema.

Consell Evangèlic de Catalunya. *Diaconia catalana*. Recuperat el setembre de 2012, a http://www.consellevangelic.cat/diaconia_catalana.htm

Crabtree, S. A., Husain, F. i Spalek, B. (2008). *Islam and social work*. Bristol: The Policy Press.

Dalai Lama (2000). *Una ètica per al nou mil·lenni*. Barcelona: Empúries.

Epalza, M. de, Forcadell, J. i Perujo, J. M. (2002). *L'Alcorà*. Barcelona: Proa.

Delcambre, A. (2007). *L'islam de les prohibicions*. Barcelona: L'Esfera dels Llibres.

Església Catòlica. (1993). *Catecisme de l'església catòlica* [Catecisme.català] . Barcelona: Coeditors Catalans del Catecisme.

Facultat de Teologia de Catalunya. *Seminari d'acció social de l'Església*. Recuperat el setembre de 2012, a <http://www.sedase.net/>

Furness, S. i Gilligan, P. (2010). *Religion, Belief and Social Work*. Bristol: The Policy Press.

Leita, J. (1991). *El budisme*. Barcelona: Barcanova.

La paraula del Buda (1984). A: Nyanatiloka M. (comp.), . Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Coates J., Graham J. i Swartzentruber B. (2007) (comps.). *Spirituality and social work*. Toronto: Canadian Scholars' Press.

Torres i Godori, J. (1982). *El Dhammapada: la sendera de la perfecció*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Webislam. *Webislam*. Recuperat el setembre de 2012, a www.webislam.com

